امرتا پريتم

تيرهون سچ

سنڌيڪار

ستار

تيرهون سج

ليکڪ

امرتا پريتم

سنڌيڪار

ستار

سنڌ ادبي اڪيڊمي، ڪراچي

مڙئي حق ۽ واسطا سنڌيڪار وٽ محفوظ

ڪتاب جو نالو : تيرهون سج

ليکڪا : امرتا پريتم

سنڌيڪار : ستار

ڪتاب نمبر : ڏهون

ايڊيشن : پهريون

تعداد : هڪ هزار

سال : سيپٽمبر 1999ع

ڇپائيندڙ : سنڌ ادبي اڪيڊمي
542 سي، سينٽرل ڪمرشل ايريا
پي-اي-سي-ايچ-ايس بلاڪ-2،
ڪراچي-75400

ڪمپوزر : پيس ڪمپوزرس
5/11 فلور رمپا پلازه بندر روڊ
ڪراچي فون: 7762272

ڇپائيندڙ : جنت پريس ڪراچي

قيمت : -/70رپيا

ارپنا

سمجهو هوم تہ منهن جو،
ڪوئي ناهي زماني ۾-
گهر- گهاٽ
مٽ- مائٽ
يار- اغيار
اڙي چوڻ وارو بہ ناهي مون کي-
پر نہ ڄاڻ
ڪٿان هُوءِ آئي
اُتر پار کان سرد جهوٽو بڻجي.
سچو سرهاڻ سان واسيل-
جو ويو مون کي ڳُگُدائي
زندگيءَ جي نئنهڻ ۾ رلندي-
جنهن سڏيو مون کي پرين!
۽ ڏنئين هٿ تي چمي
پنهنجو ڪري مون کي وٺي
تنهن کان پوءِ پانيان پيو
ڪنهن لاءِ مان پڻ ڪجهہ آهيان
تنهن کي ڪيئن نہ مان چاهيان
تنهن لاءِ
جوت جلائڻ ٿو چاهيان
۽ پنهنجون ساريون محنتون
ان کي ارپڻ ٿو چاهيان،
جو هن لاءِ مان پڻ ڪجهہ آهيان-

ستار

13 اپريل 1997

پيش لفظ

ادب سچ آهي ۽ اديب سچ جو پرچارڪ.

ادب تاريخي حقيقت آهي ۽ اديب ان جو صحيح محقق.

دنيا ۾ جتي بہ سچائي آهي، ان کي نج پچ نروار ڪرڻ جو ڪم اديب پنهنجي سِر ڪندو آهي. پوءِ ان کي تڪميل تائين پهچائڻ ۾، هر ڏاڍ کي ڏارڻ لاءِ جدوجهد ڪندو آهي.

اکنڊ ڀارت جي تاريخ جنهن نموني ۾ تاريخدانن لکي آهي، ان کي پڙهڻ سان پتو پوي ٿو تہ ان ۾ ڪيترن ئي نہ پر سمورن دؤرن ۾ تاريخدانن تاريخ سان ناانصافيون ڪيون آهن. ڪنهن بہ تاريخدان ڪيترائي سچا پچا واقعا جيئن جو تيئن پيش ئي نہ ڪيا آهن. انهن لاءِ ڪهڙيون مجبوريون هيون، ڪهڙيون رنڊڪون هيون، جن جي ڪري هنن انهن کي پيش ڪرڻ کان لنوايو آهي.

اهي مجبوريون ڀن صورتن ۾ نظر اچن ٿيون. هڪ اها صورت آهي تہ ڪين ملڪي انتظام هلائيندڙن ڀاران ڪي دٻاءَ هجن، جنهن ڪري هو سچ لکڻ بدران نہ لکي سگهيا هجن. ٻي صورت آهي سندن مسئلن ۽ تاريخي حقيقتن جي اهميت کان اڻ ڄاڻائي.

نندي کنڊ جي تاريخي حقيقتن کي جيترو قرا ت العين حيدر اجاگر ڪيو آهي، اوترو شايد ئي ڪنهن لکڻ جي سگهہ ساري هجي. سندس ناول ”آگ

ڪا درياءُ" "آخرِ شب ڪي همسفر" ۽ "سيتاهرن" پوري هندوستان جي تاريخ آهن، جنهن ۾ ڪابہ سچائي ڇڏيل ناهي. ناول "سيتاهرن" ۾ سنڌي شرنارٿين جي مسئلن جي پروڙ پوي ٿي. انهيءَ ڏس ۾ موهن ڪلپنا جو ناولٽ "جلاوطني" پڻ قابلِ ذڪر آهي.

قرا ت العين حيدر جو ناول "آخِر شب ڪي همسفر" پوري بنگال جي انگريزن جي خلاف ڪيل جدوجهد جي تاريخي حيثيت رکي ٿو. اهو ناول ايتري سچائيءَ تي منحصر آهي، جو اڳتي ڪنهن بہ تاريخي محقق کي ان مان تاريخي حقيقتون ڳولي هٿ ڪرڻ ۾ ڏاڍي آساني ٿيندي.

ننڍي ڪنڊ ۾ سچائيءَ جي ساکي اديبن جو ڪڏهن بہ ڪال نہ ٿيو آهي. اديب ٻوليءَ جا وينجهر هوندا هوندا آهن ۽ ذهني حساس هئڻ ڪري، پنهنجي ملڪ، ٻولي، ثقافت ۽ رسم و رواج جا پارکو هوندا آهن. هُو ڪوبہ ڏاڍ، ڪابہ اوٽائي پنهنجي ديس ۽ ديس واسين واسطي برداشت ڪرڻ جي لاءِ بنهہ تيار نہ هوندا آهن. نہ صرف ديس جي لاءِ، پر دنيا جي ڪنهن بہ خطي ۾، جيڪو بہ ظلم ٿئي ٿو، جتي بہ ڏاڍ ڪري ماڻهن کي هيسايو وڃي ٿو، اديب ان لاءِ پاڻ پتوڙي ٿو ۽ اهو سڀ ڪجهہ پاڻ لاءِ ڀانئي ٿو.

"جوبہ ٿيو، جنهن جاءِ ٿيو، سو ظلم مون تي ٿيو آهي."

امرتا پريتم هوندءِ تہ پنجابي زبان جي ليکڪا آهي، جنهن ناولن ڪانسواءِ ڪهاڻيون بہ لکيون ۽ شاعري بہ ڪئي آهي.

اديب ڀل ڪنهن بہ ٻوليءَ، نسل، ديس ۽ تهذيب سان واسطو رکندڙ هجي، پر جيڪڏهن هو سچو آهي، سندس رويو پنهنجي ئي قوم، ٻولي، تهذيب ۽ ملڪي مسئلن ڏانهن مثبت آهي تہ اهو ليکڪ رڳو ان قوم جو ليکڪ ناهي، پر هو دنيا جي گولي جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ وسندڙ هر قوم جو ليکڪ آهي. اهڙيءَ طرح امرتا پريتم کي جيڪا شهرت، مانَ ۽ مرتبو هندوستان ۾ يا پنجابي ٻوليءَ جي چاڻن ۾ حاصل آهي، ان جيتري ئي شهرت هن، سنڌ جي ٻين قومن ۽ خطن ۾ بہ آهي. انهيءَ ڪانسواءِ ڪيس هند-سنڌ کان ٻاهر بہ عزت جي نگاهہ سان ڏٺو ٿو وڃي.

امرتا پريتم وٽ جيڪي موضوع آهن، اهي صرف هندوستان يا پنجابي قوم جا ناهن، پر اهي موضوع، خاص ڪري اسان سنڌ جي ماڻهن جا پنهنجا

موضوع آهن، ۽ اهوئي سبب آهي جو اسان وٽ امرتا پريتم کي وڌ ۾ وڌ پڙهيو وڃي ٿو، پرکيو وڃي ٿو. مون امرتا پريتم جو ننڍڙو ناولٽ "بند دروازو" ولي رام ولڀ جو ترجمو ڪيل پڙهيو ۽ پروڙيو. ان کان پوءِ مون کي آس جاڳي انهيءَ مها ساگر مان، پنهنجي پياس بجهايان. پر ادب جي پياس اهڙي آهي:

"پچان، ڪـــامـــان، پـڇران، لڄان ۽ لـوچيـــان،
ســنـدي ســڪ پـريـن جي، پـيـــان نـه ڍاپـان،
سمنڊ منهن ڪيان، تـه سُرڪِيائي هيڪڙي."

جيئن جيئن سندس ڪتاب پڙهندو ويس، تيئن تيئن پڙهڻ جي پياس اڃا ن بـه وڌندي وئي، ايئن ڪندي مان سندس گهڻا ڪتاب پڙهي ويس. جڏهن انهن جو چَسَ چِتَ سان چُهٽي پيو، تڏهن هڪ ڳالهه من ۾ ڪَرَ ڪنيو ته چو نـه انهيءَ مُهانَ ليکڪا کي سنڌي پڙهندڙن وٽ روشناس ڪرايان. ۽ ڏسندي ئي سندي مون سندس هي ناول "تيرهوان سورج" کي سنڌي ٻوليءَ ۾ آڻي چڏيو.

ناول جي باري ۾ مان ڪجهه لکڻ نـه ٿو گهران، چو تـه مون اڳ ئي اقرار ڪيو آهي تـه هي ناول مون کي بيحد پسند آيو. انڪري اهو پڙهندڙن تي ڇڏي ٿو ڏيان تـه هُو پاڻ پڙهڻ کان پوءِ ان جي اهميت جي ڪٿ ڪن، پرک ڪن. پڙهندڙ وڏو پارکو آهي، باقي هن ناول جو هيرو بـه ليکڪ آهي ۽ ان جو قدردان جڏهن هن سان ملڻ اچي ٿو تـه هن جا تاثرات. اسان جا پنهنجا تاثرات آهن، جيڪي اسان پنهنجي مُهان ليکڪن سان ملڻ کان پوءِ اظهاريندا آهيون.

هڪ ڳالهه ٻڌائيندو هلان تـه هي ناولٽ٧۵- ١٩٧۴ع ۾ ترجمو ڪيو هوم. هڪ دوست ڇپڻ جو واعدو بـه ڪيو ۽ نيٺ ڏهه سال پاڻ وٽ رکي واپس ڪيائين. هاڻ ١٩٩٧ع يعني ١٨ سالن کان پوءِ ڇپجي اوهان جي هٿن تائين پهتو آهي.

ستار

ڪراچي
١٧ جنوري ١٩٩٧

جملو ذهن ۾ نهي رهجي ويو ۽ سامهون ڪاغذ ڏانهن ڏسندي قلم مان مس ختم ٿي وئي.

سنجي جي اکين اڳيان اوندھ ڇانئجي وئي، صرف ڪنن ۾ هڪ آواز گونجڻ لڳس. خبر ناهي ڪٿان ائين جيئن ڪوئي هوريان هوريان ٿانءَ ۾ ڪجھ گهمائيندو هجي..... پوءِ اکيون اونداھ ۾ ڪجھ هري ويس..... آڏو هڪ جهلڪ ڏسڻ ۾ آئي.... هٿ جي جهلڪ جيڪو اوندھ ۾ هوريان هوريان لڏي رهيو هو.

نہ ڇاڻ ڪنهن جو هٿ آهي، سڄاڻپ ۾ نہ ٿو اچي. صرف ايترو ڏسڻ ۾ اچي ٿو تہ ان هٿ ۾ هڪ ڪاني آهي، ۽ ان سان اهو هٿ ان ٿانءَ ۾ ڪجھ ملائي رهيو آهي. سنجي پنهنجون اکيون اوندھ ۾ ڪپائي ڇڏيون. لڳس، ها، ٿانءُ هٿ ڪان وڏي، اوندھ ۾ چمڪي رهيو آهي.... شايد ان لاءِ جو اهو ٽامي جو آهي.....

. هن کي محسوس ٿيو، تہ ڪجھ ياد اچي رهيو آهي...... هڪ نسخو- ڪجل هڪ سير، ڪاراڻ ۽ هو سوچڻ لڳو........ سير ڪاراڻ، اها سير ڪاراڻ ڪهڙي بلا آهي. ها، ياد آيو، سير ڪاراڻ هڪ وزن هوندو آهي، شايد ٻہ تولا-

۽ هن کي هڪ نسخو ياد آيو. ڪجل ٻہ تولا، بيل ٻہ تولا،ٻير جو ڪوئنر چار تولا، هڪ رتي لاجورد، هڪ رتي سون ۽ جلبسار جوپاٽي..... ۽ انهن سڀني کي ٽامي جي ٿانءَ ۾ وجهي، نم جي ڪانيءَ سان ويهن ڏينهن تائين ملائيندا رهو......

خدايا! هي سڀ تہ مس ٿاهڻ جو نسخو هو...... ۽ لڳس.... آڏو لڏندڙ هٿ شايد منهنجو آهي. سنجي ڪيتري دير تائين ماٺ ويٺو رهيو. شايد سوچن ۾ ٻڏي ويو. پوءِ هن هڪ اونهون ساهہ کنيو. اهو شايد مان هوس جو ڪجهہ لکڻ لاءِ مس ٺاهي رهيو هوس ۽ پوءِ.... شايد مان اوچتو مري ويس .... ۽ منهنجي هٿ جي چرپر اتي ئي بيهي وئي. سنجي جي چپن تي مرڪ جي هڪ ڊگهي ليڪ نڪري وئي. جيئن هڪ غار مان لنگهندي، غار جي آخري ڇيڙي تائين روشنيءَ جي ليڪ ٻٽيل هجي. هو حيران سوچڻ لڳو. اڄ هي ڪئين صديون پيري منهن جو من ڪهڙيءَ جاءِ تي پهتو آهي؟ شايد اُتي جتي پنهنجي نوع انسان پهريون ڀيرو لفظن کي لکت جو ويس ڍڪائڻ جي لاءِ مس ٺاهي هئي.

من ۾ ڪئين صديون هيٺ متي ٿي ويون. پر سنجي لاشعور مان اڀري ڪجهہ سوچي ڏسڻ چاهيو.....

هي شايد ڪيترن جنمن ڪان هٿ ۾ ڪنيل قسم جو اشارو آهي.... يا صرف منهن جي خوديءَ سان پيريل هڪ تصور. وقت جي وهاءَ تي ماضيءَ جي تهن کي چيريندي ايندڙ هڪ جهلڪ؛ تہ دنيا ۾ جنهن ماڻهوءَ زبان جو پهريون حرف لکيو، اهو مان ئي هوس......

سنجي ڪلي ويٺو. جهڙو هو ڪنهن اونداهي غار مان نڪري ٻاهر ڪليل روشنيءَ ۾ اچي ويو هجي ۽ ڪلندي ڪلندي هو پنهنجو پاڻ کي چوڻ لڳو؛ "سنجي صاحب نئين ناول ڇپجڻ سان وڏي شهرت ملي وئي اٿئي نہ. اها ئي متي تي چڙهي وئي آهي. سائينءَ جن کي لڳي رهيو آهي تہ جڻ دنيا جو پهريون مصنف پاڻ ئي آهي. سٺو نہ ٿو لڳي." هو وري اونداهو غار ڳولڻ لڳو. جتي هو پاڻ سان اڪيلو ٿوري دير ويهي سگهي.

غار جي شايد ڪائي مراد نہ هوندي آهي، اها گهرڻ سان ملي ويندي آهي، سنجي جي پيرن هيٺان پل ۾ دوُر گذري ويا ۽ هو هڪ غار جي منهن وٽ ٻرندڙ ڏياتي هٿ ۾ ڪٺي غار ۾ گهڙي ويو. هن ڀيري، هن جي ڪوشش شعوري هئي. هن سوچيو ڏياتيءَ جي روشنيءَ ۾ هو غار جي رازن کي ڳولڻ هٿ ڪندو.

۽ هو غار جي ڇت تي هٿوراڙيون ڏيندو ۽ ٻئي هٿ ۾ ڏياتي جهلي، متي

انٽرويو ڇپجڻ ڪانپوءِ هو تصويرون واپس ڪندا. پر اخباري واعده ڪير پورا ڪندو آهي.

هن وقت تصوير نہ ملڻ تي سنجي کي ڏاڍي چڙ لڳي. گڏو گڏ ٿڪاوٽ پڻ، ۽ اهو احساس تہ هن وقت هو نيگيٽو کڻي ڪنهن فوٽو گرافر جي دڪان تي وڃي نہ سگهندو..... اڄ هو صرف ڪهاڻي موڪلي سگهي ٿو تصوير نہ.

ڪاغذن کي ان ئي ميز تي ڇڏي هو بستري تي ليٽي پيو. عضون ۾ ٿڪ ۽ هڪ سک ڳاڍڙ احساس ٿيس ۽ هن کي خيال آيو: "ڪنهن شاعر هڪ نظم لکيو هو تہ خدا ڇهہ ڏينهن لڳاتار دنيا جي پيدائش ڪري ايترو ٿڪجي پيو جو ستين ڏينهن هو ڏينهن رات ستو ئي رهيو..... خدا کي بہ آرام جي ضرورت پئي. هن کي لڳو تہ هر پيري ڪهاڻي يا ناول لکڻ کان پوءِ هن کي بہ خدا جيان ٿڪاوٽ ٿيندي آهي، ۽ هن کي پاڻ تي ڪل آئي. اڄ منهنجو ستون ڏينهن آهي..... اڄ مان ڪهاڻي پوسٽ ڪرڻ بہ نہ ويندس......

پر سمهڻ کان پهريائين هن کي سگريٽ جي گهرج ٿي ۽ هڪ بيئر جي گلاس جي بہ. هن وٽ ڪمري ۾ نہ بيئر هو ۽ نہ سگريٽ. هن دل ۾ خدا سان شڪايت ڪئي. "يار! توکي تہ مون جيان پاڻ ئي بازار وڃي سگريٽ آڻڻا نہ ٿا پون ۽ نہ ئي بيئر لاءِ پئسن جو بندوبست ڪرڻو پوندو آهي......

پر زندگيءَ جي مقابلي ۾ هن کي وڏيڪ خوشي ٿي تہ هن خدا کي درجہ بندگيءَ تي آڻي، گلا شڪايت تہ ڪري ٿو سگهي اهو سوچي، هو فخر مان بستري تان اٿي وينو..... پوءِ جڏهن هن سگريٽ ۽ بيئر لاءِ پئسا کيسي ۾ وڌا تہ ميز جو ننڍو خانو کولي پنهنجي تصوير جو نيگيٽو بہ کڻي ورتو. جيڪڏهن وچٿو ئي آهي تہ هن جون پنج ڇهہ ڪاپيون ٺهرائي وٺندس......

ويندي مهل غسلخانہ جي ننڍي شيشي وٽ بيهي وارن کي هلڪو برش ڪرڻ لڳو تہ نگاهہ شيشي ۾ اٽڪي پيس- "سنجي يار! سچ ٻڌائج طلب سگريٽ يا بيئر جي آهي يا اخبار ۾ پنهنجي تصوير ڇپيل ڏسڻ جي؟"

دل ۾ هلڪو سور اٿيس. مون، پنهنجو پاڻ کي بندءِ خدا تہ سمجهي ورتو پر شهرت جو ننڍڙو موقعو بہ ڇڏيو نہ ٿو ٿئي..... ۽ هن شيشي کان اکيون ڦيري ڪري ڇڏيون.

جنهن عمارت ۾ سنجي رهندو هو ان ۾ ڪيترائي پراڻا ننڍا گهر هئا.

عمارت جي شروعات وارو ڪمرو پراڻو هو جتي پين مسواڙين جي ڪيترين ئي سائيڪلن سان هن جي سائيڪل به بيٺي هئي. هن ان ڪمري مان پنهنجي سائيڪل ڪڍي. بازار ايتري پري نه هئي.پهرين نيگيٽو پرنٽ ڪرڻ لاءِ ڏنائين، پوءِ سگريٽن جو پاڪيٽ ورتو ۽ ان ڪان پوءِ جڏهن بيئر جي دڪان تي پهتو ته خبر پيس ته اڄ اربع آهي ۽ اربع خشڪ ڏينهن هوندو آهي. سنجي جي ذهن ۾ وري شڪايت ڪرَ ڪنيو. "خدايا! توهان لاءِ به جيڪڏهن هيءَ ڏينهن خشڪ اچي وڃن ته توهانکي ڪيئن لڳي؟"

هو فوٽو گرافر جي دڪان ڏانهن وريو. اڄان اڌ ڪلاڪ به نه گذريو هو. جيترو فوٽو گرافر پرنٽس جي لاءِ گهريو هو. پر گهر موٽي وڃڻ ۽ ويهن منٽن ڪان پوءِ پيهر اچڻ، هن کي ڏاڍو مشڪل لڳو. انڪري هو فوٽوگرافر جي ننڍي دڪان تي هڪ بئنچ تي ويهي رهيو.

هڪ سگريٽ دڪائي ۽ اڻ ڄاڻائيءَ مان سامهون هن جي ننڍي ڪمري کي گهورڻ لڳو. جنهن ۾ فوٽو گرافر هن جي نيگيٽوِ مان پازيٽوِ ٺاهي رهيو هو.

هڪ پراڻي ڳالهه هن کي ياد آئي. هڪ ڀيري هن جي واقف فوٽو گرافر جي اونداهي ڪمري ۾ وڃي فلم ڌوئڻ ۽ نيگيٽوِ مان پازيٽوِ ٺاهڻ جو طريقو ڏٺو هئائين. ان مهل اهو پاڻ هن جي اکين اڳيان اچي ويو، هن کي لڳو، هاڻ ئي هن جي سامهون جيڪو سفيد ڪاغذ هو، ان تي هن جا نقش اڀري رهيا آهن. اول جهيڻا ۽ پوءِ ڏسندي ئي ڏسندي چٽا ٿيندا ويا. --

پر اوچتو، هن جون اکيون چنبجي ويون، سامهون ڪاغذ تي هڪ نه ڪيتريون تصويرون اڀري رهيون هيون. نه ڄاڻ ڪنهن ڪنهن جون...... عجيب ۽ گهنجن واريون شڪليون، مردن جون ۽ عورتن جون به........

سنجي گهٻرائجي هيڏي هوڏي نهاريو، هر طرف اونده هئي. صرف ان ڪنڊ ۾ ٿوري روشني هئي جتي ڪانيءَ جا ڪجهه چوڪٺ هئا ۽ جتي ٿري ۾ ڪجهه تصويرون اونڌيون سڌيون پيون هيون.....

هن هڪ ٿري ۾ هٿ وجهي هڪ اونڌي تصوير کي سڌو ڪيو. تصوير تي ڪيترائي چهرا لڌي رهيا هئا ۽ انهن کي ڏسندي ڏسندي بدلجي رهيا هئا..... هن سڃاڻڻ جي ڪوشش ڪئي. ڪجهه ياد ڪرڻ چاهيو.... بس هن کي ايترو ئي لڳو ته ڪڏهن ڪنهن جون اکيون هن کي پنهنجي اکين جهڙيون ٿي

لڳيون. ڪڏهن ڪنهن جو نڪ هن جي نڪ سان ملندڙ هو ۽ ڪڏهن هن جا چپ- "سمهي پيءُ سائين! ولو پنهنجون تصويرون......."

فوٽو گرافر نہ ڄاڻ هڪ پيرو چيو هو يا ٻہ پيرا چيو يا ٽي پيرا، هن کي پوري خبر نہ هئي، پر ان آواز سان هو ڇرڪ ننڊ مان جاڳيو سنجي لفافو کڻي پهرين هڪ تصوير ٽڪڙ ۾ ڏٺي، وري ٻي، ٽين، چوٿين ۽ پنجين...... سڀ جون سڀ هڪ جهڙيون هيون ۽ سيني ۾ هڪ ٿي چهرو هو، هن جو پنهنجو چهرو.......

سنجي پئسا ڏنا، تصويرون ورتيون، گهر پهچي جڏهن هڪ تصوير کي کهاٽيءَ واري لفافي ۾ بند ڪرڻ لڳو تہ هن کي پاڻ مرادو کل اچي وئي.

هيءَ تصوير ڇپبي تہ سيني کي هڪ ٿي چهرو ڏسڻ ۾ ايندو، منهنجو، شري سنجي ڪمار جو.....

۽ لفافو بند ڪري هڪ پاسي رکندي سنجي جي وات مان نڪتو! "يار فرائڊ ڏس! تنهنجي ٿيوريءَ تي مون ڪيترو يقين ڪيو آهي جو اڄ منهن جي آڏو منهن جي نيگيٽوِ مان منهنجي پيءُ جي پيءُ جي پيءُ جو چهرو بہ نڪري آيو ۽ منهنجي ماءُ جي ماءُ جي ماءُ جو چهرو بہ.... هي تون ڪهڙي مصيبت ۾ وجهي ويو آهين، ماڻهن جي دل ۾ انهن جو (مان) ڪڏهن بہ بذاتِ خود آزاد نہ هوندو آهي، پورو نسل ان "مان" جي نقشن ۾ هلندو آهي...... انهيءَ سانچي ۾ پوندڙ.

سنجي ڪتابن جي ڪبٽ مان هڪ ڪتاب ڪڍي فرائڊ جا اهي جملا پڙهيا جن تي نشان لڳائي هُن انهن کي ڏار ڪيو هو. تصور انسان جي بغاوت جو سڀ کان وڏو ذريعو هوندو آهي. انهيءَ مان مصنف ان ڪردار کي نمايان ڪندو آهي. جيڪو بهادر هوندو آهي ٻين ڪردارن کي قتل ڪندو آهي ۽ "اسان" لفظ مان نڪري "مان" ٿيندو آهي...... قتل جي ذميداري "اسان" ۾ نہ ورهائيندو آهي پر "مان" ۾ ولندو آهي.......

سنجي ڪتاب کي بند ڪري ڪبٽ ۾ رکندي سوچيو: "منهنجي پيءَ کي صرف ٻہ ڪتاب پڙهڻ ايندا هئا. هڪ اهو جنهن ۾ گرو منتر لکي هُن کي هڪ ساڏوءَ ڏنو هو ۽ ٻيو ڪندي جو؛ جنهن ۾ هو پنهنجي قرضدارن جون رقمون لکندو هو...... اهي ٻئي ڪتاب هو مون کي ورثي ۾ ڏيڻ پيو گهري ۽

مون کي انهن ٻن ڪتابن کان سخت نفرت هئي.....

سنجي هڪ سگريٽ دکايو ۽ هن جي دل جي ڳالهه دونهين جيان هن جي چپن تي اچي وئي. مان صرف نئون ۽ بلڪل پنهنجو ڪتاب لکي انهن ٻن ڪتابن جو قتل ڪري ٿي سگهيس، اهي مون لکيا..... منهنجي اها ئي بغاوت هئي، مون ڪئي..... پر ڇا ورثي کي قتل ڪري به پاڻ سان ڪٿي هلڻو پوندو آهي؟ پنهنجي نالي ۽ ڏس پتي ۾ به. ذات مذهب ۾ به ۽ پنهنجي خدو خال ۾ به؟

سگريٽ جو هڪ ڊگهو ڪش هڻندي سنجي کي ياد آيو، هڪ ڀيري هو سگريٽ هٿ ۾ ڪري پنهنجي پيءُ جي ننڍي ڪوٺڙيءَ ۾ هليو ويو هو، جتي ڏينهن ۾ به ڀيرا تخطيءَ تي رکيل پٿر جي هڪ مورت جي آڏو ڌوپ ٻاريو ويندو هو..... ۽ سنجي جي پيءُ زوردار چماٽ هن جي ڳل تي هڻئين هئي.... پوءِ ان منجهند جو، جڏهن ويجهو اوڏو ڪوبه نه هو، چوريءَ ان ڪوٺڙي ۾ ويو هو ۽ ان تخطيءَ تي رکيل پٿر جي مورتيءَ اڳيان ڌوپ ڪٺي اتي ٻرندڙ سگريٽ رکي ڇڏيو هو..... اڄ ڪيترن سالن پڄاڻان سنجي کي اها ڳالهه ياد آئي ته هو اڪيلو ويهي کلڻ لڳو. چوڻ لڳو: "ڏس يار فرائڊ! هاڻ تون ڀل ته ان جو کهڙو به تجزيو ڪر، مون ته پنهنجي پاران هڪ وڏي بغاوت ڪئي هئي. جيتري عمر جي لحاظ سان ڪري سگهيو هوس......."

۽ وري هن جي وات مان نڪتو- "يار نطشي! هَن تنهنجي سپر مين جو ڇا ٿيندو، جنهن کي اڄ به پنهنجي چهري ۾ پنهنجي ابن ڏاڏن جي منهن مان انهن جا نقش ڏسڻ ۾ ايندا آهن؟-" ...... ان سان گڏ هن کي ڪل اچي وئي. "يار هٽلر! تو ته گڙٻڙ ڪري ڇڏي. نطشي جي سپرمين کي بدنام ڪري ڇڏيئه....... ورنه هَن جو تصور ڪجهه ٻيو ئي هجي ها......"

سنجي کي لڳو: "هٽلر جي زندگيءَ تي ڪيترائي ڪتاب لکيا ويا آهن. جيترين ڪنسنٽريشن ڪئمپون هيون، انهن ۾ مرڻ وارن جو تعداد به لکيو ويو. پر هٽلر جي سڀ کان وڏي قتل جو واقعو ڪنهن نه لکيو. ڪنهن نه لکيو ته هٽلر تي نطشي جي سپرمين کي قتل ڪرڻ جو ڏوهه به لاڳو ٿئي ٿو.....

هٿ ۾ جهليل سگريٽ جو آخري گرم سِرو سنجي جي آڱر کي محسوس ٿيو ته هو هڪدم ڇرڪي پيو..... هن سگريٽ کي رک دانيءَ ۾ رکيو ۽ هڪ نئون سگريٽ دکايو.

پنهنجي ان عجيب طلب تي هن کي کل اچي وئي....... نہ پيئان تہ سڄو ڏينهن سگريٽ نہ پيئان ۽ پيئڻ شروع ڪريان تہ هڪ ڪان پوءِ ٻيو ۽ پوءِ ٽيون ۽ پوءِ نہ ڄاڻ ڪيترا ئي سگريٽ هڪ ئي ٻيري ۾ پي ويندو آهيان.

خيالن جي طلب بہ شايد سگريٽن جي طلب جيان ئي ٿيندي آهي..... ڪيترائي ڀيرا ڪيترا ڏينهن ڪجهہ نہ لکي سگهبو آهي جهڙوڪر خيال ڪان خالي ٿي ويو آهيان. پر ڪڏهن هڪ ساهہ سان هڪ خيال ايندو آهي ۽ ٻئي ساهہ سان ٻيو اچي ويندو آهي، ٽئين ساهہ سان ٽيون..... ۽ خيال بہ ساهن جيان ايندا ويندا آهن.......... سا هن جيان ئي گرم، ٿڌا، خشڪ ۽ پنهنجي ئي زبان سان آلا....... نہ........ سنجي پنهنجي جملي کي درست ڪيو. سگريٽ جي باهہ سان سڙيل ساهہ جيان...... وهسڪيءَ جي ڍڪ ۾ ٻڏل ساهہ جيان......

۽ سنجي پنهنجي ئي هڪ خيال جي دهشت کان ڏڪي ويو... نہ. قتل جي تازي رت مان اٿندڙ ٻوءِ جيان...... قتل؟ ڪنهن جو قتل؟ پنهنجو يا ڪنهن ٻئي جو؟ وري سنجي جو خيال سپرمين ڏانهن ڦريو. گڏوگڏ فرائڊ جي بيان ڏانهن تہ انسا جي تاريخ ۾ پهريون ماڻهو سپرمين هو. جنهن لاءِ صديون پوءِ نطشي، لکيو تہ هو دل جو مکي هو، گروهہ جو سردار هو، ڌڻ جو ڌنار هو ۽ خاندان جو پيءُ هو پنهنجي پٽن ۽ پنهنجي زير دستن سڀني کي سندن ٻک مطابق نہ پر پنهنجي مرضيءَ مطابق ماني بہ ڏيندو هو. صورت بہ ۽ انهن جي "مان" بہ- اهو سپرمين جو قاتل نہ هو...... پهريون قاتل اهو شاعر هو جنهن پنهنجو "مان" جو سوال پنهنجي هٿ ۾ ورتو..... يا پهريون قاتل ڪنهن سپر مين جو پٽ هو، ڪنهن سپر مين جو شاگرد، ڪنهن سپر مين جو سپاهي......

سنجي جي ذهن ۾ انساني نسل جو عجيب نسب نامون ابري آيو. سڄ- پوڄاري ۽ چنڊ- پوڄاري نالن ۾ ماڻهن جي ذات کي ورهائڻ صرف هڪ حسين تصور آهي، اصل حقيت اها آهي تہ ماڻهوءَ جي ذات جن ٻن شاخن ۾ ورهايل هوندي آهي، اهي هوندا آهن قاتل پوڄاري ۽ مقتول پوڄاري- جيڪي وهر، طبقي جا هوندا آهن. پنهنجي ذاتيت کي وڃائي جيئڻ وارا، اهي مقتول پرست آهن...... قتل ٿي ويل ماڻهن جو نسل، ۽ جيڪي "مان" واري طبقي

جا هوندا آهن، اهي سپرمين جا پهرين قاتل پرست آهن. قاتل پرست.

۽ سنجي پنهنجي ئي خيال کان گهبرائجي پرتي ميز تي پيل قلم ڏانهن نهاريو. قلم يار! اها ڳالهه ڪٿي لکي نه ڇڏجانء ورنه هو سڀ جيڪي پاڻ کي سچ پرست ۽ چند پرست سمجهندا آهن. لنيون ۽ ڏنڊا کڻي تنهنجي پويان پئجي ويندا...... ۽ تنهنجو هي ويچارو قلمڪار شري سنجي ڪمار پنهنجو نالو مصنفن جي ڪُتب ۾ لکائڻ جي بدران شهيدن جي ڪُتب ۾ لکيو ويندو.

اوچتو سنجي جي خيال هڪ نئون ڦيرو کاڌو. نه ڄاڻ دنيا ۾ پهريون شهيد ٿيڻ جو شوق ڪنهن کي جاڳيو هو؟ شايد هو به وچايل "مان"جي ڳولا ۾ هو. ۽ سنجي ان ڳالهه کي وڏي فيلسوفاڻي انداز ۾ سوچڻ لڳو. "مان" جي سچاڻ عمل سان هوندي آهي رد عمل سان نه. شهيد ٿيڻ جي خواهش خودڪشي ڪرڻ جي برابر هوندي آهي..... قتل جي تمنا جو هڪ غائباڻو روپ، جنهن جو دليل نه هوندو آهي، دليل تلاش ڪرڻو پوندو آهي. ڪڏهن انسان پاڻ تلاش ڪندو آهي، نه ملندس ته جوڙي وٺندو آهي ۽ ڪڏهن انسان کي ٺهيل ٺڪيل دليل ڏنو ويندو آهي، هن جون اکيون بند ڪري هن جي هٿ ۾ ڏنو ويندو آهي. جنهن جي سهاري هو موت جو ڪفن پنهنجي مٿان پنهنجي ئي هٿن سان وجهي ڇڏيندو آهي. اهڙيءَ طرح ڪوئي هڪ ان خوني حادثي مان لنگهي ويندو آهي ته بيا ان هڪ جي نالي جو موت ڏسي گهبرائجي ويندا آهن ۽ چڱي ڀلي زندگيءَ جو مٿو موت جي درگاه تي رکي ڇڏيندا آهن...... اها سچاڻ هو عام موت مان ڳولي نه سگهندا آهن، صرف اهڙي موت مان ڳولي سگهندا آهن........ معنيٰ "نه" ئي مان........ تعريف مان..... نه ڄاڻ ڪيترين صديون گذري ويون آهن ماڻهوءَ کي انهيءَ لفظ شهيد جي تعريف پنهنجي نالي سان ڳنڍيندي........ سچ پچ جيڪڏهن تاريخ جو جائزو ورتو وڃي ۽ سڀ تعريف جا جملا ملائي ڏٺو وڃي، يعني دنيا ۾ ڪيترا ڪاريگر هجن ها، ڪيترا سائنسدان، ڪيترا فنڪار ۽ ڪيترا شهيد ته سڀ کان وڏيڪ تعداد شهيدن جو ملندو. يعني ان تعريف جي عاشقن جو........

خيالن ۾ ٻڏل سنجي جو هٿ لاشعوري طور تي هن جي ميز جي خاني ڏانهن ويو ۽ خاني مان هڪ خط ڪڍي هن ميز تي رکيو..... سنجي جي نظر

خط تي پئي تہ هن کي پنهنجو پاڻ تي کل اچي وئي- يار سنجي! تون بہ عجيب آهين، تنهن جو خيال ڪتان شروع ٿيو هو ۽ ڪٿي پهچي ويو آهي. ڳالهہ تہ هن خط جي هئي، خط لکڻ واري ڇوڪريءَ جي، جيڪا اجايو سجايو محبت جي درگاهہ تي شهيد ٿيڻ تي گهري.......

سنجي کي پنهنجي ياد ۾ ڪو ڪلي پڻ جو احساس ٿيو. ڇا نالو آهي هن جو؟ خط جي ڳالهہ ياد بيهي وئي، پر خط لکڻ واريءَ جو نالو وسري ويو...... ۽ هن خط کولي ان جون آخري سٽون پڙهيون. جن جي هيٺان هن جو نالو لکيل هو- مينڪا.....

سنجي کي کل اچي وئي.ڏس اپسرا! مون کان تنهنجو نالو ئي وسري ويو...... جيڪڏهن مان رشي بہ هجان ها، تڏهن بہ مون کي تنهنجو نالو ياد رهي ها. اسان جي تہ پوري تاريخ انهن ڳالهين سان ڀري پئي آهي تہ ڪنهن اپسرا ڪهڙي رشيءَ جي سماڌي ڀڳي...... مان شايد انهن کان بہ ويل آهيان...... اهو منهنجو ضد جيڪڏهن رڳو عبادت ۽ رياضت هجي ها تہ شايد ڀڄي ئي پوي ها...... هي نہ ڄاڻ ڇاهي جو مينڪا جي ڪنهن ڳالهہ تي بہ اکيون کولي ان ڏانهن ڏسان بہ نہ ٿو.......

سنجي جو ڏيان رشين ۽ اپسرائن کان ڦري وري اتي آيو جتان ڪوئي شهيد ٿيڻ وارين اکين سان ڪنهن کي ڏسندو آهي..... ۽ سنجي خط ڏانهن ڏسندي چوڻ لڳو........ يار مينڪا! تون چڱي ڀلي پرٺيل ڇوڪري آهين پئسن ۽ عزت ۾ ڪيڏي رهي آهين...... هي توکي شهيد ٿيڻ جو ڪهڙو شوق جاڳيو.......

سنجي وري خط کي ان ئي طرح خاني ۾ رکي ڇڏيو، پر هن جي سوچ جو ڍنگ وري فيلسوفاڻو ٿي ويو. سڀ کان وڏيڪ ماڻهو ڪهڙي درگاهہ تي شهيد ٿيندا آهن؟ ڪنهن جي نالي تي؟ محبت جي نالي تي؟.....

محبت جي نانءَ تي؟ نہ، شايد ڪنهن ايمان، مت يا وطن جي نالي تي...، نہ نہ سڀ کان وڏيڪ ماڻهو مذهب جي نالي تي قتل ٿيندا آهن......

سنجي انسائيڪلو پيڊيا ڪڍي مذهب جي نالي تي شهيد ٿيندڙن جي ڳڻپ جي ڪجهہ معلومات حاصل ڪرڻ لڳو هو تہ اوچتو ڪمري جو دروازو کڙڪيو. خيال آيس شايد ٽپالي هجي. اٿي دروازو کوليائين تہ سامهون اها ئي

خط لکڻ واري ڇوڪري مينڪا بيٺي هئي.
"اندر اچان؟"
"ها..... ها....."
"مون کي ڏسي ڪجهه حيران ٿيو آهين؟"
"نه...... مون سمجهيو ٿي ته شايد ٽپالي آهي......"
"ها. ٽپالي ٿي ته آهي، پر اهو ٽپالي جيڪو خط به پاڻ ئي لکي، ۽ ڏيڻ به پاڻ ئي اچي ويندو آهي....."
ڪمري ۾ اچي مينڪا، هٿ واري پرس ڪرسيءَ تي رکي ۽ پاڻ بستري تي ويهي رهي ۽ پڇڻ لڳي:
"ڇا ڪري رهيو هئين؟"
"تنهنجي باري ۾ ئي سوچي رهيو هوس."
سنجي کلي وراڻيو.
"منهنجي قسمت!" مينڪا کلي پئي، گڏوگڏ پڇيائين:
"منهنجو خط ملي ويئي؟"
"ها."
"جواب نه ڏنئي؟"
"هاڻ انسائيڪلوپيڊيا ڪڍي جواب ئي ڳولي رهيو هوس......"
مينڪا ڪجهه دير ته سنجي ڏي ماٺ ميٺ ۾ ڏسندي رهي، پوءِ چوڻ لڳي: "سائينءَ جن ڪهاڻيون به انسائيڪلوپيڊيا ڏسي لکندا آهن.؟"
سنجي کلي پيو: "مان تاريخي ڪهاڻيون نه لکندو آهيان. نه ته اهي به انسائيڪلو پيڊيا ۾ ڏسي لکڻيون پون ها."
"ته ڇا خط جو ڪوئي تاريخي جواب ڏيڻو هو؟"
"اپسرا جي! تاريخي خط جو جواب ٻيو ڪٿان ڳوليان ها؟"
مينڪا جي نندين وارن جي هڪ ڇڳ دائرو ٺاهي نرڙ تي جهمرَ جيان پئي هئي. سنجي، اهو جَهمَرَ هٿ جي آڱر سان پري ڪيو. پر وري آڱر سان اتي ئي آتي نرڙ تي رکي ڪلڻ لڳو......
"ڇا ٿي ڏنئي؟"
"اپسرا جو روپ.......!"

"پوءِ رک ۾ ڪوئي فرق پيو؟"
"نہ....... ڇو جو مان رشي نہ آهيان......"
"يو آر اي ويري ڪرووِل پرسن؟"
(تون مڪار شخص آهين؟)
"نہ مان نيپولين بہ نہ آهيان....."
"ڇا مطلب؟"
"ها، سچ، يار مينڪا! تو تہ مونکي پنهنجو نئون نالو ٻڌايو ئي ڪونہ...."
"ها..... مان ٻڌايانءِ؟"
"ڇا؟"
"ماريا......"
هڪ پل اڳ مينڪا جو چهرو لهي ويو هو. نئين نالي سان هُن جو ڌيان مسز چوڌري نانءِ ڏانهن هليو ويو، جيڪو ڪافي ڏينهن ٿيا هن جي چپن جي ڇهاءُ کي قبول ڪندي سنجي، ڪجهہ دير کان پوءِ ئي ڪيس ان نالي سان سڏيو هو...... ۽ مينڪا جو خيال هو تہ اڃان بہ سنجي طعني سان انهيءَ نالي کي ورجائي رهيو آهي. پر هن جي واتان ماريا نالو ٻڌي هوءَ کِلي پئي ۽ کلندي چوڻ لڳي:
"سمجهي ويس. سائينءَ جن ڪنهن ڪهاڻيءَ ۾ منهن جو نالو ماريا رکيو هوندو."
"نہ سهڻي! مون توتي ڪابہ ڪهاڻي نہ لکي آهي....."
سنجي جو چهرو اڃان بہ سنجيدو ٿي ويو.
"پوءِ سائين منهنجو هي نالو ڇو رکيو اٿوَ؟"
"مون نہ رکيو آهي. مينڪا رکيو آهي. شايد سوچيو هوندائين تہ اپسرا ٿيڻ سان ڪجهہ نہ ٿو ٿئي."
"انڪاري ٿيڻ گهرجي....."
"سمجهي ويس....."
"سچ......!"
"اهو ميڻو پوندو تہ سائينءَ جن قيامت جهڙي نظر رکن ٿا." سچ پچ مان

نيپولين جي پول محبوبہ ڪائونٽس ماريا جي باري ۾ پڙهي رهي هئس تہ پاڻ کي ماريا جيان ٿي محسوس ڪيو هوم...... هن ٿي جامي ۾ ...... پر اوهان ڪيئن ڄاتو؟"

"چو تہ ڪتاب ۾ جڳهہ جڳهہ پينسل مان ليڪون ڏنل هيون."

"سو، جيڪڏهن اڄ مان مچي وڃان تہ مان مينڪا مان ماريا ٿيڻ آئي آهيان تہ پوءِ؟"

"تہ پوءِ ڪنهن نيپولين بونا پارٽ کي ڳولڻو پوندءِ......"

"هن ماريا جي لاءِ سنجي ٿي، نيپولين آهي ...... ماريا جي پڇاڙيءِ بابت ڄاڻان ٿي تہ نيپولين ان مان پيدا ٿيل پٽ کي پنهنجي تخت جو وارث بڻائي نہ ٿي سگهيو ۽ تخت جي وارث جي لاءِ لوئيس جي گهرج هئي. پر جيڪا بہ ماري لوئيس ايندي، اچي وڃي. مان تہ ماريا آهيان."

"نيپولين فقط هڪ حملي آور جو نالو ناهي..... نہ تاج تخت جي وارث جو."

"اهو هڪ غير معمولي جذبي جو نالو آهي......"

"پر غير معموليءَ کي اصل معنيٰ ۾ ڦري معمول ڏانهن ڦرڻو پوندو آهي. جيڪو ڪوئي نيپولين ڪري نہ سگهندو."

"ڇا مطلب؟"

"معمول لاءِ منهنجي دعا آهي...... درياءَ جي وهڻ جهڙي عام ڪيفيت جيڪا جيت ۽ هار جي ڪنارن وٽان بي نيازيءَ سان وهندي اڳتي هلندي ٿي وڃي." مينڪا ڪلي بستري تان اٿي ويهي رهي ۽ پنهنجون پانهون سنجي جي ڪڇيءَ ۾ وجهي چوڻ لڳي: "پر درياءَ مان ڪوئي بہ دل ڀري پاڻي پي ٿو سگهي، درياءَ کي ڪوئي بہ اعتراض نہ ٿيندو آهي، پيئڻ واري جي اڃ تي ڪائي جهل ڪائي بندش نہ هوندي آهي......"

سنجي ڪلي ڏنو. پر ماٺ ميٺ ۾ پنهنجي ڪاڻي هٿ جي آڱرين سان مينڪا جي وارن سان ڪيڏندو رهيو.

"سائين جن ڇا سوچي رهيا آهن؟" ڪجهہ دير ڪان پوءِ مينڪا پڇيو.

"اهو ٿي تہ هائوتو مسز ندر تو جرائم........"

"هڪ هڪ ڪري سڀ هٿيار هٿ مان اڇلائي." مينڪا چيو ۽ کلندي

ڪلنڊي سنجي جي قميص جا سڀ بٽڻ کولي ڇڏيائين.

هڪ هڪ ڪري لٽل ڪپڙا جڏهن فرش تي بيڪار هٿيارن جيان ڪري پيا ته سنجي پنهنجو بدن مينڪا جي حوالي ڪري ڇڏيو. پر دل ۾ عجيب خيال آيس: "ڇا بدن به ڪپڙن جهڙو هٿيار هوندو آهي، جيڪو جسم تان لاهي ڇهري جي آڏو رکيو ويندو آهي؟" پر هن مينڪا کي ڪجهه نه چيو.

خيال رڳن ۾ هلندڙ رت جيان هلندو رهيو، خوشيءَ جي زندگي هڪ پل هجي، مان ان جي حوالي ٿيڻ چاهيان ٿو.... پر جيڪو ٿيو سو ٿي ويو. اهو صرف هٿيار آهي... مان ناهيان....

اهو شايد مينڪا جي جسم مان گذرندڙ پل هو. جو سنجي هن جي ڪنهن ته جي غار ۾ لهي ويو. اتي غار ۾ هڪ طرف ڪافڪا وينو هو ۽ ڪافڪا جي محبوبه ڇوڪري بلبن.... ٻئي چهرا ڪافي سڃاتل هئا. ڪافڪا جو بيمار ڦڦڙن جي ڪري پيلو پر مطمئن چهرو ۽ بلبن جو پنهنجي ننڍي عمر جي تپش ۾ گهٽتائي جي ڪري ڪيل شاديءَ کان، اداس ۽ دکي چهرو.... پنهي جو هڪ ٻئي جي ڇهري جي روشنيءَ ۾ زندگيءَ جي لاءِ سڪندڙ ۽ تڙپندڙ چهرو....

سنجي اکيون ڪپائي پنهي کي ڏسندو رهيو، پوءِ ڪن ۾ ڪافڪا جو آواز آيو، هُو بلبن کي چئي رهيو هو: "توکي پيار ڪندو آهيان، پاڳل ڇوڪري! جهڙيءَ طرح سمنڊ پنهنجي ڇاتيءَ جي گهرائيءَ ۾ پيل پٿر جي ٽڪري کي پيار ڪندو آهي، پنهنجي اندر رکي..... ۽ خدا ڪري مان ايئن تنهنجي سمنڊ ۾ پيل پٿر جو هڪ ٽڪرو ٿي وڃان....."

ڪافڪا جا لفظ سنجي جي ڪن ۾ پيا ته ڪن انهن لفظن سان پُر ٿي ويس. ايترا جو ڪنهن ٻئي آواز جي ڪن ۾ سمائجڻ جي جڳهه نه رهي... پوءِ ڪافي دير کان پوءِ هن جي ڪلهن کي لوڏيندي ۽ پُڇيءَ جي پرمان سَرڪندو هڪ آواز هن جي ڪن سان ٽڪرايو.

"سائين جن سمهي پيا ڇا...؟"

سنجي ڇرڪي سامهون نهاريو.... نه اتي ڪافڪا هو نه بلبن، اتي صرف هو پاڻ هو ۽ هن جي آڏو مينڪا....

ڇپن مان هڪ اونهون ساهه نڪتس.

مينڪا فرش تان ڪٽي هڪ ڪپڙي سان پنهنجي جسم کي ڍڪيو ۽ سنجي جي قميص سنجي کي ڏيندي چوڻ لڳي:
"ولو سائين! پنهنجا هٿيار سنڀاليو."
سنجي به پنهنجو بدن ڪريل هٿيار جيان بستري تان کنيو ۽ ڪلي پيو.
مينڪا بلاؤز جي هُڪس کي بند ڪندي سنجي ڏانهن ڏسڻ لڳي. پوءِ چيائين: "ڪيئن درياءَ! ڪنهن اجاري هڪ ڍڪ پيري ورتو ته توهان جو ڪجهه گهٽيو ته نه؟"
سنجي سڪل چپن تي زبان ڦيري ۽ هڪ ڳالهه هن جي چپن تي اچي بيهي رهي. "درياءَ کي به اُڄ لڳندي آهي. پر ڪوبه اها ڳالهه درياءَ کان نه پڇندو آهي......"
مينڪا، ساڙهيءَ کي پنهنجي چوڌاري ويڙهيندي ٻئي ٻانهون سنجي جي ڳچيءَ ۾ وجهي چڏيون ۽ پڇيائين:"اڄوڪو ڏينهن ڪيئن لڳو؟"
"اڄوڪو ڏينهن؟" سنجي جا چپ ڪجهه سڪا شايد ڪنهن شرم کان پر وري ان ڪيفيت کي اڪاري ويو. هن چيو: "اڄوڪو ڏينهن تنهنجي نانءِ..."
"اِن ڊفينس آف مينڪا...." (مينڪا جي بچاءَ ۾.)
مينڪا ننڍي شيشي جي اڳيان وارن کي سنواريندي چيو: "مسٽر چوڌري ٽوئر تي ويجي رهيو آهي. پَرينءَ مان گهر ۾ هيڪلي هوندس. اتي پرينءَ رات."
سنجي کلڻ لڳو.
"چو؟" مينڪا بس ايترو ئي چيو ته سنجي ڳالهائڻ شروع ڪيو.
"پرينءَ؟ نه.... اِن ڊفينس آف سنجي...." مينڪا ڪجهه نه چيو. شايد سوچيائين ته پرينءَ هُوءَ پاڻ اچي ويندي ۽ سنجي کي وٺي ويندي. ان مهل هُو ڪجهه نه چوندو. جيئن اڄ هن ڪجهه نه چيو.
"چانهه پيئندينءَ؟" مينڪا وڃڻ لڳي ته سنجي پڇيو.
"چانهه؟ پر هتي چانهه ڪير ٺاهيندو؟"
"اسٽوو پيو آهي. مان ٺاهي وٺندس......."
مينڪا چانهه نه پيتي، کلندي هلي وئي، هن جي وڃڻ کانپوءِ سنجي اسٽوو

پاريو، چانهہ جي پيالي ناهي، ۽ ٿڌن ڇپن سان ڊڪ پرينديءَ چوڻ لڳو: "يار ڪافڪا! تون ڄاڻين ٿو تہ هڪ درياءَ ڪي جيڪا اڃ لڳندي آهي اها ٻئي درياءَ جي لاءِ هوندي آهي. رستي ويندڙن سان ڇا ٿيندو.... جيسين درياءَ ڪي درياءُ نہ ملي.... من جي هڪ تمام وڏي لهر آئي ۽ سنجي جا پير ان لهر سان نڪري ويا. هو سڄي جو سڄو من جي پاڻيءَ جي حوالي ٿي ويو.....

نہ ڄاڻ ڪيترو وقت گذري ويو. پوءِ. هن ڪي پاڻهن ڪان وٺي پاڻيءَ مان ڪڍندو هڪ آواز آيو: تو مون ڪي سڃاتو ناهي؟ مان ٻلٻن آهيان. تنهن جي ڪافڪا ڪي پيار ڪرڻ واري..... توکي ٻڌائڻ ٿي گهران تہ جيڪڏهن توکي جيئڻو آهي تہ ڪافڪا نہ ٿجانءِ. هُن ۾ سڀ ڪجهہ هو، صرف اهو نہ هو جيڪو جيئڻ لاءِ گهرجي... تون نٿو ڄاڻين تہ اهو ڇا هوندو آهي جيڪو جيئڻ لاءِ گهرجي؟ هڪ اوٽ، هڪ سهارو. ڇاجو؟ هڪ ٻهڪاءَ جو. فريب جهڙو... يا امنگ جي تمنا جو يا ڪنهن يقين جو.... ۽ پل تہ اهو سهارو صرف ڪنهن حسرت جو ئي هجي.... اسان سڀ؛ ڪنهن نہ ڪنهن سهاري تي جيئندا آهيون. صرف ڪافڪا هو جنهن ڪنهن بہ شيءِ جو سهارو نہ ورتو هو.... ان لاءِ هو مري ويو. سچ پچ هُو جي نہ ٿي سگهيو.... توکي جيئڻو آهي تہ تون ڪافڪا ٿي نہ ٿو سگهين.... نہ ٿجانءِ!"

سڄو ڏينهن سنجي دل جي عجيب ڪيفيت ڏٺي، بستري تي ليٽندي ڪڏهن هڪ ڪتاب پڙهندو رهيو، ڪڏهن پيو، ڪڏهن ٽيون.... اهڙيءَ طرح جو ڪتابن جي ڪٻٽ مان هڪ هڪ ڪري سڀ ڪتاب بستري جي آس پاس وڪري ويا.....

۽ ٽئين ڏينهن جڏهن مينڪا آئي. هن مينڪا ڪي ڪمري ۾ اچڻ جي لاءِ نہ چيو، پاڻ اٿي دروازي وٽ وڃي چيائين: "نہ.... نہ هلي سگهندس."

مينڪا هڪ ڀيرو سنجي جي ٻانهن تي هٿ رکندي هٿ جو پورو جادو ڪرڻ چاهيو. پر هن ڪي پاڻ ئي لڳو ڄڻ هن ماس جي ٻانهن تي نہ پر ديوار جي ڪنهن حصي تي هٿ رکيو هجي. ۽ ديوار ايئن ئي سخت ۽ بيٺل هئي...

مينڪا هلي وئي تہ بستري ڏانهن موٽندي سنجي جي وات مان نڪتو: "افسوس ٻلٻن! مون تنهنجو چيو نہ مڃيو.... شايد ڪائي اوٽ، ڪوئي سهارو مون لاءِ نہ ٻڌيو."..... ۽ هو پاڻ ئي ڪلي پيو ۽ چوڻ لڳو: يار سنجي!

توکي بہ سڄي عمر پنهنجي ڇانۀ ۾ ويهڻو آهي ۽ پنهنجي أس ۾ ٻيهڻو آهي.....

پنهنجي ان تقدير جي جهلڪ سنجي جي ذهن ۾ اڀري تہ پل ڪن جي لاءِ هُو پٿر جي مورتيءَ جيان ٿي ويو. وري هوا جي هڪ جهوٽي جيان ڪلندي چوڻ لڳو: "يار سنجي! ايئن پٿر ٿي ويندين تہ تنهنجي پوڄا ڪرڻي پوندي." گڏوگڏ هڪ دونهين جيان هن جي دل مان نڪتو. جڏهن ڪيترائي سال اڳ هن پنهنجي پيءُ جي ڪوٺڙيءَ ۾ وڃي ڪنهن ديوتا جي مورتيءَ جي اڳيان ڌوپَ جي جاءِ تي دکندڙ سگريٽ رکي ڇڏيو هو. چوڻ لڳو: سنجي يار! جڏهن تون پٿر ٿي ٿي ويو آهين تہ پوءِ مان پوڄا شروع ڪريان ۽ هن هڪ نئون سگريٽ دکايو.

○

سنجي ڪونڙيءَ مان سائيڪل ڪڍي هٿي. پر اڃان ٻاهر نہ آيو هو تہ سامهون هن ڪي اي. سي. مهرا ايندي ڏسڻ ۾ آيو. پيڊل تي رکڻ لاءِ ڪڇيل پير سنجي، جهلي ورتو.

"مان سائينءَ جن کي ڳوليندو اچي رهيو آهيان ۽ سائين جن ڪنهن کي ڳولڻ لاءِ وڃي رهيا آهن؟" مهرا، ويجهو اچي چيو ۽ سائيڪل جي هينڊل تي هٿ رکي ڇڏيو.

سنجي مرڪي پيو. "مانيءَ جي ڳولا لاءِ وڃي رهيو هوس، هوٽل تي...."

"هل سائيڪل رک... اڄ تہ ڪمري ۾ هلون."

"پر ڪاڏو؟"

"مان ڪمري ۾ ڇٽيهن قسمن جو ڪاڏو وجهي رکندس." مهرا کلڻ لڳو.

سنجي، مهرا جي خالي هٿن ڏانهن ڏٺو ۽ چيو ڪجهہ بہ نہ.

مهرا، سنجي جي نرڙ کي هڪ آڱر سان ڇهيو ۽ چيائين: "دماغ ۾ جيتري بک اٿئي، سڀ لاهي ڇڏيندوسانءِ."

سنجي کلندي چيو: "تون ماڻهو آهين يا هوٽل؟"

"هل پنهنجي ڪمري ۾ هل، پوءِ مان ٻڌائيندس تہ منهنجي هوٽل ۾ ڪهڙا لذيذ ڪاڏا رڌل آهن."

سنجي پوئتي ڦري سائيڪل ڪونڙيءَ ۾ رکي ۽ پنهنجي ڪمري ڏانهن هلندي چوڻ لڳو: "تہ اڄ تندوري مانين جي بجاءِ خيالي پلاءُ کائڻو آهي."

مهرا ڪمري ۾ اچي کٽ تي ويهندي چيو:

"خيالي پلاءُ تہ سائينءَ جن پچائيندا آهن ناولن ۽ ڪهاڻين ۾ ڪنهن

ڇوڪريءَ ڪي اڄ تائين هٿ لڳائي ڏٺو نہ اٿئين.... ۽ سائين جن ڪهاڻيون ٿا لکن عشق جون."

مهرا ويهڻ سان ئي جوش مان بستري تي مڪ وهائي ڪڍي، تہ بستري تان هلڪي دز اڏامي وري بستري ۾ سمائجي وئي.

"ڪهڙو حال ڪيو اٿئي ڪمري جو؟"

"هو جيڪو ڇوڪرو ايندو هو، آيو ئي ناهي ۽ ڏينهن کان شايد بيمار آهي."

"ڪير؟ پنگيءَ جو پٽ؟ پر توهان جي عمارت جي پنگياڻي تہ ٻاهر دروازي تي هاڻ هاڻ ٻهاري ڏئي رهي آهي."

سنجي کلي ڏنو. "پر منهنجي ڪمري ۾ صرف هن جو ڇوڪرو اچي سگهي ٿو، هوءَ نہ. ڇاڪاڻ تہ مان ئي بستري جي چادر ڇنڊي وٺان."

مهرا ٽهڪ ڏنو. "سمجهي ويس، پنگياڻيءَ سائين جن جي نظر سڃاڻي ورتي هوندي. ان ڪري ڊڄي وئي هوندي."

"نہ، ڊنل تہ اڳ ئي هئي، ڪيس ڪوئي مهرا مليو هوندو. انڪري ويچاري سنجي کان بہ ڊڄڻ لڳي." سنجي چيو ۽ سگريٽن جو پاڪيٽ مهرا ڏانهن وڌايائين.

مهرا هڪ سگريٽ دکايو ۽ چوڻ لڳو: "بس خالي چپ ئي ڦوڪڻا آهن؟ سڪل نڙيءَ لاءِ ڪجهہ نہ ملندو؟"

"چانهن ٺاهيان؟"

"نہ، اڄ چانهہ نہ پيئبي، پر جشن جو اقرار ڪبو. ڇاڪاڻ اهو ٻڌاءِ ادب ۾ ڪيتريون پسندون هونديون آهن؟"

"پسندون؟"

"منهنجو مطلب رجحانن لاءِ هو. جيئن رومانيت پسند، روحانيت پسند وغيره وغيره..."

"انسائيڪلوپيڊيا کوليان؟"

"نہ.... تنهنجي انسائيڪلو پيڊيا جو رعب نہ هلندو."

"تہ پوءِ ڇا هلندو؟"

"هڪ نئين پسند هلندي... يار، تنهنجي لاءِ هڪ نئين پسند هلائي ڇڏبي."

"مون لاءِ؟"

"ها.... مان هلائيندس."

سنجي هڪ نگاهہ مهرا تي وڌي پر چيو ڪجهہ بہ نہ.

"اهو تہ پڇ مان ڪهڙي پسند هلائيندس."

"تون سڀ ڪجهہ هلائي تو سگهين. صرف بينل وقت نہ تو هلائي سگهين....."

"جيڪڏهن بيئل وقت کي بہ هلائي ڇڏيان؟"

"هر گهڙيءَ جي سٺي ٻانهون ڇهندي آهي پر وقت کي نہ تي هلائي سگهي."

"فلاسفر صاحب! آسمان کان تورو هيٺ لهہ. هيٺ تہ ڏس مان ڇاتو هلايان."

مهرا کيسي مان هڪ ڪاغذ ڪڍيو ۽ سنجي جي آڏو رکيو.

"ڏسو سائين!"

"ها! ووتر صاحب! ڏسي ورتم."

"هي اڪيڊمي ايوارڊ جو فارم آهي."

"ها. ڏٺم."

"جيڪڏهن مان سائين جن جو نالو هن تي لکي ڇڏيان؟"

"ڳالهہ تہ ادب ۾ پسند جي هئي... اِن سان ڪهڙو رجحان هلندو."

"انتظاميا."

"سمجهي ويس."

"نہ سمجهيءِ.... مان اڪيلو تنهن جو نالو لکائي بہ ڇڏيان تہ ڪم نہ ٿيندو."

"پوءِ..."

"پر ايتري تڪليف مون لاءِ ڇو؟"

"يار تون سمجهين ڇو نٿو؟ جيڪڏهن مون بہ ڪوئي ناول ٻاول لکيو هجي ها تہ پنهنجي لاءِ ڪريان ها."

"پوءِ تنهنجي انتظاميا لاڙي کان اڳ..."

"تنهن جو مطلب آهي، ناول لکان؟"

"ها انتظامي لاڙي کان اڳ قلمي لاڙو..."

"اها پنهنجي وس جي ڳالهہ ناهي، پنهنجي وس ۾ تہ رڳو انتظامي لاڙو آهي."

"پوء ان سان بينل وقت هلڻ لڳندو."

"ماني تہ آدم تڏهن کان کائيندو اچي، جڏهن کان پهريون ڪتڪ جو داڻو چڪيو هئائين..."

"سنجي صاحب فلاسفي ڇڏ. سنئين ڳالهہ ٻڌاء."

"چڱو ٻچ."

"ڪوئي هڪ هزار خرچ ايندو."

"ڪنهن جو، منهنجو.....؟"

"نہ تہ ڇا منهنجو؟ پنج هزار توکي ملندا، مونکي نہ. بس پنجون حصو..."

"سمجهي ويس."

"پر سڄي شهرت توکي ملندي، هر اخبار ۾ تنهنجي تصوير..."

"يار! پوء تہ منهنجو پورٽريٽ نہ ڪولاج ڇپجڻ گهرجي. چهري جو هڪ حصو تنهن جو، هڪ حصو ان جو جيڪو ٻيو ووٽ ڏيندو ۽ هڪ حصو ان جو جيڪو ٽيون ووٽ ڏيندو ۽..."

مهرا خوشيء وچان کلڻ لڳو ۽ چيائين: "يار! تون ڪمال جو ماڻهو آهين. تنهنجي تصوير ڇپبي. چاڃ تہ اسان سڀني پنهنجا چهرا توکي خيرات ۾ ڏئي ڇڏيا غيبي خيرات!"

"خيرات؟ ڪيئن؟ ڏس ڪل ڪيترا ووٽ ڪپن؟"

"گهٽ ۾ گهٽ ٽي، جيڪڏهن چار پنج ٽي وڃن تہ معاملو پڪو."

"پوء پڪي جي ڳالهہ ڪر. ڪچي جي ڇو ٿو ڪرين؟ ڏس ڪل پنج هزار آهن نہ. جيڪڏهن هڪ هزار ۾ هڪ ووٽ تہ پنجن هزارن ۾ پنج ووٽ پڪا."

"هل، هٽ ملاء! پوء تہ پڪي کان بہ پڪو انتظامي لاڙو، يار پوء تنهنجي حصي ۾ هڪ پئسو بہ نہ ايندو."پئسن سان چهرا جو خريد ڪري وٺندس. هڪ ٿي ڳالهہ ٿي سگهي ٿي يا ماڻهو ماني خريد ڪري يا چهرا. گهٽ ۾ گهٽ ايئن تہ ٿيندو تہ چهرا خيرات ۾ ونڻا نہ پوندا."

مهرا کي سنجي جي ڳالهہ نہ وڻي، پوء هن کلي ڏنو.

"چگو يار! تنهنجي ٿي ڳالهہ قائم رهي. ائين ٿي چئُہ. پر هي تہ ڏس، اسان کي آسمان ۾ چار وڃهي هما جهلڻو پوندو."

"هما....؟"

"چوندا آهن هما پکي جنهن جي مٿي تي اچي ويهندو آهي، اهو بادشاهہ بڻجي ويندو آهي. اسانکي تولاءِ هما جهلي اڇڻو پوندو."

"۽ مان؟"

"شهرت بہ تہ بادشاهي هوندي آهي. توکي ملي ويندي."

"پر هما جو ڇا ٿيندو؟ چار ۾ ان جا بہ چار کنڀ تہ پڇي پوندا.... پوءِ مان ان جا پڇل پَرَ ڏسندس ۽ هو منهنجي منهن ڏانهن ڏسندو جيڪو هڪ پورٽريٽ مان هڪ ڪولاج بڻجي ويو هوندو."

مهرا، پنهنجي هٿ وارو ڪاغذ ويڙهي پنهنجي کيسي ۾ رکي ڇڏيو. ۽ بستري تان اٿندي چوڻ لڳو: "چگو سائين سنجي ڪمار! پوءِ پنهنجو پورٽريٽ نهراءِ ۽ ڪمري ۾ لڙڪائي ڇڏ. هو پنگيءَ جو پٽ، جڏهن ميز بسترو صاف ڪندو تنهن جي تصوير بہ چنڊي ڇڏيندو."

سنجي کلي ڏنو. "يار عطر چند! تون تہ ڪاوڙجي وئين، تصوير تہ مان پاڻ چنڊي ڇڏيندس پر تون ڏسڻ تہ ايندين نہ."

مهرا جو چهرو عطر چند جي نالي تي ٿامڻي هٽي ويو، اهو هن جي ٿورن ٿي سڃاڻڻ وارن کي ايندو هو. جڏهن هو ڪجهہ لکڻ جي ڪوشش ڪندو هو تڏهن کان هن کي پنهنجو نالو عطر چند بلڪل نہ وڻندو هو، انڪري هو عطرچند جي بدران اي. سي لکڻ لڳو هو.

سنجي عطر چند جي چهري کي ڏٺو، گهڙي کن ماٺ رهيو، پوءِ سندس چهري جي غصي کي مرڪڻ ۾ بدلائيندي چوڻ لڳو: "جڏهن ڪوئي باز لامارو هڻندي ڏسڻ ۾ ايندو آهي، تہ ننڍا ننڍا پکي، جهرڪين ۽ ڳيرن جهڙا، ان کان بچڻ چاهيندا آهن، جنهن بہ پکيءَ کي پهرين ڏيکاري ڏيندو آهي اهو ساٿين کي هوشيار ڪرڻ لاءِ ڪُوڪُو ڪندو آهي، هونءَ تہ وڏيڪ خطرو ان کي هوندو، جيڪو وات مان آواز ڪڍندو آهي، اهو هي بہ سوچي سگهندو آهي تہ سندس ماٺ رهڻ سان اهو خطرو ڪيس نہ ٿيندو، ٻين کي ٿيندو، پر هُو ٻين جي لاءِ ڳالهائيندو آهي.... مان سچ پچ ان ڪري چوان ٿو. هوا ۾

اڏامندڙ اهي پئسا يا شهرت جا باز اسان جي مٿان لامارا ڏيڻ لاءِ هوندا آهن."

مهرا هوريان مرڪي سنجي ڏانهن ڏٺو، پر چيائين ڪجهه به نه. وري به سنجي ئي چيو: "وري خطري جي ويل هٿي شخص کي خطري جو صحيح احساس ڏيارڻ جي لاءِ ڪيترائي ڀيرا چرڪائڻو به پوندو آهي. مون توکي اي. سيءَ جي بدران انهيءَ ڪري عطر چند چيو هو. پر اها ناراض ٿيڻ جي ڳالهه ناهي. منهنجي پيار جو دڙڪو آهي. مان نه ٿو چاهيان ته تون اهڙن ڪمن ۾ پنهنجو پاڻ کي وڃائين."

مهرا جو منهن مايوس ٿي ويو. نه ڄاڻ پنهنجو پاڻ کان مايوس يا سنجي کان مايوس... پوءِ هو ماٺ ميٺ ۾ روانو ٿي ويو.

ڪمري ۾ هلڪي ڊوڙ ضرور هئي، پر پنهنجي جاءِ تي ويٺل ... اوچتو سنجي کي محسوس ٿيو ته اها دز پنهنجي جاءِ تان اٿي سچي هوا ۾ وکري وئي آهي.

سنجي جي وات مان نڪتو: يار سنجي اُبَ تي هيءَ کهڙي قسم جي دزا اڏامي رهي آهي. جو هوا ۾ اڏامندڙ باز به سيني کي هما ٿو ڏسڻ ۾ اچي ۽ سڀ ڪيس جهلي پنهنجي مٿي تي ويهارڻ جي ڪوشش ڪري رهيا آهن. جيڪڏهن ننا ڪري سگهن ته هٿي ڪنهن جي مٿي تي ويهارڻ لاءِ سودو ڪري رهيا آهن.

○

تتي منجهند جو ينگيءَ ڇوڪري اچي هن جو دروازو کڙڪايو ۽ چيائين:
"اوهان جي ڳوٺ کان ڪوئي ماڻهو آيو آهي ... ويچارو هڪ ڪلاڪ کان پريشان ٿي رهيو هو. اوهان لاءِ پڇندي...."

"منهنجي ڳوٺ کان؟" سنجي کي ڪجهہ حيرانگي ٿي ذهن ۾ پنهنجي سڄي خاندان جو نقشو ڦري ويس. پر پري اوري ڪوبہ شخص ياد نہ آيس جيڪو سالن پڄاڻان کيس ڳوليندو اچ اچي وڃي.

"مان کيس ڪلاڪ کن کان ڏسي رهيو هوس گيٽ جي اندر اچي ڪڏهن ڪنهن کان ٿي پڇيائين ڪڏهن ڪنهن کان... وري ٻاهر سڙڪ تي هليو ٿي ويو ۽ ڪجهہ دير کان پوءِ وري ٿي واپس وريو. نيٺ مون ئي هن کان پڇي ورتو تہ توهان ڪنهن جو گهر ٿا ڳوليو."

"پوءِ...؟"

"چيائين، جيڪو ڪتاب لکندو آهي. سو مون هن کي جهٽ پٽ ٻڌايو. ڏس نہ هن ڪيترن کان ئي پڇيو، پر ڪنهن کي بہ خبر نہ هئي تہ اوهان ڪتاب لکندا آهيو. مون کان هن پڇيو ئي نہ هو. نہ تہ مان اڳ ئيَ ٻڌائي ڇڏيانس ها."

سنجي کي ڪل اچي وئي. ٻانياڻين سڄي عمارت ۾ شايد هي ئي ڇوڪرو آهي، جنهن کي ان راز جي پروڙ آهي. کلي چيائين: "تہ منهنجا اڪيلا بايو گرافر هليو اچ، هن کي بہ وٺيو. ينگيءَ ڇوڪري جي سمجهہ ۾ اڌ جملو آيو ۽ اڌ نہ سمجهيو هئائين. هن ٻاهر وڃي ڳوٺائي کي اندر سڏيو.

سچ پچ ڪنهن ڳوٺ مان آيل ماڻهو هو. جسم تي ڪدر جو ٿلهو پهراڻ ۽

پائجامو جيڪو سڄي ڏينهن جي اس ۾ مٽيءَ سان پريل هو. هڪ عجيب قسم جي شرمندگي هن جي بدن سان چهتيل هئي ۽ پيرن ۾ ڳاڙهي ميري مٽيءَ هاڻي بوٽ ۾ بہ هڪ حليمي هئس. هڪ ڊپ هوس ۽ هُو ڊڄي ڊڄي ڪمري جي فراس کي ڏسي رهيو هئو.

"توهين آهيو نہ سنجي ڪمار، جنهن هُو ڪتاب لکيو آهي؟" اجنبي اندر ايندي ئي پڇيو

"جي ها....."

"بس سائين، منهنجي من اوهان کي ڏسڻ تي گهريو." سنجي اجنبيءَ کي ويهڻ لاءِ چيو. پنهنجي ڪنهن پڙهندڙ جو اهڙو روپ هن جي تصور ۾ بہ نہ هو. ان ڪري پڇيائين: "اوهان کي پسند آيو مون کي خوشي ٿي، پر اوهان کي ڏکيو نہ لڳو؟"

سنجي چئي تہ ڏنو پر پنهنجو اهو جملو، هن کي نہ وڻيو. سو چيائين، ڪيس ڪنهن جي چاڻ تي شڪ ڪرڻ جو ڪهڙو حق آهي. پر پڌڻ واري پڌو ۽ کلي چيائين: "نہ سائين، مون تہ اهو ٻين کي بہ پڙهي پڌايو آهي. اسان ڪوئي ڏهن ڇٽن گڏجي پڙهيو آهي. پر هڪ ڳالهہ ضرور آهي، اهو هل هنگامي ۾ پڙهڻ جهڙو ڪتاب ناهي. انڪي تہ ماڻهو هيڪلو ويهي پڙهي ۽ اهو بہ هڪ مَنو ٿي. وچ ۾ هن کي ڪوبہ سڏي يا رڙيون بہ نہ ڪري...."

سنجي کي اها دل من لائي پڙهڻ واري، سادي سودي زبان ۾ چيل ڳالهہ ڏاڍي وڻي ۽ هن پهريون ڀيرو اجنبيءَ کي عزت جي نگاهہ سان ڏٺو.

"سائين مون کي شهر اچڻو هو، آفريڪا جي ٽڪٽ ٺهرائڻ جي لاءِ..."

"اوهين آفريڪا وڃي رهيا آهيو؟"

"منهنجو چاچو اتي رهندو آهي، هڪ موقعو نڪري آيو آهي وڃڻ لاءِ جو ڀيڻ جي شادي آهي. اتي چاچي جي ڏيءَ جي ..... چون ٿا .... ڇوڪرا هليو اچ. ہ چار مهينا هيءَ دنيا بہ ڏسي وٺ."

سنجي کي ان ماڻهوءَ جي سادگي وڻي ٿي. ڪجهہ چوڻ بنا، هُو هَن جي ڳالهہ ڏيان سان ٻڌندو رهيو. هُو چئي رهيو هو: "سو مون ڪتاب تي ڇاپڻ واري جو نالو پڙهي، ان کي خط لکيو هو ۽ اوهان جو ڏس پتو پڇي ورتو هو."

"اوهان ڳوٺ ۾ ڇا ڪندا آهيو؟"

"بس سائين! آهيون."

سنجي ڪجهه حيران ٿيو، پر هن دلچسپي وٺندي پڇيس: "اتي ڪجهه زمين هوندوَ؟ پوکي راهي ڪرڻ به وڏو ڪم آهي."

"اهو ته سائين ٺيڪ آهي، پئسو ڏوڪڙ ڪافي آهي گذاري لاءِ... پر سچ پڇو ته اسان صرف زندگي ٿا گذاريون. اسان به چار ماڻهو آهيون جن ۾ ڪجهه ذوق آهي... لڪ چوريءَ ڪڏهن شهرن جو چڪر هڻي وٺندا آهيون. ڪوئي سنو ڪتاب ملي ويندو آهي ته اهو به لڪ چوريءَ وٺي ويندا آهيون."

سنجي کي هن جي سٺي ذوق وارن ماڻهن واري ڳالهه لڳي. پر شهر اچي ۽ ڪجهه ڪرڻ ڪانسواءِ لڪ چوريءَ ڪتاب خريد ڪرڻ واري ڳالهه عجيب لڳي. پڇيائين: "ڇا ڪتاب خريد ڪرڻ ۽ پڙهڻ لاءِ به چوريءَ جي ضرورت پوندي آهي؟"

هن ڪلي ڏنو. هاڻ شايد سنجي سان ڳالهائيندي ڪجهه ملي جلي ويو هو. هن ۾ پهرين جهڙي، اجنبيت نه رهي هئي. چوڻ لڳو: "اسان هڪ خاص فرقي جا ماڻهو آهيون، هڪ مذهبي جماعت ٺي ڪٺي چئو، اسان جي گروهه جي گاديءَ تي اڄڪلهه جيڪو گرو آهي، ان جو حڪم آهي ته جيڪي ڪتاب هُو اسان کي پڙهڻ لاءِ ڏئي، بس اسان اهي ئي پڙهون. هُو اسان کي ٻيا ڪتاب پڙهڻ نه ڏيندو آهي. سوچيندو هوندو ته جيڪڏهن هنن ماڻهن کي عقل اچي ويو ته پوءِ سندس حڪم ڪير مڃيندو."

سنجي حيرانگيءَ مان ڳوٺ کان آيل ان ماڻهوءَ کي ڏٺو. فرائڊ جي تعليم ۽ سماج وادي واري تجزئي کي ڪڏهن به ڪنهن ايترو آسان ۽ سادن لفظن ۾ بيان نه ڪيو هوندو.

"ڪيئن سائين مان غلط ته چوان؟" سنجي کي مات ڏسي هن پڇيو.

"نه، مان سوچي رهيو هوس ته جيڪڏهن اوهان ايئن سوچيو ٿا ته ان خاص فرقي يا جماعت کي ڇڏي ڇونه ٿا ڏيو؟"

"اسان ابي ڏاڏي جي وقت کان انهيءَ فرقي ۾ آهيون، ڳالهه اها آهي ته ان فرقي جو باني ته سچو انقلابي هو ان وقت جيڪي سندس ساٿي هئا اهي به صدق ۽ خلوص وارا هئا، انهن ته انگريزي نظام سان جنگ به ڪئي هئي....

پوءِ گرو نہ رهيو، بس گادي رهجي وئي... ۽ گاديون اوهين جاتو تا ڪيئن هلنديون آهن...."

سنجي، گگهيءَ مان پاڻيءَ جو گلاس پريو ۽ آڏو رکي پڇيائينس: "ڪجهہ پيو پيئندا، ڪجهہ ٿڌو، يا چانهہ؟"

"واه سائين، ڪهڙي خبر هئي تہ اوهان جي هٿن جو ڪڏهن پاڻي پيئبو ...... اوهان، سائين ڪتاب ۾ اهي ڳالهيون لکيون آهن، جن سان اندر ۾ باهہ ٻرڪي پوندي آهي."

سنجي کي عجيب احساس ٿيو، 'ج هڪ پڙهندڙ تيز اس جهاڳي هڪ قلمڪار کي نہ لڌو هو، اج هڪ لکڻ واري، سالن پڇاڻان هڪ صحيح پڙهڻ واري کي لڌو هو.

"مون ڪان ٻڌايو نہ ٿو ٿئي.... بس، ايئن ٿي دل چاهيندي هئي تہ هڪ ڀيرو اوهان کي اکين سان ڏسان... مون سمجهيو اوهان جي ڪم ۾ شايد خلل پوي... پر اوهان جي مهرباني جو اوهان آيل ماڻهوءَ سان پنج منٽ ڳالهايو."

"نہ، ويهو، مان واندو آهيان." سنجي چيو: "اهو تہ ٻڌايو اوهان کي پنهنجي گروءَ تي يقين نہ آهي ۽ فرقي کي چاهيو نہ ٿا تہ پوءِ اوهان کي ان سان ٻڌل هجڻ جي ڪهڙي مجبوري آهي؟"

"مجبوري هڪڙي ٿي هوندي آهي سائين، مانيءَ جي."

"پر اوهان وٽ پنهنجي زمين آهي. پنهنجا فصل آهن. وري محنت بہ توهان جي پنهنجي...."

"سائين زمين بہ پنهنجي، جسم بہ پنهنجو، پر هيءَ زندگي ٿي پنهنجي ناهي. اج ٿي ٿوري ڳالهہ هَلي وئي تہ هي ماڻهو گروءَ جو انڪاري آهي تہ بس رات ڪان پهرين ان تي وڏو الزام لڳي ويندو ۽ پٽي ڏينهن ان کي هٽڪڙيون...."

"پر اهو ڪيئن ٿو ٿي سگهي؟ قانون تہ مذهب جي زيردست نہ هوندو آهي."

"پٽسي جي ماتحت سڀ ڪجهہ هوندو آهي. گرو پنهنجي علائقي ۾ تاثيدار بہ پنهنجي مرضيءَ جو رکائيندو آهي."

سنجي کي محسوس ٿيو تہ هن هڪ نئين حقيقت ڏٺي آهي. اهو ڳوناٺو ٻڌائي رهيو هو: "۽ سائين، جيڪو مٿيون آفيسر هوندو آهي، ماڻهن جي آڏو تہ هو گروءَ کي هٿ ٻڌندو آهي، پر ماڻهن کان چوريءَ گرو وڃي سندس آڏو هٿ ٻڌندو آهي."

"سچ!"

"سائين ڪيڏو ظلم آهي! هُو جيڪو پهريون گرو هو، اهو تہ حڪومت سان وڙهندو هو ۽ هي جيڪو گادي نشين آهي، حڪومتن جا پير چٽيندو آهي."

سنجي جي زندگيءَ ۾ هي پهريون ڏينهن هو جو هڪ پڙهندڙ جي دل جو سيڪ اٿي سندس مصنف جي دل کي بي چين ڪري ويو. هن پڇيو: "اهو سڀ ڪجهہ ڄاڻندي بہ اوهان جي اندر بغاوت نہ ٿي ڀڙڪي؟"

"هتان ڀڙڪندي آهي، سيني ۾ باهہ جي شعلي جيان، پر نڙيءَ ۾ اچي اٽڪي ٿي پوي. نڙيءَ مان مانيءَ جو گرهہ بہ تہ ڳهٽو هوندو آهي."

سنجي تي ماٺ مڙهجي وئي. اجنبي کيسي مان هڪ ننڍڙي ڪاپي ڪڍي ۽ سنجي جي آڏو رکندي چوڻ لڳو: "مون کي پنهنجي ڪائي نشاني ڏئي ڇڏيو. هتي پنهنجي هٿ سان پنهنجو نالو لکي ڇڏيو."

سنجي ميز تان قلم کنيو، ماٺ ميٺ ۾ سندس ڪاپيءَ تي پنهنجو نالو لکي ڇڏيائين... پر سندس دل ۾ آيو تہ اڄ هن هڪ باغيءَ جي دل تي خاموشيءَ سان صحيح ڪري ڇڏي.

اجنبي هليو ويو، پر سنجي ڪيتري دير تائين ماٺ ويٺو رهيو. هڪ ڀيرو خيال آيس. مون هن کان سندس نالو بہ نہ پڇيو، تہ اهوئي پڇيو مانس تہ تون ڪٿان آيو آهين. وري محسوس ٿيس، جنهن ڳوٺ مان مون سوچڻ جي چٽنگ حاصل ڪئي آهي انهيءَ ئي ڳوٺ جو هوندو. تڏهن تہ ايئن سوچي ٿو ۽ تڙپي ٿو. گڏوگڏ هن کي پنگيءَ چوڪري جي چيل ڳالهہ ياد آئي. هن اچي چيو هو: "سائين اوهان جي ڳوٺ مان ڪوئي ماڻهو آيو آهي." ۽ سنجي کي لڳو تہ ان پنگيءَ چوڪري اڄ الهام جهڙي ڳالهہ ڪئي هئي....

دل ۾ هڪ چيڪو محسوس ڪيائين. "يار سنجي! پڙهندڙن جي ڪاپين تي تنهنجون صحيحون ڪهڙي معنيٰ ٿيون رکن؟ بغاوت تہ نڙين ۾دٻي پئي آهي. اتي صرف مانيءَ جي صحي هجڻ گهرجي."

○

گرمين جي گذرندي خزان جا ڏينهن هئا. سنجي جي ملڪيت صرف هڪ ڪمرو هو..... ۽ ان ڪمري جي دري سال جي سيني مندن ڏانهن کلندي هئي. دريءَ جي بلڪل سامهون نم جا پنج وڻ هئا. نم جي پڻ جو ننڍڙو جهڳٽو ۽ دري ڇڻ سڌي جهنگ جي ڇاتيءَ ۾ کلندي هجي ——— هڻ جي ڇاتيءَ ۾، پن ڇڻندا، گونچ ڦٽندا، انهن ۾ ٻور ايندو، نموريون جڙنديون، انهن جي ٽارين تي ڪڏهن ڇتون ويهندا ۽ ڪڏهن نوريڙا گهمندا- ۽ سنجي ڪيتري دير تائين دريءَ وٽ ويهي پوئتي ڏسي نہ سگهندو هو.....

شام جي مهل هئي، هوا جي هڪ تيز جهوٽي سان گڏ نم جا ڪيترائي پن اندر ڪمري ۾ اچي ڪريا ۽ ڇڻ ٿي پاسن ۾ پکڙجي ويا. سنجي کي پنگي جوڪري جي ڳالهہ ياد اچي وئي، اج سويل ئي هن چيو هو: ”سائين هيءَ دري بند ڪري ڇڏيندا ڪريو، سڄو ڪمرو گند سان ڀرجي ٿو وڃي......“

سنجي کي پاڻ مرادو کل اچي وئي هئي. ”يارممتو! جيڪڏهن مان خيالن جي دري بہ بند ڪري ڇڏيان تہ ڪمري ۾ ڪاغذن جو ڪچرو بہ نہ رهندو.“

اوندهہ وڌندي وئي سڙڪ جي بتيءَ جي روشني نم جي وڻن مان ڇڻي اندر اچي رهي هئي...... پڻ ۾ ٻرندي اجهامندي..... انڪري سنجي ڪمري جي بتي بند ڪري ڇڏي.

اوچتو ڪمري ۾ ڪوئي آواز ٻڌڻ ۾ آيو. پڻ جي جهنگ طرفان نہ عمارت جي طرفان، جتي ماڻهون رهندا آهن.

سنجي ٿورو گهبرائجي دروازو کوليو. ٻاهر ڏاڪڻ جي هلڪي روشنيءَ ۾ لڳ ڀڳ سورنهن سالن جي هڪ ڇوڪري، ٻاڇي جيان بيٺي هئي.

سنجي سڃاڻي نہ سگهيس تہ ڪير آهي..... هن سوچيو شايد ڇوڪريءَ غلطيءَ مان هن جو دروازو کڙڪايو آهي پر ڇوڪري ان غلطيءَ کي ڄاڻندي بہ پوئتي نہ ٿي، پر جهجهڪندڙ وکن سان اڳتي ڪمري ڏانهن وڌي.

"مان اندر اچان؟" ڇوڪريءَ پڇيو.

تڏهن سنجي ڪمري ۾ اجهاڻل بتي ٻاري ۽ ڇوڪريءَ ڏانهن نهاريائين، پرچيائين ڪجهہ بہ نہ. خيال آيس، سامهون واريءَ دريءَ مان صرف خزان جو احساس ٿيو آهي. هي هن دروازي مان تہ بذاتِ خود خزان ڪمري ۾ گهڙي آئي آهي. پر اها ڳالهہ ڇوڪريءَ کي چوڻ جي نہ هئي. انڪري سنجي صرف ايترو چيو: "مون اوهان کي سڃاتو ڪونہ."

ڇوڪريءَ جي جسم تي ميرانجهڙا ڪپڙا هئا، پر سندس چهري کان وڌيڪ ميرانجهڙا نہ. هن کي ننڍين ننڍين گلن واري ڇيٽ جي سلوار ۽ چولو پاتل هئو. ڪپڙن جي ڦِڪَل رنگ کان وڌيڪ سندس چهري جو رنگ ڦِڪَل هو.

سورنهن سالن جي اپرندڙ جوانيءَ ۾ بہ جوانيءَ جي خاتمي جو احساس پئي ٿيو.

"منهن جو نالو ڪملا آهي."

ڇوڪريءَ جي سنهڙي ۽ اجڙيل چهري تي صرف هڪ شيءِ هئي. سندس اکين جا حير، جيڪي پيڙ نقشن جيان اجڙيل نہ هئا..... شايد اتي سندس عمر جي سورنهن ئي سالن جو قيام هو.

هن اکيون ڇنڀي، سامهون، سڏي بيٺل سنجي ڏانهن ڏٺو ۽ چيائين: "پوئين پاسي جيڪي ننڍا ڪمرا آهن، منهنجي ماءُ اتي رهندي آهي."

سنجي کي ٿورو تعجب ٿيو تہ ڇوڪريءَ پوين نوڪرن جي ڪمرن کي سڌو نوڪرن جا ڪمرا چوڻ بدران ننڍا ڪمرا چئي ڪم ٽپايو آهي.

"توهان بہ پيرا اچي منهن جي ماءُ کي اتي دوا ڏئي ويا هئا." اها تمام معمولي ڳالهہ هئي سنجي کي ياد بہ نہ هئي. هن ڪيترائي پيرا مالهيءَ جي، چوڪيدار جي ۽ ٻاهر وارن ڪيترن ئي مسواڙين جي ڪوٺڙين ۾ وڃي وقت بوقت سندن ننڍي وڏي مدد ڪئي هئي. سو هاڻ بہ ان انداز سان پڇيائينس: "ماڻهين بيمار آهي؟"

"نہ، اڄ هوءَ ماسيءَ جي گهر وئي آهي، مون کي ويندي ويل چاهي ڏئي

وٺي هئي، پر مون کان چاٻي ڪٿي وڃائجي وئي آهي."
تنهن ڪري ڪمرو بند آهي."
"اڳ ڇو نہ ٻڌايئہ، هاڻ ايتري رات گذري وئي..."
"پويان گاهہ ۾ ڪري هئي، مان ڪيتري ئي دير تائين ڳوليندي رهيس."
"هاڻ تالو ڀڳو آهي؟"
ڇوڪريءَ نہ ها ڪئي ۽ نہ ئي نہ. ڇپرن جو سمورو بار اکين تي اچلائي ڇڏيائين.
"چوڪيدار کي ٻڌائين ها. تالو کولائي ڏيئي ها يا ڀڃي ڏيئي ها."
"نہ امان ڪاوڙبي."
"پوءِ-؟"
"مان رات جو هتي سمهي پوان؟" ڇوڪري ٻئي ڳورا ڇپر کڻي سنجي ڏانهن ڏٺو. ۽ ڪارين اکين جي چمڪ سان چيو: "سوير چاٻي ڳولي وٺنديس، اتي گاهہ ۾ ڪٿي پئي هوندي."
سنجي کي گهڙيءَ لاءِ لڳو اها تہ تمام معمولي ڳالهہ آهي...... هڪ انسان ٻئي انسان کان ٿوري مدد گهري..... پر ٻئي پل اها معمولي ڳالهہ معمولي نہ لڳس. چيائين: "هتي منهن جي ڪمري ۾؟ هن چوڪيدار کي چوين ها. منهنجو مطلب آهي چوڪيدار جي عورت کي....."
"انهن کان مون کي ڊپ ٿيندو آهي."
ڇوڪريءَ وري بہ پنهنجي ڇپرن جو بار پنهنجي اکين تي اچلي ڇڏيو. شايد هن پيري پنهنجي ڳالهہ جو بہ.
سنجي پنهنجي ڪمري جي ڇٽن ئي ديوارن ڏانهن ڏٺو، وري ان دريءَ کي ڏٺائين جيڪا جهڪيتي ڏانهن تي کلي ۽ ان دروازي ڏانهن بہ ڏٺائين جيڪو عمارت ڏانهن تي کليو. جيڏانهن شهر هو...... شهر جيڪو رات جو بہ ڪڏهن پورو نہ سمهندو آهي..... ان جي ڪنهن ڪنڊ مان ڪنهن ٻار جي روئڻ جو آواز ايندو آهي، ڪنهن ڪنڊ مان ڪنهن جي زال جي چوڙين جو ڇڻڪو ايندو آهي ۽ ڪنهن ڪنڊ مان ڪنهن پوڙهيءَ جي ڪنگهڻ جو......
سنجي زور سان کلڻ گهريو...... "يار سنجي! هن شهر ۽ جهنگل جي وچ ۾ تنهن جي ۱۴ فوٽ چورس جي جهوپڙي آهي، ڏس، اها خطري کان خالي آهي.

۽ ڪٿي بہ ڪا بہ جاءِ، هڪ جوان ۽ اڪيلي ڇوڪريءَ کي پناهہ ڏئي نہ سگهي..... اهو بہ رات جو......."

پر سنجي صرف ايترو چيو: "تون ڪٿي سمهنديندينءَ؟" ڪمري ۾ کٽ تہ هئي، پر فرش تي سائي رنگ جي فراسي، گاهہ جيان وڇايل هئي..... نم جي پن جي ڇنڪار واري...... "هتي هڪ پاسي ۾ سمهي پونديس." ڇوڪريءَ چيو ۽ پرينءَ ديوار وٽ پاڻ ۾ سمائجي فراسيءَ تي ويهي رهي.

ڪمري جو دروازو بند ڪرڻو هو. سنجي بند ڪري ڇڏيو، پر ڪمري جي بتي بند ڪرڻ وقت هن جو هٿ بيهي ويو. "بتي ٻرندي ڇڏي ڏيان، اونده ۾ توکي ڊپ تہ نہ ٿيندو."

ڇوڪريءَ دريءَ ڏانهن ڏٺو، جنهن مان ٻاهرين سڙڪ جي بتيءَ جي روشني ڏسڻ ۾ پئي آئي، چيائين: "نہ...... وسائي ڇڏ ......"

سنجي کٽ مان هڪ چادر ڪڍي، ڇوڪريءَ کي ڏني، پوءِ ڪمري جي بتي وسائي ڪيتري ئي دير دريءَ وٽ بيٺو رهيو.

ڇوڪريءَ چادر کولي، ڪلهن تائين ويڙهي ديوار سان ملي ڪُنڊيءَ جيان پئجي رهي.

هڪ ڇوڪري سڄي شهر کان پنهنجي جواني بچائيندي هڪ نم جي وڻ تي چڙهي وئي، پوءِ تارين کي جهلي، هڪ تاريءَ ۾ لڙڪي، کليل دريءَ مان هن جي ڪمري ۾ هلي آئي......

پر اهڙو ڪوبہ تصور سنجي جي ذهن ۾ نہ آيو. هن ڪمري جي اونده ۾ ميز، ڪرسي، کٽ ۽ کٽ جهڙيون شين جي گولائي ۽ ڊگهائيءَ ۾ ٽٽندڙ نقش ڏٺا ۽ وري فرش تي ننڍين ننڍين ۽ زنده شين جيان بدلجندڙ نم جي پن ڏانهن....... ۽ وري پرينءَ ديوار وٽ ڪُنڊيءَ جيان سُتل ڇوڪريءَ ڏانهن.......

ڇوڪريءَ جي مٿان وڌل سفيد چادر اونده ۾ ميرانجهڙي ڏسڻ ۾ اچي رهي هئي. ايئن جيئن نم جي وڻ مان لهي آيل هڪ وڏو نوريٽڙو دريءَ مان اندر ڪمري ۾ هليو آيو هجي...

سنجي کي اهو نوريٽڙي وارو تصور سٺو لڳو. پر گڏوگڏ دريءَ کان نہ دروازي کان ڊپ محسوس ٿيس.

هن سوچيو، ”سوير ڪوئي چوڪيدار يا ڪوئي ٻيو هن کي منهن جي ڪمري مان نڪرندو ڏسندو تہ ڇا ٿيندو؟“

پر ٻي گهڙيءَ سنجي کي ڪـل اچي وئي، يار سنجي! تون ڪڏهن ڪـان ماڻهن جي سوچ جي سطح تي سوچڻ لڳو آهين. ماڻهن جو خيال سنجي ذهن مان ڪڍي ڇڏيو. پر اڏامندڙ مک جيان هڪ نئون خيال هن جي من ۾ سمايو ... سياڻي سندس ماءُ اچي ڇا چوندي تہ ڇوڪري تہ ڏنل هئي، پاڳل هئي، پر توکي تہ ڪجهہ سوچڻ گهربو هو...

سنجي جي چوڏهن فوٽ چورس ڪمري ۾ ڏپ جو هڪ پن ڇٽي آيو. نہ ڄاڻ من جي ڪهـڙيءَ تـاريءَ تـان... ڪـمـري ۾ نم جي پـن جي هـلـڪـي سـرسراهٽ هئي. پر ان نـون پـن جو وڏندڙ آواز سـنجي جي ڪـنن ۾ گـونجڻ لڳو ... هن جي ذهن ۾ ڌماڪا پيدا ڪرڻ لڳو. ڇوڪري بنا ڪنهن چرپر جي، ديوار سان لڳي، ديوار جو ئي حصو بڻي، ماٺ ميٺ ستي پئي هئي...

سنجي کي پنهنجو پاڻ ڇوڪريءَ کان بہ ننڍو ۽ اگهاڙو لڳو. هڪ عام ڇوڪريءَ کان بہ وڌيڪ خصيص ... هو پنهنجي اکين ۾ بي آرام ٿيندي کٽ تي وڃي ليٽيو... ڪجهہ دير سمهي نہ سگهيو ....

ننڊ ڪڏهن آيس، سنجي کي ڪابہ پروڙ نہ پئي. هو ڪيتري دير ستو، ڪيس اها بہ ڪَل ڪانهي... ڪيس صرف ايتري خبر آهي تہ سندس پاڻهن ڪان وٺي هر هر ڪيس ڪوئي جاڳائي رهيو هو.

ڇرڪي جاڳيو، ڏنائين، کٽ وٽ بيٺي اهائي ڇوڪري کيس جاڳائي رهي هئي.

سنجي اوندهہ ۾ هٿوراڙيون هڻي بستري جي مٿن ڪـان لڳل بجليءَ جو سوڃ ڳوليو، بتي ٻاري ۽ ڪجهہ گهبرائجي ان ڇوڪريءَ ڏانهن ڏٺو:

ڇوڪري چپ چاپ ديوار وٽ بيٺي هئي.

سنجي گهڙي ڏٺي، رات جا چار وڄي رهيا هئا. گهڙيءَ جي ڏکهي سئيءَ جيان سنجي جي نرڙ تي گهنڊ پئجي ويو، چيائين: ”هاڻ توکي ڇا ٿيو آهي؟ سمهين ڇو نہ ٿي؟“

”مون کي ڏپ ٿو ٿئي.“

نرڙ ۾ ڄڻ گهنج پئجي ويس. سنجي جي دل ۾ آيو هن مهل اٿي ڪمري جو دروازو کولي ڇوڪريءَ کي چوڪيدار جي حوالي ڪري ڇڏي. چويس تہ

هن جي ڪمري جو تالو پڃي ڇوڪريءَ کي اتي پهچائي اچ اتي جتي هن کي ڊپ نہ ٿئي.

لڳس، هو هن وقت در کوليندو تہ هڪ خوفائتو شهر جاڳي پوندو. سو غصي مان ڇوڪريءَ کي ڏنائين.

ڏسندي چيائين: "پوءِ مان بتي ٻاري تنهنجي چوڪيداري ٿو ڪيان، تون سمهي پوءِ....."

ڇوڪريءَ ڪجهہ نہ چيو.

"ڇا نالو آهي تنهنجو؟ ڇا ٻڌايو هوءِ؟"

ڇوڪريءَ پنهنجو متو ڪٽ تي رکندي چيو: "ڪملا"

"ڪملا ديوي، هاڻ توکي ننڊ نہ ٿي اچي تہ مان ڇا ڪريان؟"

سنجي جي ڪاوڙ نرڙ تان لهي، ڇپن تي اچي وَئي. پر ڏنائين ڇوڪري سڏڪي سڏڪي روئي رهي هئي.

ڪوئي ٻيو هجي ها تہ سنجي جي دل پگهري وڃي ها، پر هو ڪنور پنهنجي سيني ۾ ئي وڙهندو رهيو.

"پوءِ ٻڌاءِ ديوي! مان ڇا ڪريان؟"

ڇوڪري ڪٽ تان هٿ ڊگهيري سنجي جي هٿ کي ڇهيو ۽ چيائين ڪجهہ بہ نہ...

هن ڏانهن ڏٺائين بہ نہ.

سنجي هن جي هٿ کي ڇنڊي پري ڪرڻ پيو گهري، پر هن ڪجهہ سوچيو ۽ هٿ ايئن ئي ڇڏي ڏنو.

"ڪملا! مون ڏانهن ڏس."

ڪملا نہ ڏٺو، ڪنڌ کي ڪلهن تي ڪيرائي ڇڏيائين.

"ڪملا..." سنجي ڪجهہ تکي لهجي ۾ هن کي ڪوٺيو.

ڇوڪري شايد ڊڄي وئي، هن ڪنڌ کڻي سنجي ڏانهن ڏٺو.

"توکي... سچ پچ ڊپ ٿو ٿئي؟"

ڇوڪريءَ انڪار ۾ ڪنڌ لوڏيو.

"پوءِ تو مون کي اڌيءَ رات جو ڇو جاڳايو آهي؟"

ڇوڪري ڇنيل پن جيان ڏڪي وئي... پوءِ هن جو متو ڪٽ تي ايئن

ڪري پيو جيئن اهو ڏڪندڙ پن هجي جيڪو وڻ مان ڪري پيو هجي. هن پن جهڙي پيلي آواز ۾ چيو: "امان چيو هو."

سنجي جي ڪاوڙ نرڙ تان لهي چپن تي اچي وئي هئي ۽ هاڻ چپن تان لهي سيني ۾ لهي آئي.

نه چاڻ هو من جي ڪاوڙ سان پري ڪتي نهاري رهيو هو.

"رات جو منهنجي ڪمري ۾ اچڻ لاءِ توکي ماءُ چيو هو." سنجي سڌو سوال ڇوڪريءَ جي آڏو رکي ڇڏيو.

ڇوڪريءَ هاڪار ۾ ڪنڌ لوڏيو.

هاڻ سنجي من جي غصي مان ڇوڪريءَ ڏي نئي ڏٺو. هن ڏور سندس ماءُ ڏانهن يا ان ڪان به پري هن جي ڪنهن مجبوريءَ ڏانهن ڏٺو هو. اوچتو پڇي ويٺو: "تنهنجو پيءُ ناهي؟"

"نه ....."،

"ياءُ....."

"نه ....."

"ماٺهين گذران لاءِ ڇا ڪندي آهي؟"

"ماٺهن جا ڪپڙا سبندي آهي."

"گذاري لائق پئسا نه ٿي ڪمائي سگهي."

ڇوڪري ڪجهه دير ماٺ رهي، پر سنجي جي موجودگيءَ ۾ اها ماٺ آسان نه هئي، چيائين: "مشين قسطن تي ورتي اٿس، جيترا پئسا ڪمائيندي آهي اڌ قسط ۾ هليا ويندا آهن."

سنجي ٿوري دير سوچيندو رهيو ۽ پوءِ چيائين: "جيئن اڄ رات هن توکي هتي موڪليو آهي، اڳ به ڪٿي موڪليندي رهي اٿئي؟"

سنجي کي لڳو ڇوڪري ڪوڙ نه ٿي ڳالهائي، پڇيائينس: "تنهنجي ماءُ جو ڪهڙو خيال هو ته ايئن جهٽ ۾ ئي مان توکي ڪجهه پئسا ڏئي ڇڏيندس؟"

"نه......"

"پوءِ...."

ڇوڪري ڪوبه جواب نه ڏنو ۽ وري روئڻ لڳي.

ڇوڪريءَ جو هٿ سنجي جي هٿ کان ڪڏهوڪو ڇڏي ويو هو. ان وقت سنجي ٻئي هٿ ڏکيريو. ڇوڪريءَ جي ڪلهي تي رکندي چيائين: "پوءِ جيڪڏهن توکي اينئن پئسا ونٺا نه هئا، ته ڇا ڪرڻ آئي هئينءَ؟"

"امان چيو تي ......" ڇوڪريءَ مشڪل سان ايترو ئي چيو ۽ وري روئڻ لڳي.

"تون اسڪول ۾ پڙهندي آهين؟"

ڇوڪريءَ انڪار ۾ ڪنڌ لوڏيو.

"تنهن جي پڙهڻ تي دل نه ٿي ٿئي؟"

"امان اسڪول مان نالو ڪيرائي ڇڏيو هو." ڇوڪريءَ چيو ۽ هن جو روئڻ ڪجهه بيهي ويو. "امان مون کي ڪپڙا سبڻ لاءِ چوي ٿي، پر ڪپڙا سبڻ ۾ منهنجي دل نه ٿي لڳي."

"اسڪول ۾ پڙهڻ تي دل ٿيئي ٿي؟"

ڇوڪريءَ اثبات ۾ ڪنڌ ڌوڻيو.

"جيڪڏهن مان تنهنجي اسڪول جي فِي ڏئي ڇڏيندو ڪريان ته تون پڙهندينءَ؟"

ڇوڪريءَ جي چهري تي هڪ گهرو رنگ ڦري ويو چيائين: "ضرور پڙهندس."

"ڇگو هاڻي ٻڌاءِ، ماڻهين ڇا سوچي توکي رات جو هيڏانهن موڪليو هو؟"

ڇوڪري شرمائجي وئي، اهو شرم ڪنواري ڇوڪريءَ جو فطري حياءُ هو. ڪنڌ هيٺ ڪري چيائين: "هوءَ منهنجو وهانءُ ڪرڻ ٿي گهري."

سنجي انهيءَ ڳالهه جي انتها ايتري تائين نه سوچي هئي، انڪري سندس ڪاوڙ رڳن رستي پوري جسم ۾ پکڙجي وئي. سنجي صرف هن ڏانهن هڪ گهور ڪئي، چيائين ڪجهه به نه.

"اوهان فڪر نه ڪريو." ڇوڪريءَ ۾ هڪ ڦڙتي اچي وئي هئي ۽ هوءَ ڪٽ وٽ هڪ ڳنڍ جيان ويٺل، اوچتو اٿي بيهي رهي.

سنجي صرف هن ڏانهن ڏٺو، چيو ڪجهه نه. ٿوريءَ مات کان پوءِ ڇوڪريءَ پاڻ ئي ڳالهايو: "امّان سوير ئي ايندي، چوي پئي اول ڪمري ڏانهن ويندي، اتي تالو ڏسي زور زور سان گوڙ ڪندس....."

"۽ پوءِ جڏهن تون منهنجي ڪمري مان نڪرندينءَ، هوءَ ماڻهن جي آڏو

مونکي ذليل ڪندي....“ سنجي باقي ڳالهه پاڻ ئي چٽي ويو.
چوڪريءَ اثبات ۾ ڪنڌ لوڏيو ۽ چيائين: ”مان هاڻ ئي وچي ڪمري ۾ سمهي ٿي رهان، پوءِ هوءَ ڪجهه ڪري نه سگهندي.“
پهريون ڀيرو سنجي چوڪريءَ جي خوبصورت چهري ۾ نهاريو ۽ چيائين: ”توکي هن وقت هيڪلي ۾ ڊپ نه ٿيندو؟“
”نه، مان ڪيترائي ڀيرا اڪيلي رهندي آهيان، مون کي ڊچ نه ٿيندو آهي.“
”تنهن جي ماءُ اڳ به ٻاهر ويندي رهي آهي؟“
”ڪڏهن- ڪڏهن.“
”ڪيڏانهن .....“
”خبر ناهي......“
سنجي سندس ماءُ جي باري ۾ وڌيڪ پڇڻ مناسب نه ڄاتو، چيائين: ”هن محل ٻاهر چوڪيدار هوندو، توکي ويندي ڏسي وٺندو، توکان پڇندو.“
”نه ڏسندو، هو صرف گيٽ تي نه هوندو آهي، ٻاهر سڙڪ تي به وڃي ويهندو آهي، ساڄي پاسي وارن کنڊرن تائين ويندو آهي.“
سنجي کي چوڪريءَ جي ان ڄاڻ تي ڪجهه حيراني ٿي، سچ پچ هن عمارت جي کاٻي پاسي ڪيترين ئي عمارتون هيون ۽ ساڄي پاسي صرف نم جا وڻ هئا ۽ پٿرن جي ڪنهن عمارت جا ڪنڊر. عمارت جو چوڪيدار هٿ ۾ ٻتي کڻي انهن کنڊرن تائين نظر ڦيريندو هو.
”مشين جون باقي ڪيترين قسطون آهن؟“ اوچتو سنجي پڇيو.
”خبر ناهي. ڇهه ست هونديون، پر جيڪڏهن مان سلائيءَ جو ڪم ڪريان ته جهٽ لهي وينديون.“
”پر تون ته سڀڻ جو ڪم ڪرڻ نه ٿي چاهين، پڙهڻ ٿي گهرين؟“
”ڪندس.... پڙهڻ جو، هڪ اسڪول شام جو به کلندو آهي.“
اوچتو سنجي جي دل پگهرجي وئي. هن اٿي، ڪٻٽ کولي ٻتونءَ ۾ پيل سوَ جو نوٽ ڪڍندي، چوڪريءَ ڏانهن وڌائيندي چيائين: ”ڏس، هن مان مشين جون قسطون هڪ ئي دفعي ڏيڻ سان لهي سگهنديون — پوءِ تو وٽ پڙهائيءَ لاءِ پئسا بچي پوندا.“
چوڪريءَ هٿ اڳتي نه وڌايو، شايد ڪجهه سوچيندي رهي...... پوءِ

چوڻ لڳي: ”نہ. امان کي جيڪڏهن هينئن هڪ وقت سؤ رپيا ملي ويندا، تہ ٿورن ڏينهن کان پوءِ هُوءَ مونکي ڪنهن ٻئي جي گهر موڪليندي.“

سنجي ڀهريون ڀيرو حيران ٿي ڇوڪريءَ ڏانهن نهاريو.... ڇوڪريءَ نمستي جي انداز ۾ هٿ ٻڌا ۽ چيائين: ”ڪمري جي بتي گل ڪري ڇڏيو. دريءَ مان ڏسي وٺنديس. جڏهن چوڪيدار ڪنڌرن ڏانهن ويندو، مان پنهنجي ڪمري ۾ واپس هلي ويندس.“

”۽ ڳاهہ ۾ ڪريل چاٻي ڪيئن ملندءِ؟“ سنجي کي هلڪي کل اچي وئي.

”اها تہ مون پاڻ هڪ پٿر جي هيٺان رکي ڇڏي آهي.“

ڇوڪري هاڻ معمول تي اچي وئي، هوءَ پنهنجي عمر کان بہ وڌي لڳي رهي هئي. سنجي ڪمري جي روشني بند ڪئي ۽ دريءَ وٽ وڃي ٻاهر سڙڪ ڏانهن ڏسڻ لڳو.

”ٻڌا! تون منهنجي هڪ ڳالهہ مڃيندينءَ؟“ سنجي پري دروازي وٽ بيٺل چوڪيدار ڏانهن ڏٺو ۽ پويان ڪمري جي اوندهہ ۾ بيٺل ڇوڪريءَ طرف ڦري چيائين.

”مڃينديس.“ ڇوڪريءَ جهٽ چيو.

”وري ڪڏهن بہ اېئن رات جو ڪنهن جي گهر نہ وڃجانءِ.“

”نہ وينديس.“

”جيڪڏهن ماڻهين زوريءَ موڪلئي؟“

”مان نہ وينديس.“

سنجي وري ڪجهہ سوچيو ۽ چيائين: ”صبح سويل ماءُ کي ڇا چوندينءَ؟“

”ڪجهہ نہ ..... اهوئي تہ مان نہ ويس.“

”هوءَ ڪاوڙبئي.“

”پلي ڪاوڙجي“

سنجي ٻيو ڪجهہ نہ پڇيس صرف ايترو چيائينس: ”فيس جي لاءِ ۽ ڪتابن لاءِ ڪجهہ پئسا....“

ڇوڪريءَ ڳالهہ وچ ۾ چيو: ”هاڻ نہ، ڪڏهن ڏينهن جو اچي وٺي وينديس ٿورڙا...“

"ٿورڙا" ٿورن اکرن جو ننڍڙو فقرو هو. پر ان سان سنجي جي دل ۾ ڪملا جي لاءِ پيدا ٿيل يقين اجا به وڌيڪ مضبوط ٿي ويو. هن وري به ٻاهر دريءَ مان ڏٺو ۽ چوڪيدار جي بتي ڪنڊر طرف ويندڙ سڙڪ تي هئي.

سنجي پوئتي ڦري، دروازي ڏانهن وڃي ڪمري جو ڪڙو هورڀان کولي ڇڏيو. چوڪري ڪمري جي اونده مان اونده جي هڪ ٽڪري جيان نڪري وئي. چوڪريءَ کي پنهنجي ڪمري تائين پهچڻ جو اندازو هو. هاڻ هن کي چوڪريءَ مان نه چوڪيدار جي چرپر مان خبر پئجي ٿي سگهي. انڪري سنجي دريءَ وٽ وڃي ويهي رهيو.

چوڪيدار جي بتي ڪنڊرن واريءَ سڙڪ تي ڪيتري ئي دير تائين لڏندي لمندي ڏسڻ ۾ آئي، پوءِ وري پل ڪن لاءِ گم ٿي وئي، ۽ وري اها سڙڪ ڏي ڦرندي نظر آئي.

دروازي ڏانهن به سنجي ڪيتري ئي دير تائين ڏسندو رهيو. بتي اتي ويهي رهي. چوڪيدار جي اسٽول وٽ اچي ڄڻ جهوٽڻ لڳي.....

عمارت جي اندرئين پاسي جي ديوار تي بجليءَ جي روشني هئي. سنجي هڪ ڀيرو چوڪيدار کي عمارت جي ديوار ڏانهن گهوريندي ڏٺو. لمحي جي لاءِ سنجي جي دل جي ڌڙڪڻ بيهي وئي، پر ٻئي لمحي، هن اطمينان جو ساهه کنيو. ان ڪري جو هاڻ چوڪيدار سڙڪ ڏانهن نهاري ٻيڙي دکائڻ لڳو هو.

اندازي مان پڪ تائين پهچڻ ۾ ڪافي وقت لڳي ويو. ڌڙڪڻ اڌ ۾ ٿمجي وئي، ۽ وري پوري پڪ ٿيڻ تائين سنجي دريءَ ڪان رڙهي کٽ تي اچي ويٺو. ننڊ نه ٿي آيس ان ڪري سگريٽ دکائي ڇڪڻ لڳو.

سگريٽ جي نه ڄاڻ ڪهڙي ڪش ۾ رات جو پهريون پهر پرجي آيو.... جنهن وقت هورڀان ڪڙڪو ڪري چوڪري آئي هئي.

خيال آيس..... ان چوڪريءَ کي ڏسي ڪيس پهرين اهو احساس ٿيو هو ته در مان سچ پچ خزان هلي آئي هجي، پر هن وقت اهو احساس نه رهيو هوس. سنجي جي وات مان نڪتو ...."يار سنجي! اڄ تائين تو وڻن جي خزان ئي ڏٺي آهي، اڄ ڏٺءِ ته انسانن جي دل ۽ دماغ تي خزان ڇانئجي ويندي آهي ته ان جو ڪهڙو حشر ٿيندو آهي، جڻ پاڻ مرادو اميد جا، ايمان جا ۽ نيت جا پن ڇڻڻ لڳندا آهن."

اڄ جو واقعو سنجي جي من ۾ پڳهر ٿي ڳڙي رهيو هو... جڏهن ماءُ پيءُ جي من ۾ خزان اچي وڃي تہ ڏس، سورنهن سورنهن سالن جا نازڪ پن بہ تيز هوائن جي حوالي ٿي ويندا آهن......

اڄوڪي حادثي کان متاثر ٿي سنجي هڪ ماءُ جي چهري کي غور سان ڏسڻ چاهيو. پر اکين ۾ اها سختي، اها ڪرختگي نہ آيس، صرف تصور ڪيل چهري جي بدنصيبي اکين اڳيان اچي ويس، جڻ جوان ٿيندڙ ڌيءُ جو فڪر اهڙي پيانڪ خيال تائين وٺي ويو هو....

"يار سنجي؟" سنجي وٽ ڪجهہ پڇڻ ۾ ٻڌائڻ وارو صرف سنجي ئي هو ان ڪري چيائين: "يار! تون ئي ٻڌاءِ گنهگار غريب هوندو آهي يا سندس غريبي؟ جيڪڏهن غريبي گنهگار هوندي تہ ان جي سزا سماج ۾ نظامِ حڪومت کي ملڻ گهرجي.... پر سزا انسان کي ملندي آهي ..... انسان کي ڇو؟ ڇا غريبيءَ جو گناهہ ان ڪيو آهي؟"

صبح ٿيڻ وارو هو، جڏهن سنجي کي ننڊ اچڻ لڳي، هن سوچيو شايد خيالن جي ڪابہ سوير نہ ٿيندي آهي... هي درياءُ وهندو رهندو آهي..... هٿ مان قلم ميز تي رکي سنجي ڪرسيءَ تائين ايئن اٿيو جيئن ٻوڏي ورڪش جي هيٺان ايندو آهي .... اکين ۾ هڪ چمڪ پر چهري تي گهرو اطمينان، عضون ۾ ٿڪاوٽ، پر نس نس ۾ هڪ لچڪ.

هن جي ڪيترن مهينن جي تپسيا پوري ٿي هئي. ناول پورو ٿي ويو هو. ڪمري ۾ ڄڻ تہ هڪ سنجي نہ ٻہ سنجي هجن. هڪ گوشت پوست جو هڏين جو ۽ ٻيو ڪاغذن جي ڍير ۾ لفظن جو نهيل.

پر ٻئي هڪٻئي جي تڪميل ڪندي، هڪٻئي ۾ ڌڙڪندي! اهڙي پريءَ جيان جنهن جو روح ڪنهن طوطي ۾ رهندو آهي.

سنجي جي منهن تي هلڪي مسڪراهٽ آئي، طوطو جهنگل ۾ هو. وڻ جي امانت ۾ ان لاءِ اها پري ڪنهن جي مارڻ سان نہ ٿي مئي. جيسين طوطو زنده هو هوءَ مري نہ ٿي سگهي.

سنجي ميز تي پيل ڪاغذن جي ڍير ڏانهن ڏٺو. "يار سنجي! توکي مارڻو هجي تہ انهن ڪاغذن کي ڪٿي ڦاڙي ڇڏجي، جيڪڏهن هي ثابت رهندا تہ تون نہ مري سگهندين.... هٿ ڪپٽ ڏانهن وڌيا، پر ڪپٽ کولي اهو ياد

ٿي نہ رهيس تہ هن ڪپڙ جو ڪوليو. هو ڪيتري ٿي دير ڪليل ڪپٽ وٽ بيٺو رهيو.

پر هينگر ۾ ٽنگيل قميص وٽ وهسڪيءَ جون بوتلون پيون هيون. سنجي ڪوٺي اڌ گلاس پاڻي بوتل ۾ وجهي لوڏيو ۽ وري پاڻي گلاس ۾ وجهندي گلاس هٿ ۾ کنيو کٽ تي اچي ليٽيو.

لکيل ڪاغذ ايئن ئي ميز تي پيا هئا، پر انهن ڪاغذن تي لکيل حرفن ۾ ملي جلي هڪ ڏکي سرنگهہ ٺاهي ڇڏي.

سرنگهہ ۾ ڪيترائي پٿر هئا ۽ سنجي جي هٿن ۾ ڇيٽي هئي. جنهن سان هو پٿرن تي ڏکهيون، گول ۽ هيٺاهيون ليڪون ڪڍي رهيو هو.

اوچتو سنجي جي هٿن ۾ اهي پٿر بلڪل نرم ٿي ويا. ڏٺائين، هٿن ۾ هڪ چاقو هو، جنهن سان چمڙي تي هو ڪجهہ ڏکهيون، گول ۽ ڦڏيون ليڪون ڪڍي رهيو هو. ڪنن ۾ اوچتو پنن جي ککڙاهٽ ٿيس، هن نگاهہ کڻي هڪ وڻ ڏانهن ڏٺو. ۽ پوءِ پنن کي تريءَ سان سڌو ڪندي هو انهن تي ڏکهيون، گول ۽ ڦڏيون ليڪون ڪڍڻ لڳو.... وري شايد ڪوٺي پن ڪري هن جي پيرن جي هيٺان اچي ويو، جو هن جي پير ۾ پن جي ڏانڊي چڀي ۽ گڏوگڏ هن جي ڪنهن ڳل تي ڪنهن ٿڦ هنئين سنجي جي گهرايل وات مان نڪتو —— امان!

۽ هن ڇرڪي ڇتي پاسي ڏٺو. نہ ڪائي سرنگهہ هئي، نہ پٿر، نہ چمڙو نہ پن.

اهوئي هن جو ننڍڙو ڪمرو هو ۽ آڏو ميز تي لکيل ڪاغذن جو ڍير.... هُو کٽ تان اٿيو پر اڌ ليٽيل، نہ ڄاڻ ڇاڇا سوچيندي کٽي پهچي ويو هو.... پر اڃا تائين نيم لاشعوري ۾ چيل لفظ "امان" هوا ۾ موجود هو. سنجي پوري شعور ۾ ڄاتو تہ اهو لفظ سندس ئي ڇپن مان نڪتو هو........

سرنگهہ جي ڇيٽي، چاقو ۽ سرڪنڊ جو قلم ان وقت ڪمري ۾ نہ هئا، پر سنجي کي اهي سڀ شيون، ڪائي گهڙي اڳ چيل ڳالهہ جيان ياد هيون.... ۽ پير ۾ چڀيل پن جي ڏانڊي بہ....

ياد آيس...... ايئن ئي هڪ ڪاغذ تي پير رکيو هئائين، تہ ماٺس هن کي هڪ چماٽ هنئين هئي. ماٺس چيو هو: " تو زبان جي، لفظن جي، علم جي بيحرمتي ڪئي آهي." تڏهن هو ڪافي ننڍو هو. ايترو ننڍو جو بيحرمتيءَ جو مطلب بہ سمجهہ ۾ نہ آيو هوس.

پر اهو سمجهہ ۾ آيو هوس تہ هاڻ جيڪڏهن ڪنهن لکيل شيءِ تي پير پئجي ويو تہ امان ماريندي.......

سنجي کي ڳل اچي وئي.... يار سنجي! اڄ تون ناول لکي ڪاغذن کي سنڀالي رکندين. پوئين ڪهڙي صديءَ ۾ پهچي ويو هئين؟ اتي جتي توجهڙي ڪنهن شخص اهي صرف پٿر تي اڪيريا هئا.... پوءِ وري شايد چمڙي تي لکيا هئا.... ان کان پوءِ ڀوج پتر تي.... تڏهن، جڏهن ڪاغذ نہ ٺهيو هو.... ۽ ان سان گڏ سنجي کي حيرانگي ٿي.

ڪٿي اهو صديون پراڻو زمانو ۽ ڪٿي اڄ ڪان مشڪل ويهہ ورهيہ اڳ جي ڳالهہ، جڏهن ماءُ ڪيس چماٽ هنئين هئي.... پٺي وقت هن جي ذهن ۾ ڪيئن گڏجي ويا؟

بعيد ۽ قريب ڪيئن ملي ويا هئا؟

سنجي گلاس ۾ باقي بچيل ڍڪيءَ کي هڪ ئي ڍڪيت ۾ پي ويو ۽ هڪ سگريٽ دکائي بيچينيءَ مان ڪمري ۾ ٽهلڻ لڳو...

اوچتو اڪيون ڀرجي آيس.... امان! تون جيڪڏهن زنده هجين ها تہ توکان پڇان ها.... جڏهن ڪيترين صديون اڳ مان وڻ پن تي لکندو هوس، تون تڏهن بہ منهنجي ماءُ هئينءَ؟ ڇا تڏهن بہ ڪنهن وڻ پن تي لکيل حرفن تي مون پير رکيو هو، ۽ تو تڏهن بہ مونکي چماٽ هنئين هئي؟ مون کي تون ڪيترين صدين کان لکيل حرفن جو احترام سيکاري رهي آهين؟

اڄ ڪافي سالن پڄاڻان سنجي کي ماءُ جي موت تي ايترو روئڻ آيو، جيترو شايد ان جي مرڻ تي بہ نہ آيو هوس....

ٻرندڙ سگريٽ جو آخري ٽڪرو سنجي جي آڱر کي ڇهي ويو تہ هن سگريٽ کي رکدانيءَ ۾ اجهائي ڇڏيو.

هن پنهنجو ڌيان ڪنهن ٻئي طرف لڳائڻ گهريو. صبح جي اخبار ائين ئي پئي هئي، اهائي کڻي پڙهڻ لڳو.

پهرين صفحي تي وڏن حرفن ۾ هڪ وڏي سرخي هئي، هڪ سياسي رهنما جي تقرير جنهن ۾ هن ماڻهن کي ايمانداري ۽ منظم زندگي بسر ڪرڻ جي اپيل ڪئي هئي.

زور سان ڪلندي سنجي جي هٿن مان اخبار ڪري پئي. ياد آيس: لوهہ جي

ڪارخاني واري ڪيشوءَ هڪ لائسنس جي لاءِ ان کي ٿي پنهنجي هٿ سان ٻه لک رپيا ڏنا هئا.

وات مان نڪتس: يار رهبر صاحب! جنهن زبان سان رشوت ونندو آهين، ان زبان سان نيڪ عملن جون ڳالهيون ته نه ڪندو ڪر. ڪجهه زبان جي ته عزت رک.... حرفن جو احترام ڪندو ڪر.

سنجي جو منهن ڪنهن مائٽ تي ماتم ڪرڻ جهڙو غمگين ٿي ويو. سچ پچ ماءُ جهڙي ڪاشيءِ آهي، جيڪا دنيا ۾ مري وئي آهي... صدين کان لکيل حرفن جو احترام ڪرڻ سيڪاريندي هئي... حرفن جي عزت.... پانبيائين: منهنجي ماءُ جو صرف مون سان ئي تعلق هو.... هڪ عام عورت جو واسطو صرف پنهنجي پٽ سان....

پر شيءِ جو واسطو انسان سان هوندو آهي، اها ته عام نه ٿي ٿي سگهي.... پر سندس موت تي هاڻ ڪوئي نه ٿو روئي، ڪوئي به نه ٿو روئي، هڪ ماءُ جي مرڻ جيترو به نه.....

سنجي جي نگاهه ميز تي پيل پنهنجن ڪاغذن تي پئي، جيڪي سندس چهن مهينن جي رياضت جو ڦل هو. ۽ انهن ورقن هو ايئن اٿيو هو جيئن مها ٻوڏي ورڪش جي هيٺان اٿيو هجي. خيال آيس اچ ڪهڙو گيان ونئي. انهيءَ ٻوڏي ورڪش جي هيٺان آيو آهيان؟ لڳس، سچ پچ ڪوئي گيان حاصل ٿيو... ڪنهن شيءِ جي موت جو گيان....

۽ گيان جهڙو ئي هڪ پيو احساس ٿيس ...... شايد جڏهن کان دنيا جڙي آهي، تڏهن کان ڪجهه ماڻهو لڳاتار حرفن کي قتل ڪندا آيا آهن ۽ ڪجهه ماڻهو اهڙا هوندا آهن جيڪي پنهنجو پاڻ کي حرفن ۾ وڃائي ڇڏيندا آهن. هميشه پاڻ وڃائيندا رهندا آهن..... هن کان هڪ گهڙي اڳ خيال آيو هوس ته منهنجو ساهه انهن ڪاغذن ۾ آهي، اهي رهندا ته مان مري نه سگهندس. اهو خيال صرف ايترو ئي نه هو، نه انهن ڪاغذن تائين محدود ۽ نه مان ئي صرف سنجي جي نالي ڳنڍيل.... سنجي جي نظر دنيا جي ڀهرين ڪتاب کان وٺي اوستائين پکڙجي وئي، جتي آخر ۾ ڪجهه نه هو ۽ هو ڪلي چوڻ لڳو: يار سنجي! تڏهن تنهنجو نالو ڇاهو ۽ ڪڏهن تنهنجو نالو ڇا هوندو، اهو ته تون به نٿو ڄاڻين....

پر ايتري وڏي گيان کان اهڙو اطمينان هن جي چهري تي ڇانئجي ويو. جيئن هن پنهنجو نسل، پنهنجو خاندان ڳولي ورتو هجي، هُو انسان جي ان خاندان مان آهي، جنهن جا ڀاتي؛ جڏهن کان دنيا جڙي آهي تڏهن کان پنهنجو روح حرفن ۾ وجهندا آيا آهن....

سنجي، خوشيءَ مان ميز تي پيل ڪاغذ هڪ فائيل ۾ گڏ ڪيا. فائيل کي هڪ ڏاڪي ۾ ٻڌائين ۽ ڪونڙيءَ مان سائيڪل ڪڍي، پنهنجي ان پبلشر ڏانهن رخ رکيائين، جنهن سندس ٻهريون ناول ڇپيو هو.

گرميءَ جي موسم گذري چڪي هئي، پر سنجي کي ٻاهر سڙڪ تي اچي، اس جي تيک جو ڪجهه احساس ٿيو. جڻ گرمي وينديءَ وينديءَ اڃ ٻاهر سڙڪ تي ترسي پئي هجي! هن سائيڪل کي آهستي ڪري ڇڏيو. نرڙ تان پگهر اگهيائين ۽ جڏهن هو پبلشر جي دفتر ۾ پهتو ته ٻانيائين ته ڪيترين سڙڪون ٽپي هيسٽائين پهچڻ تائين مند بدلجي وئي آهي.

ڏاڍي ڳنڀائين ڪمري اوچتو سنجي جي اکين ۾ ننڊ اوتي ڇڏي، ٻانيائين شايد هو ڇهن مهينن کان نه ستو هجي ۽ هاڻ جيءَ ڀري ننڊ ڪرڻ چاهيندو هجي.

"سنجي صاحب! توهان جو ٻهريون ناول ڇپيو ته هوم، پر وڪرو نه ٿيو." ڪمري ۾ اوچتو هي آواز آيو ته سنجي جي هٿ ۾ نئين ناول جو مسودو هو. اهو سندس جسم تي لڳي ويو. "ويهو. ڪوئي نئون ناول لکيو اٿو؟"

"جي ها."

"ويهو، مان اوهان کي هڪ ترڪيب ٿو ٻڌايان....."

"ترڪيب ناول لکڻ جي....؟" سنجي ڪلي ڏنو.

ڪلنڊڙ آواز ۾ ئي جواب مليس: "لکڻ جي نه سهي، پر ڇپجڻ جي ته ٻڌائي ٿو سگهان."

سنجي ڪجهه چيو ڪونه، صرف ٻڌو: "توهان کي نالو بدلائڻو پوندو."

هن ڀيري سنجي جواب ڏنو. "پر اوهان ته اڳا ڏنو به ناهي ته مون ڇا نالو رکيو آهي...."

"مان ناول جي ڳالهه نٿو ڪريان، اهو ته خير اسان پاڻ ئي بدلائي ڇڏينداسون....."

"پوءِ ڪنهن جو؟" سنجي نه چاهڻ جو زور زور سان کلڻ لڳو.

سنجي کي ٻڌي اعتبار نہ آيو. انڪري ائين ئي ڪلندي پڇيائين: "چو. ڀهريون ناول گهٽ وڪرو ٿيو آهي، انڪري منهن جو نالو جوتشيءَ ڪان ٻيجي رکيو ويندو؟"

"نہ نہ. منهنجو اهو مطلب نہ هو. ڳالهہ هيءَ آهي تہ نئين ناول نگار کي ماڻهو پڙهندا ناهن."

"پر نئون تہ مان ڀهرئين ناول ويل هوس......"

سنجي کي ياد آيو تہ سندس ڀهريون ناول ان شرط تي ڇپيو هو تہ پئسا نہ ملندا خيال آيس تہ هيءَ ڳالهہ بہ شايد اهڙي شرط تي اڄڻ جي شروعات جي طور چئي وئي آهي..... انڪري هن پنهنجي فائيل کي اڃان بہ پاڻ ڏانهن ريڙهي ورتو. هن ٻيري هو اهڙي شرط لاءِ تيار نہ هو. هاڻ هو بيڪار ڪمن جي مدد ڪانسواءِ جيئڻ پيو گهري..... وري خيال آيس: "اهڙي ڳالهہ لاءِ نالي بدلائڻ واري ڳالهہ سان ڪهڙو واسطو؟"

"هن ٻيري اوهان ڪجهہ پئسا وٺڻ چاهيندا؟" پبلشر پڇيس.

"ها، هن ٻيري مان اڳ جيان ڪري نہ سگهندس."

"مون انڪري چيو هو. اوهان کي سٺا پئسا ملي ويندا."

"پر نالو....؟"

"اسان وٽ تي نالا آهن، انهن مان ڪنهن بہ نالي سان ڇپي ڇڏينداسون..... پئسا روڪ..... اهي بہ اڳ ۾......"

سنجي جو مٿو ڦري ويو. هو ڄاڻي پيو تہ ڪيترن ئي اشاعتي ادارن هترادو نالا رجسٽرڊ ڪرائي ڇڏيا آهن، سنجي جو نالو بہ ڪنهن هترادو نالي جي قبر ۾ وڏو وڃڻ وارو آهي.

"ڏس سنجي صاحب! ٻن ڇئن اخبارن ۾ اوهانجون تصويرون ڇپجي ويون ۽ ٻہ چار انٽرويو ورتا ويا.انهيءَ سان توهان تہ خوش ٿي ويئو.پر ان سان ڪتاب نہ ٿو وڪامي، عام گهرن جون عورتون ناول وغيرهہ پڙهنديون آهن ۽ اهي اخبارن کي پڙهي نہ وٺنديون آهن....." سنجي ڄاڻي پيو تہ هترادو نالن سان جيڪي ڪتاب ڇپجندا آهن، اهي شروع ڪان پڇاڙيءَ تائين حادثن سان ڀرپور ناول هوندا آهن. ڪافي انگريزي، جاسوسي ناولن جو بيڪار، نقل. انڪري مرڪندي چيائين: "پر مان اهڙي قسم جا ناول نہ لکندو آهيان."

"اها تہ ڪا ڳالھ ناهي. معاشي بہ هلندي. ڇٺو پنج سئو رپيا هينئر ڏئي ڇڏيان؟ ها، سچ ياد ٿو پوي، هڪ انٽرويو ۾ اوهان پاڻ چيو هو تہ اصلي لکڻ واري جو لاڳاپو لکڻ سان هوندو آهي شهرت سان نہ! اهو ڀل سڄي عمر گمنام رهي. ڪيئن اوهان چيو هو نہ؟"

"ها، چيو هو."

"پوءِ اوهان کي نالي جي ڪهڙي پرواھ آهي؟"

"نالي جي تہ نہ......" سنجي مرڪيو. "پر خاندان جي آهي."

"ڇا مطلب؟"

سنجي جي من ۾ آيو تہ چئي، دنيا ۾ جيترا بہ ماڻهوآهن، ٻن طبقن مان آهن. هنن خاندانن مان..... هڪڙا اهي جيڪي حرفن کي قتل ڪندا آهن ۽ ٻيا اهي...... پر سنجي کي ان خاندان جو ذڪرڪرڻ بيڪار لڳو جيڪو پنهنجي جان بہ حرفن کي ڏئي ڇڏيندو آهي، انڪري ماٺ ٿي ويو. پر ماٺ رهڻ فطري نہ هو. ان ڪري هو زور سان کلڻ لڳو......

"واھ سائين! ان ۾ کلڻ جي ڪهڙي ڳالھ آهي؟"

"مان ٻرسان رکيل ميز تي اوهانجي تصوير ڏسي رهيو هوس....."

"ڇو صاحب! منهن جي شڪل اهڙي آهي ڇا.....؟"

"تمام خوبصورت چهرو...... مون کي ياد آيو، اهو مون ڪنهن اخبار ۾ ڏٺو آهي."

"نہ سائين! اسانجي تصوير ڪير اخبارن ۾ ڇاپيندو؟"

"نہ منهن جو مطلب آهي تہ اها تصوير جيڪا مون ڏٺي هئي، ان سان اوهان جي شڪل بلڪل ملندڙ آهي."

"ڪنهن جي تصوير هئي؟"

"ڪنهن جرمن ڊاڪٽر جي....."

"جرمن ڊاڪٽر جي؟ منهن جي شڪل ان جهڙي آهي؟"

"ها."

"ڇا نالو هوس؟"

"ڊاڪٽر روزن ٿال."

"عجيب ڳالھ آهي. جرمن تہ ڏاڍا خوبصورت ٿيندا آهن."

سنجي فائيل کڻي ڪمري مان هلڻ لڳو ته پبلشر حيران ٿيندي چيو: ”ڇا پنج سئو به منظور نه اٿو؟“

”نه.“

”ڇگو ست سئو وٺو. فائيل هيڏي ڏيو.“

سنجي جواب نه ڏنو. فائيل کڻي ٻاهر سائيڪل اسٽينڊ تي آيو. جتي پنهنجي سائيڪل رکي ويو هو.

پيهه وارو لاڙو گذري ويو.آڌو ڪليل سڙڪ آئي ته سنجي کي خيال آيو.

”يار سنجي! جيڪڏهن هو توکان پڇي وٺي ها ته ڊاڪٽر روزن ٿال ڪير هو، ته تون ڪهڙو جواب ڏئين ها؟ ڪوڙ ڳالهائين ها نه ته سچ ٻڌائينس ها؟“

هاڻ اهو سوال آڏو نه هوس. نه هن پڇيو هو، نه سنجي ٻڌايو هوس. پر اوچتو سنجي کي خيال آيو. جيڪڏهن هُن ڪنهن ڏينهن هٽلر جي زماني جي تاريخ پڙهي ورتي ته ان ۾ ريونز بروڪ ڪنسنٽريشن ڪئمپ جو احوال پڙهندي هو روزن ٿال جو نالو ضرور پڙهندو.....

سنجي کي ان وقت ڪل نه آئي، هڪ آهه سيني مان نڪري ويس، اکين اڳيان ڪيترائي اهي قيدي تڙپڻ لڳا. جن جي ڏندن ۾ سون جون ڪليون هيون ۽ جن جو علاج ڪندي ڊاڪٽر روزن ٿال انهن کي ماري سندن ڏندن مان سون جون ڪليون ڪڍي وٺندو هو......

اکين اڳيان اڻ ڳڻت چهرا اچي ويس ۽ انهن ۾ سنجي جو پنهنجو چهرو به پنهنجي اکين جي اڳيان اچي ويو.

ڏينهن لڳاتار ڪرڻ ڪانپوءِ هو ڪيترا ڏينهن ڇڏي ڏيندو هو. جڏهن ڪجهه لکڻ لاءِ يا ائين ئي پڙهڻ جي لاءِ گهر ۾ ويهي پنهنجي ڪيسي مان ماني ڪائي سگهندو هو.

اهي پروف اڪثر بيڪار ڪتابن جا هوندا هئا. پر ڪڏهن ڪڏهن ڪوئي سٺو ڪتاب به ملي ويندو هوس. انهن ڪتابن ۾ هجي نيڪ ڪندي ڪندي اڪثر هو سوچيندو هو، هل، ويهي رهه يار سنجي! جن حرفن کي سياڻي قتل ٿيڻو آهي، جن حرفن کي سياڻي انسان جو مستقبل قتل ڪرڻو آهي؛ انهن کي اڄ ته سنواري ناهي رک!

هن جي انهن خيالن کي پيو ته ڪوئي به نه پيو ڄاڻي، ها هڪ پريس جو مشين مين هن کي ڪجهه ڄاڻندو هو. هو ڪڏهن ڪڏهن ڪلي چوندو هو.

"سنجي صاحب! هي سچو دک علم جو آهي. نه ڪجهه ڄاڻو، نه دکي رهو. مون کي ڏس، مون کي خبر ئي ناهي. مان روز ڇا ڇاپيندو آهيان، بس ايتري خبر آهي ته مون کي سيني حرفن تي هڪ جهڙي مس ڦيرڻي هوندي آهي..."

سنجي کلي ڏيندو هو. چيائين؛ "چڱو يار ڪريم! اهو ته ٻڌاءِ ته اهو ڍنگ تو خدا کان سکيو آهي يا خدا توکان؟ جيئن تون روز ڪتاب ڇاپيندو آهين، اها خبر ئي نه اٿئي ته ڇا ڇاپي ڇڏينءِ، اهڙيءَ طرح الله تعاليٰ به روز ماڻهو جوڙيندو آهي ۽ هن کي خبر ئي ناهي ته هو ڇا ٺاهي..."

ڪريم به کلي پوندو هو- "پوءِ خدا به شايد مشين مئين ئي هوندو."

گذريل ٽن مهينن کان ڪريم جي لفظن ۾ سنجي صاحب لاپته هو. هو جڏهن به ڏهه پندرهن ڏينهن نه ايندو هو ته پريس جي ڪائي ضرورت پوڻ تي ڪريم هن جي لاپته ٿيڻ جي دعويٰ ڪندو هو.

هن ڀيري ته سنجي پورا ٽي مهينا پنهنجو ناول لکڻ ڪري لاپته ٿي گهاري ڇڏيا هئا. تنهن ڪري اڄ جڏهن سنجي پنهنجي ناول جي فائيل کي پنهنجي ميز جي خاني ۾ رکي، روزي ڪمائڻ جي فڪر ۾ پريس آيو ته ڪيس ڏسندي ئي ڪريم کلڻ لڳو. "سنجي صاحب! هاڻ ٽن مهينن ۾ خدا نه ڄاڻ ڪيترا ماڻهو ٺاهيا هوندا پر مون هڪ ڪتاب جون اسي هزار ڪاپيون ڇاپيون آهن....."

"اسي هزار؟" سنجي کي ڪتاب جي مصنف تي ساڙ ٿيڻ لڳو. "ان عظيم مصنف جو مون کي نالو تہ ٻڌاءِ."

ڪريم ڪن ۾ چيس: "مصنف ۽ مصنف ڪو بہ ناهي. اسڪول جا ڪتاب بہ، اهڙين ئي پراڻين سراڻين ڪهاڻين کي گڏ ڪري ٺاهيا ويندا آهن پر راز جي ڳالهہ اڃان ٻي آهي...."

"اها ڪهڙي-؟" سنجي ٻي دليءَ سان پڇيس.

"هتي ٻڌائڻ جهڙي ناهي. ديوار جي پويان مالڪ ويٺو آهي. توهان ڪم لاءِ پڇي ونو. چهہ وڄڻ وارا آهن. پوءِ اسان ٻاهر هوٽل تي ويهي چانهہ پيئنداسون."

ڪم گهٽو نہ هو. پوءِ بہ ٻتيهہ صفحا ملي ئي ويس ۽ صبح ڏهين وڳي درست ڪري ڏيڻ جو انجام ڪري سنجي ڪاغذ کڻي ورتا. هو ڪريم کي ساڻ ڪري ٻاهر هوٽل تي آيو. پر نہ چانڻ ڇاجي ڪري اڄ هوٽل بند هو.

سنجي جو ڪمرو هن پريس کان ايترو پري نہ هو انڪري سنجي چيو: "يار ڪريمَ! مان هوٽل جي چانهہ کان سٺي چانهہ ناهي ٺو سگهان. هل اڄ تون منهن جي هٿ جي ناهيل چانهہ پي ڏس."

ڪمري ۾ اچي سنجي پروف جا ڪاغذ ميز تي رکيا ۽ اسٽوو ٻاريائين.

ڪريم کلڻ لڳو: "ڏس نہ صاحب! لکڻ وارا پاڻ تہ اهڙا هوندا آهن، پاڻ پڙهندا آهن ۽ پاڻ ئي اٽي ٻاهہ کي ڦوڪون ڏيندا آهن. ڪتابن جي ملائي تہ ماٺهو ئي کائيندا آهن."

"يار! اسڪول ۾ پاڙهڻ وارا ڪتاب تہ ان کان بہ وڌيڪ ڳاٽاٽي ۾ ڇپيا آهن....." ڪريم وچ ۾ ئي ڳالهائڻ شروع ڪيو: "مان اها ڳالهہ نہ ٿو ڪريان. مان آفيسرن جي ڳالهہ ٿو ڪريان. سرڪاري آرڊر ائين ئي شروع ٿيو. آفيسرن اسي هزار اڳ ئي ڇپائي رکي ڇڏيا ۽ اندران ئي اندران وڪرو بہ ڪري ڇڏيا ۽ اهي بہ ڪاغذن ۾ ڪنهن ڪاتي ۾ داخل ئي ڪونہ ٿيا."

سنجي پل لاءِ ماٺ ٿي ويو. وري هن چيو: "پريس جي مالڪ کي ڄاڻ آهي؟"

"واهہ سائين!" ڪريم کلڻ لڳو. "پريس ۾ تہ پن بہ نہ چري سندس مرضيءَ بنا. هتي تہ اسي هزار ڪتابن جا ڪاغذ ڦڙڪندا رهيا...."

"چپيو تہ سندس ٺي مرضيءَ سان هئو پر هي آرڊر سرڪاري نہ هو، اها بہ ڪيس خبر هئي؟"

"اوهان ڪهڙي دنيا ۾ ٿا رهو، سنجي صاحب!"

سنجي کلڻ لڳو: "يار ڪريم! سچ پچ ڪا خبر ناهي، ڪهڙي دنيا ۾ ٿو رهان."

"اها تہ دڪان وارن کي بہ خبر آهي، جن کي ڪتاب وڪڻڻو هوندو آهي...."

"پر ان سڀ ... سڀ ..."

"نيٺ صاحب، ٻيا بہ سوين بل هوندا آهن، جيڪي آفيسرن ڪان پاس ڪرائڻا هوندا آهن. اهي بہ پنهنجي غرض لاءِ سڀ ڪجهہ ڪندا آهن ۽ ماٺ رهندا آهن."

سنجي جي چپن تي کل سڪي وئي. چيائين: "ڪڏهن ڪوئي ڪتابن جي اها تاريخ بہ لکندو." ڪريم چانهہ پيئندي وري کلڻ لڳو. "اهي تہ صاحب تمام ڏکيون ڳالهيون آهن. پل ٿينديون ڪٿي مالڪ جي ڪمري ۾ ٿي آهن، پر ڪڏهن ڪڏهن اسان جي ڪنن ۾ بہ پئجي وينديون آهن. هيءَ سرڪاري ڪتابن جي جيڪا ٻي خريداري ٿيندي آهي، اوهان ڄاڻو ٿا تہ ڪيئن ٿيندي آهي؟"

"ڪيئن....؟"

"اهي، جيڪو پئسا ڏئي، انهيءَ جا هوندا آهن ۽ گڏوگڏ ڪيترا تہ آفيسرن جا پنهنجا لکيل هوندا آهن. انهن جي گهر وارين جي نالن سان ويچاريون گهرواريون چاهي ست درجا ئي پڙهيل هجن، پر اهي سائنس جا ڪتاب لکنديون آهن. اهڙا راز تہ اسان ڇهرا ڏسي ئي ڄاڻي وٺندا آهيون ..."

سنجي جو چهرو لهي ويو. انڪري ڪريم ڳالهہ بدلائيندي چيو: "توهان ٻڌايو تہ ٽي مهينا ڪٿي گذاريو؟"

"هڪ ناول لکندو رهيس."

"ناول؟ پوءِ تہ ڳالهہ ٺهي نہ. ڇا نالو رکيو اٿو؟"سنجي ڪريم جي منهن ڏانهن نهاريو. گهڙي کن ماٺ رهيو. پوءِ جواب ڏنائين: "سون جو ڏند."

"سون جو ڏند، اهو نالو بہ خوب آهي. ڪتاب ڇپڻ لاءِ ڏئي ڇڏيو؟"

"نہ ـ ڪوئي ڊاڪٽر روزن ٿال ڳولهيو پوندو ڇاپڻ جي لاءِ ......"
"اهو ڏندن جي باري ۾ ڪوئي تحقيقي ڪتاب آهي؟"
سنجي ڪلڻ لڳو. "يار! ائين ئي ڇاڻ، ادا، ڏندن ۾ جيڪو سون مڙهيل هجي تہ ان ڏند ڪي ڪيئن پيجبو آهي؟"
ڪريم جي سمجهہ ۾ ڪجهہ نہ آيو. پر هو سنجي ڪي ڪلندو ڏسي پاڻ بہ کلڻ لڳو...... "سچ، ڪريم يار! تون ڪڏهن ڪڏهن ڏاڍو سٺو ڳائيندو آهين. هڪ ڏينهن منجهند جي موڪل ۾ هتي پريس ۾ ئي تون ڳائي رهيو هئين......."
ڪريم کي پنهنجي اداسيءَ کان بچائڻ جي لاءِ سنجي پنهنجي ناول جي ڳالهہ کي اتي ئي ڇڏڻ پئي گهريو. ڪائي بہ ڳالهہ سوچڻ پئي گهريائين تہ ڪريم جو اهو آواز ياد اچي ويس جڏهن هڪ ڏينهن پريس ۾ ڪم وارن کي ڇڏي، پيو ڪوبہ نہ هو ۽ ان ڏينهن مانيءَ جي موڪل مهل سڀ ڪريم جي چوڌاري گڏ ٿي ويا هئا. ڪريم لهر ۾ اچي ويو. چيائين: "ڏسو سائين! مون الف بي ڪان اڳتي پڙهيو ناهي پر ٻچپن ۾ بہ مرزا صاحبان جي اهڙي ڏن ۾ آلاپيندو هوس. جو ڳوٺ جو ڳوٺ گڏ ٿي ويندو هو. ڪافيون، سدي، سد ڪافيون سڀ ڳائيندو هوس. پر شهر اچي ڇڻ دل ئي مري وئي. سچو سچو قصو مون کي بر زبان ياد هوندو هو....."
"پر ياد جي سليٽ تان سڀ ڪجهہ تہ ميسارجي نہ ويندو آهي..."
"سائين هاڻ تہ سليٽون ئي پچي پيون آهن. هن جي ڳالهہ اج تائين ڪنهن سان نہ سلي اٿم. اج اوهان کي ٿو ٻڌايان....... ادا، من تہ فقير ٿي وڃڻ پئي گهريو. چاهيندو هوس صوفي ٿي وڃان ۽ نچان ڳايان......"
اچوڪو ڪريم، سنجي اڳ ڪڏهن نہ ڏٺو هو. اج هو وڏي روح وارو ماڻهو ٿي ڏٺو. سنجي کلي پڇيس: "ڪيئن ڪريم ميان! هيءَ بہ رانجهي جهڙي جوڳ جو سوانگ ڪرڻ جهڙي ڳالهہ هئي يا ڪا ٻي...؟"
ڪريم کلڻ لڳو.
"چڱو، سچو نہ سهي، تون اڌ رانجهو تہ ٿي ڏٺو." سنجي کلندي، مسخريءَ ۾ چيو پر ڪريم جي دل ۾ ويراڳ جي ڏن اچي وئي، چيائين: "مان تہ سچوئي ٻڌڻ لاءِ تيار هوس پر هوڏانهن هير ئي اڌ هئي..... پر سائين،

مان هن جو قصور ٻه نه ٿو مڃيان، سچو قصور ته شيعه ۽ سنيءَ هجڻ جو هو."

"يار، هي مذهب ۽ هر هڪ مذهب جا ڪئين ڪئين فرقا.... تڏهن ته هن چيو هو ته اي ميان ڪريم قادر! پيو ڪجهه نه ته بلهي شاهه ٿي ٿي وڄ ۽ زور زور سان ڳاءِ، ڏرمسال گهڙوائي وسدي...."

"ايئن نه يار! سُرَ سان ڳائي ٻڌاءِ."

سنجي چيو ۽ ڪريم جوش ۾ اچي ڪنن تي هٿ رکي سُرُ ڪيو.

ڏرمـــــسال گــهــــڙوائـي وســـدي، نـــاڪـــر دواري نــڳ،
وچ مـــــســـــيت ڪــتـــي رهــنـدي، عـــاشـــق رهــنِ الـــڳ.

اوهه پيٺ نمازان، چڪڙ روزي، ڪلمه ڦرڳئي سياهي،
بلـهـي شـاهـه شـهـد انـدرون ملـيـا، مڇلي ڦـري لڪـائي.

(ڏرمشالي ۾ لٽيرا رهندا آهن ۽ ناڪر دواري نڳ. مسجد ۾ بي ڏنگا رهندا آهن- عاشق ته الڳ رهندا آهن.)

(ڪڏ ۾ پون نمازون، ڪپ ۾ روزا، ڪلمي تي مس هارجي وئي.

بلهي شاهه ڪي شاهه (خدا) دل جي اندر مليو، خلقت ڀٽڪي رهي آهي.)

سنجي ڪريم جي آواز تي جهومي اٿيو، ۽ بلهي شاهه جي ٻولن تي ٻه، چوڻ لڳو: "ڪريم ميان! توهان جو بلهي شاهه اها ڳالهه ڪيئن وڏي واڪ چئي ويو؟ اها ته اڄ ٻه چوڻ يا ٻڌڻ مشڪل آهي."

"کهڙي ٿا ڳالهه ڪريو سائين، بلهي شاهه جي...." ڪريم هڪ ٽڏو ساهه کنيو ۽ چيائين: "منهنجي والد جون ٻه پاٽيجيون هيون. سندس ٻن جگري دوستن جون ڏيئر .... ٻئي اتفاق سان يتيم ٿي ويون، ته بابا ڪي انهن کي ڪنهن مقام تي پهچائڻو هو. سو منهنجي ئي نڪ ۾ ناڪيليون وجهي ڇڏيائين..... نه ته خدا جو قسم، مان ته فقير ٿيڻ لاءِ سوچي رهيو هوس. هڪ ڏينهن بلهي شاهه ٻنجي ئي وڃان ها."

سنجي حيران ٿي پڇيس: "ٻئي؟"

ڪريم کلڻ لڳو. "شڪر ڪر سائين جو ٻه تي هيون. پنج هجن ها ته منهنجون پنجئي نمازون ٿي وڃن ها."

سنجي، ڪريم جي زندهہ دليءَ تي ڪلي ڪِلي ويهي رهيو. چيائين: ”نہ يار ڪريم! پنج تہ نہ ٿي، ٿي سگهيون.“

”ڇو سائين، ٽي ڇونہ ٿي سگهيون؟“ ڪريم حساب لڳايو: ”بس، ايتري ئي ڳالهہ جو فرق رهجي ويجي ها. تہ وڏي جيڪڏهن سورنهن سالن جي هجي ها تہ سيني کان ننڍي سٺ اٺن سالن جي هجي ها ...... پوءِ پِل مان هن کي پتاشا ڪارائي ريجهائيندو رهان ها ....“ .

سنجي کلي ڪريم جي ڪلهن کي لوڏيو. ”يار! تون واهہ جو مسلمان آهين. توکي اهوبہ ياد ناهي تہ تون چئن کان وڌيڪ نڪاح ڪري ئي نہ ٿي سگهئين.“

ڪريم کلڻ لڳو. ”اها ڳالهہ اوهان سهي چئي آهي سائين. پنجين نڪاح مهل پهرينءَ کي طلاق ڏيڻي پوي ها.“ پوءِ ڪريم گهڙيءَ ڏانهن ڏسي چيو. ”اڄ من تہ واهہ جو لڳو آهي، وڃڻ تي دل ئي نہ ٿي چوي، پر هاڻ مان هلان ٿو، گهر وڃي ٻہ نمازون پڙهڻيون آهن.“

”تہ ٻئي عورتون گڏ رهنديون آهن؟“ سنجي، ڪريم کان پڇيو.

هُو اٿڻ واري ڪندي ٻہ نہ اٿيو. چوڻ لڳو: ”ءِ سائين! مون ڇا ڪين جدا جدا محل ٺهرائي ڏنا آهن؟ ٻنهي گڏجي منهنجو مقبرو جو اڏايو آهي. بس ٻارن کي وٺي انهيءَ مقبري ۾ رهنديون آهن.“

سنجي هڪ سگريٽ دکائيندي چيو: ”ڪريم ميان! تون سگريٽ تہ پيئندو ناهين، مون کي خبر آهي. ڪجهہ دارو ٻارو پيئندين؟“

ڪريم هڪ منٽ سوچي پوءِ چيو: ”ڪڏهن چپ پسائي وٺندو آهيان، پر ڪڏهن سهي. هاڻ رستي مان ڇانور ٻانور وٺنا آهن. گهر ختم ٿي چڪا آهن.... نہ تہ ٻهچندي ئي ٻئي.......“

ڪريم وڃڻ لاءِ اٿي ڪڙو ٿيو تہ سنجي کلي ڪيس چيو: ”تہ اڄ پلاءُ پچندو؟“

ڪريم ٻہ کلڻ لڳو. ”ڏسون! گهر پهچي ٻئي پلاءُ پچائي ٿيون ڪارائين يا روزو ٿيون رکائين.....“

”چڱو ڪريم ميان! اڄ توسان ملي ڏاڍي خوشي ٿي.“ سنجي چيو ۽ ڪريم کي هيٺ تائين ڇڏي اچڻ لاءِ دروازي ڏانهن وڌيو. وري اچي هنڌ تي

ويھڻ لڳو تہ ڪريم چيس: ”نہ يار ويھہ نہ. مان ويھي ويس تہ ٻوء مون کي بلھي شاھہ ئي اچي اٿاريندو.“ ھن بيٺي بيٺي آواز ڪڍيو.

چل بلھيا چل او تي چلئي، جتي ساري انـي،

نہ ڪوئي سادي جات پڇاني، نہ ڪوئي سانون مني.

(ھل بلھي شاھہ اتي ھل، جتي سڀ انڌا ھجن ..... جتي نہ ڪوئي انسان جي ذات ڄاڻي نہ ڪوئي مڃي.)

ڪريم ان بند کي ٻيھر ڳائي جلدي ڏاڪڻ لھڻ لڳو. جڻ جيڪڏھن ھو ويھي رھيو تہ نہ ڄاڻ ڪيتري دير ويھي رھي.

ھو ھليو ويو...... پر ھن جو آواز ڪيتري ئي دير اتي ڪمري ۾ موجود رھيو. سنجي ان آواز جي جادوءَ ۾ ويڙھيو چپ چاپ ھنڌ تي ويھي رھيو.... ڪمري ۾ انڌيرو ٿي ويو ھو.

ان وقت ھڪ اونھي ساھہ سان گڏ سنجي جي وات مان نڪتو: ”يار بلھي شاھہ! ٻيو ڪيڏانھن ويندين. ھتي رھہ، اسان جي دنيا ۾ ھتي توکي ڪير ٿو سڃاڻي؟ تو اھا ڳالھہ تڏھن ڪئي ھوندي، جڏھن ماڻھو اکين وارا ھوندا.“

○

مارچ جو مهينو هو. جن پبلشرن کي سرڪاري خريداريءَ جا حڪم ناما مليا هئا، اهي ڪين ٣١ مارچ تائين پورا ڪرڻا هئا. ڪيترن ئي پبلشرن وٽ اهڙا ڪتاب ٿوري تعداد ۾ هئا جن جي وڏيڪ ڪتابن جا حڪم مليا هئا. ان ڪري ڪافي ڪتاب فرمي جا پروف پورا ڪري سنجي باقي آلا پروف هڪ لفافي ۾ وجهي چڏيا ۽ اٿندي هن کان پڇيو: "هن مهل ساڍا يارهن وڳا آهن، ايندڙ فرمو ڪيتري وڳي ڇپبو؟"

پريس جي مالڪ جلدي وراڻيو: "نہ، هي ڪم پورو ڪري ئي وڃو. بس ڦهريون ڇپجندي ئي ٻيو چاڙهينداسون."

ڪريم ٻڌي رهيو هو. مالڪ جي ڳالھہ ۾ هو ڪڏهن بہ دخل نہ ڏيندو هو پر اڄ هو ترسي نہ سگهيو. چئي ڏنائين: "ننڍي مشين آهي ٻيائين، چار چار فرما ڇپبا. هي فرمو چار ٻيرا مشين تي چڙهندو. هن ڪي ڇپجندي ڇپجندي تہ شام جا پنج لڳي ويندا."

مالڪ چاتي پيو تہ وڏي مشين ڪالھاڪون خراب آهي ۽ ڪريم صحيح ٿو چوي، تڏهن بہ چيائين: "پوءِ بہ ٽين ساڍي ٽين وڳي تائين اسان کي فرمو ملڻ ئي گهرجي. غلطيون درست ڪرڻ ۾ بہ هڪ ڪلاڪ لڳي ويندو آهي."

ٻيو ڪوئي هجي ها تہ سنجي اتي ئي ويهي ٻيا سورنهن صفحا پڙهي وٺي ها، پر اڄ سندس ٿڪل اکيون لفظن تان ترڪي ترڪي ٿي ويون، انڪري لفافو کڻي اٿندي هن چيو: "ٺيڪ آهي مان ٽين وڳي اچي پروف ڏئي ويندس."

پنهنجي ڪمري ۾ اچي ڪيترائي ڀيرا سنجي پنهنجي اکين کي پاڻيءَ سان ڌوتو، پوءِ ڪوئي اڌ ڪلاڪ جي لاءِ اکيون بند ڪري هنڌ تي ليٽڻ لڳو ئي

هو تہ دروازو کڙکيو. سنجي دروازو کوليو. ڪملا هئي ان رات کان پوءِ پهريون ڀيرو آئي هئي. سنجي ڪجھہ حيران ٿي هن ڏانهن نهاريو. هيءَ ان رات واري خزان جهڙي ڪملا نہ هئي.

"مون کي ڏهہ رپيا کپن، ڪتاب وٺڻا آهن." ڪملا چيو.

پر ائين جيئن ڪوئي پنهنجو حق سمجهي چوندو آهي، ائين جيئن هاڻ ڪڏهن ڪنهن جي ڪمري ۾ نہ ويندس، جو واعدو پورو ڪرڻ ڪانپوءِ ضرورت لاءِ پئسا وٺڻ کي پنهنجو حق سمجهيو هجائين.

اڄ هُوءَ گناهہ کان آزاد هئي.

سنجي کي هڪ سڪل ٽاريءَ مان هڪ سائي پن جي نڪرڻ جو احساس ٿيو. هن ڪيسي مان ڏهہ رپيا ڪڍي ڏيندي چيس: "ڪملا! مون کي ڏاڍو سٺو لڳندو، جيڪڏهن تون پڙهندينءَ."

ڪملا ۾ نہ چاڻ ڪڏهن کان ڪهڙو احساس هو، هن ڏهہ رپين جو نوٽ وٺي گروءَ جا قدم ڇهيا ۽ پوءِ چپ چاپ ڏاڪڻ تان هيٺ لهي وئي.

سنجي کي اها رات ياد اچي وئي جڏهن هوءَ دريءَ وٽ بيهي چوڪيدار جي ڪنڌرن ڏانهن ويندڙ بتيءَ کي ڏسي رهيو هو، ۽ ڪملا پنهنجي ڪمري ڏانهن ويندي عمارت جي ديوار سان لڳي اوندهہ جو سهارو وٺي وڃي رهي هئي.

اڄ اها ٿي چوڪري آهي...... سنجي جي دل کلي پئي. جيڪا ڏينهن جي روشنيءَ ۾ ڪلندي آئي آهي، ڪلندي وئي آهي. ان ڏينهن ۽ اڄوڪي ڏينهن جي وچ وارو مفاصلو ڪيئن طءِ ڪري وئي. اهو سوچيندي سنجي کي لڳو، سندس سڄي ٿڪاوٽ دور ٿي وئي آهي.

هو هنڌ تي اڪيون بند ڪري سمهڻ بدران پروف ڏسڻ لڳو.

سنجي پروف ڏنا، چوڪيدار کان پرواري هوٽل مان ماني گهرائي ڪاڌائين ۽ گهڙيءَ ۾ وقت ڏٺائين. اجان ٽن وڄڻ ۾ هڪ ڪلاڪ پورو پيو هو. هو بيفڪريءَ سان هنڌ تي ليٽي اينٿوني ڪوئين جي سوانح حيات پڙهڻ لڳو.

شهرت جي عروج تي بيٺل اينٿوني..... شهر جون امير ترين حسينائون ڪيس دعوتن جي ڪوٺ ڏئي رهيون آهن...... شهر ۾ هڪ ئي وقت ڪيترين ئي سينيمائن ۾ فلمن جي نمائش هلي رهي آهي..... شهرجي هڪ ڇهہ منزلا عمارت هن جي ذاتي ملڪيت آهي..... هر منزل جا ڪمرا

خوبصورت ٻڌن سان سجايل...... تصويرن سان ۽ اڻ لڀ ڪتابن سان......ءِ اوچتو...... ٿئيٽر جي اسٽيج تي بيٺل اينٿونيءَ جو آواز سندس نڙيءَ ۾ ڄمي ويو....... گهبرائجي ڊاڪٽرن کي گهرايو ويو..... پر ڪنهن به ڪوئي مرض ڏسڻ ۾ نه ٿي آيو.......

"۽ وري هڪ آواز، صرف هڪ آواز چوي ٿو. هن جي نڙيءَ جي رڳ ۾ يا ته اهڙو ڪجهه اٽڪي آيو آهي جيڪو ڏسڻ ۾ نه ٿو اچي.... يا.... يا....."

اهو آواز اينٿوني جي ڪنن ۾ چوي ٿو. "يا ڪوئي ڪوڙ تنهن جي نڙيءَ ۾ ڦاسي پيو آهي......"

سنجي ڇرڪي پيو. ڪتاب جي لفظن مان ايرندڙ اينٿوني ڪوئين جي چهري ڏانهن ڏسڻ لڳو.

چهرو اڄان مرڪي رهيو هو. نه ڄاڻ پري افق ۾ ڏسي رهيو آهي، سوچي رهيو آهي. "ڪوڙ ته شايد هڪ هزار هوندا، پر اهو ڪهڙو ڪوڙ آهي، جيڪو منهنجي نڙيءَ ۾ ڦاسي پيو آهي؟ اهو جنهن اوچتو مون کي اپاهج بڻائي ڇڏيو آهي."

۽ اينٿوني ڪوئين پنهنجي ان ڪوڙ کي ڳولڻ لاءِ پنهنجي پيدائش کان وٺي سڄي عمر جي يادگيرين کي ڦولهي ٿو.......

"يار اينٿوني!" سنجي هوريان چيو. ۽ قدم سان قدم ملائيندي اينٿونيءَ سان گڏ هلڻ شروع ٿو ڪري......

هلندي هلندي نه ڄاڻ ڪهڙيءَ مهل سنجي کي شعور جو ٺڏو لڳو. ۽ سنجي گهبرائجي گهڙيءَ ڏانهن ڏٺو..... چار وڄڻ وارا هئا.......

هو جلدي اٿيو. ميز تان پروف ڪنيائين ۽ هيٺ ڏيڍيءَ مان سائيڪل ڪڍي ٿوري ئي دير ۾ پريس پهچي ويو.

پهريون فرمو اڄان ڪريم جي مشين تي ئي هو. سنجي اطمينان سان ڏٺو ته هن کان جيڪا ٿوري دير ٿي وئي اها دير ۾ شامل نه هئي. سرخرو محسوس ڪندي هو گهر موٽڻ وارو ئي هو ته پريس جي مالڪ چيس: "اڄ ٿوري تڪليف ڪريو سنجي صاحب، آخري پروف به ڏسندا وڃو. مون کي ڪوئي هڪ ڪلاڪ لاءِ ٻاهر وڃڻو آهي."

ٿي ڪمپوزيٽر سنجي جي آندل پروفن کي جلدي آڏو رکي هڪ هڪ نشان

ڪي ڏسي غلطيون بہ ٺيڪ ڪندا رهيا ۽ انهن جا صفحا بہ پڙهڻ لڳا. سنجي سائيڪل هڪ پاسي رکي آخري پروف ڏسڻ لاءِ ترسي پيو. پريس جو مالڪ ڪيسي مان ڪار جي چابي ڪڍندي ڪريم وٽ وڃي چوڻ لڳس: "ڪريم ميان! اڄ ٻيو فرمو بہ ڇپجي وڃي تہ چڱو....."

"ڏسو! پنجين ساڍي پنجين وڳي کان اڳ ٻيو فرمو مشين تي چڙهي نہ سگهندو."

ڪريم نرڙ تان ريگارين جيان وهندڙ پگهر اگهندي ڪلي ڏنو.

"چڱو، ڏس! مان هيٺنر اچان ٿو. منهن جي اچڻ کان پوءِ وڃج. ائين ٿي ڇهين وڳي نہ هليو وڃجانءِ. سپاٽي تہ وڏي مشين هلڻ شروع ڪندي."

"اوهان هوءِ مشين هلارايو، مان سويل نوين وڳي اچي جيترو ڪم چوندؤ، ڪڍي ڏيندو سانوَ."

"انهيءَ لاءِ تہ وچان ٿو. هن جرمن مشين جو هڪ پرزو ڀڄي پوي، مصيبت اچي ٿي وڃي. نہ هتي ملي ٿو نہ هتي ڪنهن کان جڙي سگهي ٿو. مان تڏهن چوانءِ پيو، هن مشين کي وڏي خيال سان هلائيندو ڪر."

جڏهن پريس جو مالڪ اهو چئي ڪاوڙ مان پرسان واري گيريج ۾ بيٺل ڪار ڪڍي نڪري ڏوڪانن جي تختن کان ڪار کي بچائيندو ٻاهر نڪري ويو. تڏهن سڀ ڪمپوزيٽر ڪريم ڏانهن ڏسي مرڪيا. کين شايد پنج ڏينهن اڳ وارو وقت ياد اچي ويو جڏهن وڏي مشين جو هڪ پرزو ڀڄي پوڻ ڪري مشين بيهي وئي هئي. تڏهن پريس جي مالڪ ڪريم ڏانهن ائين گهوري ڏسڻ لڳو هو جڻ ڪريم کي پاڻ پرزو ڀڃي ان مشين ۾ پئجي وڃڻ گهربو هو.

ڪريم ڪمپوزيٽرن ڏانهن ڏسندي مرڪي سنجي ڏانهن ڏسڻ لڳو.

"سنجي صاحب! اسان ۽ اوهان کان تہ جرمن مشين جو پرزو بهتر آهي. اسان تہ مري بہ وڃون تڏهن بہ ڪم بند نہ ٿئي......"

هڪ ڪمپوزيٽر صفحو پڙهندي سِٽ هيٺان سڪي جو لفظ وجهي رهيو هو، هو ائين ٿي هٿ ۾ ڪنيو ڪريم وٽ آيو ۽ ڪلڻ لڳو. "ڪريم ميان! مزو تہ سپاٽي ڏسڻو آهي جڏهن مشين هلندي، ان جو پرزو پاڻ ڀڃي ڇڏجانءِ."

ڪريم مس ڀريل هٿ جي مُڪ ان ڪمپوزيٽر جي پٺ ۾ هنئين. "مشين جو پرزو تہ پوءِ ڀڃندس، پهرين تنهن جو هڪ پرزو ڀڃي وٺان." ۽ ڪريم

ڪلڻ لڳو. پوءِ دروازي وٽ اسٽول تي ويهندي سنجي ڏانهن ڏسندي چوڻ لڳو.
"هي ڏسو، سنجي صاحب! هي وڏو نڪسل وارو ڪهڙي صلاح ٿو ڏئي."
سنجي ڇيو ڪجهه بہ نہ، مرڪي ڏنائين. سندس ذهن ۾ ان ڳوناٺي جو آواز ڦري ويو. "سخاوت هتان اٿيندي آهي، ڇاتيءَ مان ٻاهر جي لپيٽ جيان..."
۽ سنجي جي چوڻ تي پنهنجو اهو ئي خيال ڄمي ويو. بغاوت تہ نڙين ۾ گهٽي پئي آهي..... ۽ اتي مانيءَ جي صحي گهرجي......
ايندڙ فرمي جا جيڪي صفحا تيار ٿي نهي ويا، ڪمپوزيٽر ان صفحي جا پروف ڪڍي ٿي ورتا ۽ سنجي پهرين پروفن کي ڏسي وٺندو، فائينل پروف گهٽو ڪري پريس جو مالڪ پاڻ ڏسندو هو. ڪڏهن اتفاق سان سنجي اتي ويٺو هوندو هو تہ اهو ڏسي وٺندو هو. اهي منٽن ۾ ڏنا ويندا هئا. پر پهرين ڇٺن ورقن ڪانپوءِ اڳين ڇٺن ورقن جي وچ وارو وقت واندو ويهي انتظار ڪرڻو پوندو هو.
ڪوئي ٻيو ڏينهن هجي ها تہ سنجي کي ڏاڍو خراب لڳي ها. پر اڄ پريس جو مالڪ مٿان نہ هو، انڪري سڀ ڪمپوزيٽر ڪم ڪندي بہ ڳالهين جي رؤ ۾ هئا. سنجي کي انهن جون ڳالهيون ڇيڄڻ واري ڪتاب ڪان ڏاڍيون دلچسپ لڳي رهيون هيون. "هيءَ گيلي تہ ختم ٿي نہ ٿي ٿئي." پري ٻيئل ڪمپوزيٽر مواد ڪمپوز ڪندي چئي رهيو هو.
"هي تہ پاڙي تي لکڻ وارن کي پاڻ ئي ڪمپوز ڪرڻ گهرجي." ٿورو اڳيان ٻيٺل ٻيو ڪمپوزيٽر اهو چئي ڪلڻ لڳو.
"اوهان بچي ويا سنجي صاحب! جيڪڏهن اوهان کي اهڙي ڳتيل گيليءَ جا پروف ڏسڻا پون تہ توهان چوٿين ڏينهن توبهہ ڪري ڇڏيو......" خبر ئي نہ ٿي پوي تہ ڳالهہ ڪٿان شروع ٿي ۽ ڪٿي ختم ٿيندي. هڪ ڪمپوزيٽر چيو، جيڪو سنجي جي پير ۾ ٻيٺو هو. سنجي کلي ڏنو. چيائين: "يار! مان بہ تہ پاڙيجو پروف پڙهندڙ آهيان."
"اها پاڙي واري ٻي ڳالهہ آهي، سائين." هن جواب ڏنو، ۽ هڪ راز سلڻ جي انداز ۾ چوڻ لڳو: "هڪڙا تہ لکڻ وارا هوندا آهن. سائين مصنف، هڪڙا ترجمو ڪرڻ وارا هوندا آهن مترجم....... اهي تہ نيڪ ٿيا. پر هڪڙا ٻيا هوندا آهن پاڙي تي..... اهي چار آنا صفحي جا وٺندا آهن ۽ مواد کي هڪ

زبان مان ريڙهي، ٻي زبان ۾ ڪري ڇڏيندا آهن ۽ مواد جا مٿ پير ئي پڇي پوندا آهن......"

سنجي کي ڪمپوزيٽرن جي ان ڄاڻ تي تعجب ٿيو. پڇيائين: "اوهان جڏهن ڪمپوز ڪندا آهيون تہ اوهان جو ڌيان صرف حرفن تي نہ، ڳالهہ ۾ بہ هوندو آهي؟"

"واهہ، ڇو نہ سائين!" هڪ ڪمپوزيٽر جيڪو سنجي ڪان ڪافي پري ويٺو هو، تفصيل سان ٻڌائڻ لڳو.

پر پرسان واري ڪمري ۾ هلندڙ مشين جي آواز ۾ هن جو آواز صاف ٻڌڻ ۾ نہ ٿي آيو، ان ڪري جيڪو ڪمپوزيٽر سنجي وٽ ويٺي مواد جا صفحا پڙهي رهيو هو، ٻڌائڻ لڳس: "ڪهاڻي سٺي هجي تہ توهان اسان کان بہ مواد منٽن ۾ تيار ٿي ويندو آهي. ڌيان ڳالهہ ۾ لڳي ويندو آهي تہ غلطيون بہ گهٽ ٿينديون آهن ۽ مواد بہ جلد پورو ٿي ويندو آهي. پر هي جيڪو سرڪاري دفترن جو ڪم هوندو آهي، هڪ تہ اهو هر روز هڪ ئي قسم جو هوندو آهي، جنهن کي ڏسي ئي اسان ڪڪ ٿي ويندا آهيون..... ٻيو هي هوندو آهي انگريزيءَ مان پنجابي يا هنديءَ ۾ ترجمو ڪيل ۽ اهو بہ جن کي ڪم ملندو آهي اهي تہ ڪندا ناهن، ٻين کان ڇٽي آني صفحو ترجمو ڪرائيندا آهن، پاڻ تہ بس صحي ڪري پئسا ميڙيندا آهن."

سنجي کي پاڙي واري ڳالهہ پوريءَ طرح واضح ٿي تہ پڇڻ لڳو: "ءِ جيڪي ماڻهو قلم جي ٺيڪداري ڪندا آهن، انهن کي هڪ صفحي جا ڪيترا پئسا ملندا آهن؟"

"اها بہ اسان کي خبر آهي سائين." اهو ڪمپوزيٽر ٻڌائڻ لڳو. "ڪنهن دفتر مان تہ پنجويهہ رپيا ملندا آهن، هڪ هزار لفظن جا ۽ ڪنهن ڪنهن مان چاليهہ بہ ملي ويندا آهن." سنجي دل ۾ حساب لڳائڻ لڳو. جيڪڏهن معاوضو سٺو ملي تہ ترجمو ڪرڻ ڪافي محنتي ماڻهن لاءِ هڪ پيشو بڻجي پوي. پر سنجي جو اهو حساب ڪتاب اڌ ۾ ئي رهجي ويو، اهو ڪمپوزيٽر ٻڌائڻ لڳو.

"پر سائين اهو ٺيڪو وٺڻ جو بہ هڪ خاص طريقو هوندو آهي. ٺيڪي جي مال مان مٿي بہ ڪجهہ ڏيڻو پوندو آهي، ٻيو نہ تہ هٿ تہ جوڙڻا ئي پوندا

آهن. ڪيترا آفيسر تہ اهو نيڪو پريس وارن کي ئي ڏئي ڇڏيندا آهن، اهي جيڪي بہ ڪتاب ڇپرائيندا آهن، ان مان هڪ حصو هنن جو بہ هوندو آهي. گڏوگڏ هنن کي بہ مزو . نہ هڪ حرف پڙهڻو نہ لکڻو ۽ حصو ڪرو. هوڏانهن آفيسرن جا بہ مزا رات و رات ڪتاب ڇپرائي مصنفن ۾ نالو لکائي ڇڏيندا آهن."

اوچتو ڳالهيون بيهي ويون، ڪوئي ٻاهريون ماڻهو مالڪ جو پڇائيندو پرسان اچي بيٺو. پريس جو مالڪ دفتر ۾ نہ هو، انڪري هو واپس وڃڻ لڳو تہ هن جي نظر سنجي تي پئجي وئي. "هيلو سنجي؟"

سنجي ڏٺو، سچاتائينس. هو هنس راج مدان هو. اڪيڊميءَ جو هڪ رڪن جيڪو ڪڏهن ڪڏهن شوقيا نظم بہ لکندو هو. معمولي ڄاڻ سڃاڻ هئس ۾ مدان اتساهہ سان هٿ ملايس تہ سنجي هن جي ويهڻ لاءِ ڪمري مان ڪرسي ريڙهي آيو.

"هي ڪو نئون ناول ٿو ڇپجي؟" مدان ڪرسيءَ تي ويهندي پڇيو.

سنجي ڪلي پيو. "نہ، ناول ڇپجندي ڏسي رهيو آهيان."

"ڪو نئون ناول نہ لکيو اٿو؟" مدان عام سوال ڪيو. ڪنهن لکڻ واري جي ملڻ تي اهو ئي پڇيو ويندو آهي. سو هن بہ پڇي ورتس. پر ڏٺائين، سنجي جي چهري تي جواب ۾ ورن آيو ۽ هليو ويو، انڪري ڳالهہ بدلائيندي چيائين: "توهان جو پهريون ناول مون بہ ٻيرا پڙهيو هو."

باقي پروف سنجي جي ميز تي پهچي ويا، انڪري سنجي ڪجهہ بہ چوڻ بدران پروف ڏسڻ لڳو.

مدان اتيو نہ، ائين ئي چپ چاپ ڪرسيءَ تي ويٺو رهيو. سنجي پروف ڏسي ڪاغذ ڪمپوزيٽر کي موٽائي ڏنا ۽ مدان ڏانهن ڏسي مرڪي چيائين: "مان پروف تمام سٺا ڏسندو آهيان."

مدان بہ جواب ۾ ڪلي ڏنو. پوءِ ڪجهہ جهجهڪندي چيائين: "ڪم پورو ٿي ويو؟ اچو، ٻاهر هلون. هتي ڏاڍي گرمي آهي."

سنجي جو ڪم پورو ٿي ويو هو، هن کي وڃڻو ئي هو، انڪري اندر مشين واري ڪمري ۾ وڃي هن ڪريم کي چيو: "چڱو ڪريم ميان! مان هلان ٿو. شايد سويل اچان." ۽ ٻاهر پنهنجي سائيڪل ڏانهن وڌيو، پر ڏٺائين مدان

سندس انتظار ۾ وراندي کان هيٺ بيٺو هو. سنجي سائيڪل نہ ڪنئين، هن سان گڏ چانهہ جي هوٽل ڏانهن ويو.

گهٽيءَ سان مليل هڪ ڊگهي ديوار هئي، خالي. جيڪا ڪميٽيءَ ڪار بيهارڻ لاءِ مقرر ڪري ڇڏي هئي. مدان گهٽيءَ طرف ورڻ بدران سنجي کي گڏ وٺيو ان ڊگهي ديوار سان گڏوگڏ هلندي جڏهن پريس کان ڪافي پري پهچي ويو، تہ هڪ جاءِ تي بيهي رهيو.

سنجي ڀانيو، ڪائي ڳالهہ ڪرڻ ٿو گهري، انڪري ان ديوار وٽ بيهي چيائين: "ڇئو؟"

"اوهان جو ناول مونکي ڏاڍو پسند آيو هو." مدان ڌيمي آواز ۾ چيو، پر ائين جيئن اها ڳالهہ نہ پر ڪا ٻي ڳالهہ ڪندو هجي.

سنجي ان ڳالهہ جي انتظار ۾ صرف هن ڏانهن ڏٺو، چيو ڪجهہ بہ نہ.

"سنجي صاحب!"

مدان جي آواز ۾ وري جهجهڪ اچي وئي، پر ان سان ئي ڳالهہ کي ورجائي ختم ڪرڻ جو ارادو بہ..... هن پڇيو. "اوهان اڪيڊميءَ جو ايوارڊ چاهيو ٿا؟ پر ايترو جلدي ڇو؟ اجان تہ اوهان کي گهڻو ڪجهہ لکڻو آهي."

"مان-؟"

سنجي جو اهو هڪ لفظ ئي هڪ وڏي تعجب جي نشان جيان پوريءَ ديوار تي پکڙجي ويو. مدان، سنجي جي چهري تي آيل هڪ چڙهاءُ ڏٺو. انڪري هن ڳالهہ کي هلڪي انداز ۾ ادا ڪيو. "شايد اها ڳالهہ اوهان ڪنهن سان مشڪريءَ ۾ ڪئي هجي، پر اهڙي ڳالهہ تمام پري تائين پکڙجي ويندي آهي."

سنجي کي لڳو، ڳالهہ ڪجهہ سنجيده آهي، انڪري هن ڪجهہ چوڻ جي ضرورت سمجهي. چيائين: "اوهان چيو، اوهان منهن جو ناول پڙهيو آهي. منهنجو خيال آهي اوهان مون کي ان ۾ ڪجهہ چاتو بہ هوندو. اوهان پاڻ ٻڌايو تہ ڇا مان ائين سوچي سگهان ٿو؟"

سنجي چوڻ چاهيو تہ مون کي دنيا کان ڪجهہ وٺڻو ناهي. صرف جيڪو مون وٽ آهي خيالن جي شڪل، اها دنيا آهي...... پر اها ڳالهہ سنجي کي پنهنجي منهن سان چوڻ مشل لڳي انڪري اها نہ چيائين.

مدان اهي لفظ سنجي جي واتان تہ نہ ٻڌا، پر انهن کي سمجهي ورتائين انڪري چوڻ لڳو. "جيڪڏهن منهنجو بہ اهو خيال نہ هجي ها تہ مان اوهان سان اها ڳالهہ ڪيئن ڪريان ها؟ پر اها ڳالهہ ڪنهن تمام پري تائين پکيڙي ڇڏي آهي."

"ڪنهن-؟" سنجي سڌو سوال ڪيو.

مدان کي سڌو جواب ڏکيو لڳو، پر هن چيو: "اوهان اڪيڊميءَ جي اصولن کان ٻاخبر آهيو.جيڪڏهن ڪوئي مصنف پنهنجي لاءِ ڪنهن کان سفارش ڪرائي يا ووٽ گهري تہ اهو......" مدان کان پوري ڳالهہ ڇٽي نہ ٿي پر سنجي ان کي پورو ڪري ڇڏيو.

"اهو بيلڪ لسٽ ڪيو ويندوآهي."

"ها-!" مدان آهستي صرف ايترو چيو.

سنجي جا چپ پنهنجي ئي ڪل ۾ لڪي ويا. چيائين: "سو مان بليڪ لسٽ تي رهيو آهيان."

"مون کي ان ڳالهہ جو ڏک ٿيو هو، انڪري مون کان رهيو نہ ٿيو. اوهان کي ڏنم تہ ٻڌائي ڇڏيو مانوَ."

مدان جي چهري تي سنجي لاءِ لڳاءُ پيدا ٿيو ۽ دلي ڪيفيت چڻ چهري مان جهلڪي آيس چوڻ لڳو: "پر اهو سڀ ڪجهہ زباني چيو ٿو وڃي، ڪنهن وٽ لکت ۾ ڪوئي ثبوت ڪونهي..... اهو ٿي نہ سگهندو!"

سنجي مُرڪيو. "بليڪ يا وائيٽ هڪ ئي ڳالهہ آهي. مان ڪنهن لسٽ ۾ نہ آهيان ۽ نہ ٿيندس."

سنجي پوئتي ورڻ وارو هو تہ مدان چيو: "پليز سنجي! اوهان اي. سي مهرا يا ڪنهن جي آڏو منهنجو نالو نہ کڻجو تہ اها ڳالهہ مون اوهان کي ٻڌائي آهي." سنجي جا پوئتي ورندڙ قدم حيرانيءَ مان بيهي ويا ۽ وري اوچتو هن کان ڪل نڪري وئي.

"سچ مدان صاحب! اڄ مون زندگيءَ جو سڀ کان وڏو مذاق ٻڌو آهي."

مدان سنجي جي ڪل کان ڪجهہ حيران ٿي ويو. هن چيو: "هونءَ تہ ڪيترا ئي پيرا ڳالهيون پکڙبيون رهنديون آهن، پر اوهان جو ڪوئي مهربان....."

هاڻ سنجي کي ڪنهن مهربان جي ناليءَ جي باري ۾ ڪوبہ شڪ نہ رهيو. انڪري هن چيو: " پر مهرا ڇوءِ ڇاتو؟"

"اهو ئي تہ سنجي هن کي هڪ هزار رپيا ڏيڻ لاءِ چيو آهي، جيڪڏهن هو..."

ڏور آسمان تائين سنجي جي نظر ئي وئي، اوستائين حقارت پکڙجي وئي.

پوءِ هو ٻئي ديوار جي پرئين سري کان واپس موٽيا. ٻاهرئين لاڙي وٽ اچي مدان ٻاهر هليو ويو ۽ سنجي پنهنجي سائيڪل کڻڻ جي لاءِ پريس ڏانهن وري ويو.

پريس جو مالڪ اڃان نہ آيو هو، پر ڇهہ وڃي چڪا هئا. سڀ ڪمپوزيٽر پاڻيءَ جي حوض وٽ ويهي صابڻ سان هٿ ڌوئي رهيا هئا.

سنجي سائيڪل ڪڍئين، پر رهيو نہ ٿيس، هڪ نظر اندر ڪريم ڏي ڏنائين. جيڪو سوير نوين وڳي ڇپجڻ وارا فرما هڪ طرف رکي رهيو هو.

ڪريم کي ڏسي اوڏانهن هليو آيو. پر ڏنائين ڪريم کي اڃان اها ميري تيل هاڻي مشيني وردي لاهي هٿ منهن ڌوئڻو آهي. ڪپڙا بدلائڻا آهن ۽ شايد پريس جي مالڪ جو انتظار ڪري وڃڻو آهي. انڪري صرف ايترو چيائين:

" ڪريم ميان! ٿوري دير جي لاءِ مون وٽ ايندا؟ اڄ....."

"اڄ" لفظ سنجي جي چپن ۾ گهٽجي ويو. شايد ان جي وضاحت ڪري نہ ٿي سگهيو. ڪريم پڇيو ڪجهہ بہ نہ، رڳو ها ۾ ڪنڌ لوڏيائين. سنجي سائيڪل کي ٻاهرين گهٽيءَ ڏانهن ڦيريو.

گهر وڃڻ واري سڙڪ تي اچي، ڪوئي اڌ سڙڪ گذري وڃڻ ڪانپوءِ سنجي جو هٿ اوچتو بريڪ تي پئجي ويو ۽ هن سائيڪل کي پوئتي ڦيرائي انهيءَ بازار ڏي هليو ويو جتان ڪجهہ رم يا وهسڪي ملي سگهندي هئي.

اڄ ٻهريون ڀيرو سنجي کي اها طلب محسوس ٿي جيڪا صرف ورهين جي هيراڪ کي ڪڏهن تڪ جي مهل محسوس ٿيندي آهي.

دوڪان تي ڪافي ڀيڙ هئي. جيڪڏهن ڪوئي ٻيو ڏينهن هجي ها تہ سنجي شايد اهو ڏسي موٽي وڃي ها، پر اڄ...... سنجي کي محسوس ٿيو، نڙيءَ ۾ ڪجهہ ڦاٿو پيو آهي، اهو شايد شراب جي ڍڪ سان هيٺ لاهي سگهان... ۽ هو ڀيڙ جو فرد ٿي ڀيڙ ۾ وڃائجي ويو....

رم ملي ويس، هن سائيڪل گهر ڏانهن موٽائي، پر گيٽ وٽ اچي ڏنائين

تہ ڪريم گيٽ سان لڳو بيٺو آهي.

"ڏاڍي دير ٿي وئي ـــــ مون کي ڊپ هو تہ تون ڪٿي واپس نہ هليو وڃين." سنجي سائيڪل تان لهندي چيو. پر ڪريم ڪلڻ لڳو.

"سنجي صاحب! جيڪڏهن ڪريم کي آزمائڻو هوءِ تہ چڱيءَ طرح آزمايو ها، هو تہ حشر جي ڏينهن تائين بيٺو رهي ها."

سنجي کي لڳو، ڪريم جي هڪ ئي ڳالهہ هن کي سوگهو ڪيو آهي.اندر ڏيوڍيءَ ۾ سائيڪل رکي، هو پنهنجي ڪمري ڏانهن ڏاڪڻ چڙهڻ لڳو ۽ ڪَمري جو دروازو کوليندي چوڻ لڳو: "ڏس ڪريم ميان! مون چاتو ٿي، جيڪڏهن تون اچي ويندين تہ سنجي بہ گهر اچي ويندو."

"جناب ڪيڏاهن ويا هئا، جتان اچڻ مشڪل هو؟" ڪريم ڪلڻ لڳو.

"ڪجهہ ڏورانهين دنيا ۾ هليو ويو هوس، جتان مونندي گهر نہ ٿي مليو."

سنجي جيتوڻيڪ ڪلي جواب ڏنو هو، پر ڪريم سنجيدو ٿي ويو. چيائين: "اها تہ راز جي ڳالهہ آهي." سنجي بہ گلاس ڏوتا، رم جي بوتل کوليائين ۽ ٿڌي پاڻيءَ جي گهگهي پرسان رکي، هنڌ تي، ڪريم جي پرسان ويهندي چيائين: "راز جي ڳالهہ ناهي، ڪريم يار! بس اڄ توسان ملي بلهي شاهہ ٿيڻ تي دل ٿي چوي."

ڪريم پنهنجي رم جو گلاس سنجي جي گلاس سان ٽڪرائيندي چيو: "چڱو سائين، پوءِ اڄ جو نشو پنهنجي شاهہ عنايت جي نالي تا پيئون."

سنجي گلاس مان هڪ وڏو ڍڪ ڀريو ۽ پڇيائين: "شاهہ عنايت ڪير آهي؟"

"جنهن کي پير مڃي بلهي شاهہ، بلهي شاهہ بڻيو هو." ڪريم ٻڌايس.

"چڱو ميان اهو ٻڌاءِ!" سنجي هڪ سوچ ۾ ئي پڇيو: "هير جو پورو قصو تو پڙهيو آهي....؟"

ڪريم ڪلڻ لڳو: "پڙهيو بہ آهي ۽ ياد بہ ڪيو آهي."

"پوءِ يار ٻڌاءِ! رانجهو ڪير هو؟"

سنجي جو سوال ڪريم کي سمجهہ ۾ نہ آيو. پر چيائين: "رانجهو اهو ماڻهو هو، جنهن کي ڏسي هير کي خدا جو ديدار ٿيو هو."

"تون پڪ سان چائين ٿو؟ تو اهو لکيل پاڻ پڙهيو آهي؟" سنجي پڇيو تہ ڪريم کي لڳو رم جي ٻن ڍڪن ۾ سنجي وقتي پيو آهي. سنجي زور ڏئي

وري پڇي رهيو هو. "يار ڪريم! تو تہ مشڪل سان الف بي تائين پڙهيو آهي، ٿي سگهي ٿو پڙهڻ ۾ غلطي ٿي وئي هجئي."

ڪريم سچ پچ هڪو ٻڪو ٿي ويو. چوڻ لڳو: "رانجهي جي نالي سان تہ سائين عاشقن جي ذات هلي. يلا ڪنهن ڪان ان جو نالو بہ وسري ٿو سگهي؟"

"ڏس ڪريم ميان!" سنجي دل تي اثر ڪندڙ ڳوري آواز ۾ چيو: "ڪهڙي خبر ان جو نالو ڪيدو هجي....."

ڪريم ڄڻ ڪنن تي هٿ رکيا. چيائين: "سائين ڪنهن جو نالو ڪنيئي! اهو تہ چغلخور هو. اهو تہ هيڏانهن جي هوڏانهن ڪندو هو. عشق جو ويري ۽ عاشقن جو بہ ويري." سنجي، ڪريم جي گلاس ۾ پيو رم وڌو، پنهنجي گلاس ۾ بہ ۽ چيائين: "مون تہ اڄ اهو ئي ٻڌو هو."

"ڪنهن ڪان؟" ڪريم ڄڻ گهبرائجي پڇيو.

"ياڻو انهن فاضلن ڪان، جن ڪان سرڪاري آفيسر ڪيترين ئي صلاحون وٺندا آهن." سنجي جو آواز سنجيدو هو. سوچ ۾ ٻڏل انڪري ڪريم زور سان ڪلڻ چاهيندي بہ ڪلي نہ سگهيو. چيائين: "پوءِ جيڪو ائين چوي ٿو ان کي ڪائي بد دعا لڳي هوندي."

سنجي جي چپن تي ڪجهہ گل ٽڙي پيا. هُن چيو: "چڱو ڪريم ميان! هي تہ ٻڌاءِ، ڇا ماڻهن کي ڪنهن جي ڏنل بددعا سچ پچ لڳندي آهي؟"

"اڄڪلهہ تہ خبر ناهي سائين پر چڱن وقتن ۾ لڳندي هئي." ڪريم چيو. پر اڄوڪو سنجي کو پيو سنجي لڳي رهيو هو.

سنجي ڪجهہ دير سوچيندو رهيو ۽ پوءِ چيائين: "منهنجو خيال آهي، اڄڪلهہ بہ لڳندي آهي. پر هڪڙو فرق آهي ..."

ڪريم ڪجهہ نہ چيو. هو صرف سنجي ڏي نهاريندو رهيو. سنجي ئي چيو: "فرق اهو آهي تہ اڄڪلهہ انسان کي ڪنهن ٻئي جي ڏنل نہ، پر پنهنجي پاڻ کي بددعا لڳندي هوندي."

"اهو ڪيئن سائين؟" ڪريم سوچ ۾ پئجي پڇيو.

"اهو تڏهن جڏهن ڪيس ڪوئي رانجهو ڪيدو ڏسڻ ۾ اچي."

اوچتو ڪريم کي لڳو تہ هن سنجي جي من جي مراد ڄاڻي ورتي آهي. پڇيائين: "سائين هو جيڪو ماڻهو اڄ پريس ۾ آيو هو، جيڪو توهانکي پرتي

ديوار وٽ وٺي وڃي ڳالهائي رهيو هو. ڇا اوهان ان جي ڳالهه پيا ڪريو؟"

سنجي کي خيال ۾ به نه هو ته ڪريم پري اوستائين ڏسي وٺندو. انڪري هڪ ايو ساهه کڻي چپ چاپ پنهنجي گلاسن ۾ رم وجهڻ لڳو.

ڪريم پنهنجو گلاس پري ڪيو. "نه سائين! مون کي ته پنهنجا حواس قائم رکڻا آهن! هاڻ گهر وڃي به نمازون پڙهڻيون آهن."

نماز جي ڳالهه تي سنجي کلڻ لڳو. پر ڪريم نه کليو. هن چيو: "اهو ته مون ان مهل ٺي ڇاٽي ورتو هو، جڏهن اوهان ايندي ٺي مون کي گهر اچڻ لاءِ چيو هو."

"ڇا ڇاٽي ويو هئين؟"

"اهو ٺي ته اوهان کي ڪنهن خراب خبر ٻڌائي هوندي. اڄڪلهه ماڻهو الزام ڏاڍا ٿا لڳائين."

سنجي کي محسوس ٿيو ڄڻ ڪريم کي ان تهمت جي خبر آهي. پڇيائينس: "ڪهڙيءَ ڳالهه تي تهمتون لڳائيندا آهن، مون تي....؟"

ڪريم مرڪي پيو. چوڻ لڳو: "وري به اها ٺي ڳالهه، مان سمجهي ويس، مان به چوان ته اڄ اوهانجي ڪا ڳالهه مون کي ڇو نه ٿي سمجهه ۾ اچي. هاڻ ڄاتم......"

"ڇا....؟" هاڻ سنجي حيران ٿيو. ڪريم حيران نه هو. هن چيو: "مون اهو ته ٻڌايو سنجي صاحب! ته ڪوئي پاڳل ڪتو رانجهوءَ کي ڪيڏو چوي ته ان سان رانجهوءَ جو ڇا بگاڙيندو؟"

سنجي گلاس پري رکي هٿ کي سلام جي انداز ۾ نرڙ تي لڳايو ۽ چيائين:

"سلام ميان! سچ چئي رهيو آهين، ڪجهه نه ٿو بگڙي."

"اها ٺي ڳالهه آهي نه پنجن هزارن واري؟" ڪريم چيو. سنجي يڪ ٽڪ هن جي منهن ڏانهن ڏسندو رهيو. پوءِ پڇيائين: "مون تي لڳايل تهمت تنهن جي ٻڌل هئي؟"

ڪريم کلي جواب ڏنو. "هو هڪ ماڻهو ڪڏهن ڪڏهن ايندو آهي. هن مهرا سان ٺي اها ڳالهه ڪئي هئي ته سنجي صاحب هن جي پويان لڳو آهي. وري هن ماڻهن کي پريس ۾ ويهي ٻڌائي......" "تو مون کي ڇو نه ٻڌايو؟"

"هان، هن ۾ هڪ ڏک وجهه، ته مان پي زور سان کلان."

سنجي ڪريم جي گلاس ۾ رم وڌو. گهگهيءَ مان پاڻي وڌو ۽ پنهنجي لاءِ هڪ سگريٽ دڪائيندي هن ڏانهن ڏنو.

ڪريم چيو: "اها به ڪا مچڻ واري ڳالهه آهي، معنيٰ اوهان هن کي ايلاز ڪري رهيا آهيون. هن ڪتي جي پچ ڪي. مون ته اها ڳالهه ٻڌي اتي ئي ٽڪي ڇڏيو هو."

سنجي کي ان مهل ڪريم پاڻ کان وڏو لڳو. مون اها تهمت ٻڌي هڪ منٽ به اداس ٿيڻ جي زحمت نه ڪئي ۽ سنجي کي پنهنجي اڄوڪي اداسيءَ تي شرمندگي ٿي.

ڪريم اڄ اداسيءَ جي نبض سڃاڻي ورتي هئي، انڪري هن جو سڄو فڪر ختم ٿي ويو. هن گلاس مان هڪ وڏو ڏڪ ڀريو ۽ ڪن تي هٿ رکي ڪافيون ڇيڙيون.

تون عاشق هويُون رب دا، تينون هوئي ملامت لاک.
تينون ڪافر ڪافر آکري، تون آهو آهو آک.

۽ سنجي سچ پچ هوش ۾ اچي ويو. پنهنجو پاڻ ۾ اچي ويو. ڪافي اوندهه ٿي وئي هئي، جنهن وقت ڪريم ويو.

سنجي هوش ۾ هو. هن کي لڳو. هنڌ تي جنهن جاءِ تي ڪريم ويٺو هو، شايد ڪريم نه پاڻ بلهي شاهه ويٺو هو. اها جاءِ هميشه جي لاءِ روشن ٿي وئي.

سنجي هنڌ جي سامهون بيهي هڪ سر آلاپيو.

"اوهه بلهيا! تينون ڪافر ڪافر آکري، تون آهو آهو آک."

سنجي جي آلاپ ۾ ڪريم جي آواز وارو سوز نه هو. پر دل ۾ ڪوئي درد هو. پنهنجو آواز ڪنن کي وڻيس ٿي......

اڄ جو ڪوڙ هن ٻڌو هو، اهو هن جي ڪنن ۾ نه پر نڙيءَ ۾ اڙي پيو هو..... ۽ هاڻ ڪافر ڪوٺ چاڻي به. "ها" چوڻ واري بلهي شاهه جا ٻول ڪنن ۾ پئجي ويا هئس، ڪنن ۾ جو ڪجهه پئجي ويو هوس، ڳهي ويو......

سنجي جي دل تان بار جهڪو ٿي ويو ۽ جسم به. ۽ هن اڄ منجهند واري اينٿوني ڪوئين جي ڪتاب ڏانهن نهاريندي چيو: "يار اينٿوني! صرف تو ئي ڄاتو هو ته ڪوئي ڪوڙ نڙيءَ ۾ ڦاسي پوي ته ڇا ٿيندو آهي، ڏسَ ڪنن ۾ به اٽڪي پوي ته ڪهڙو حشر ٿيندو آهي."

○

اوچتو سنجي جي نڙيءَ ۾ به نه، ڪنن ۾ به نه، پر اکين ۾ ڪجهه اٽڪي پيو. هاڻ ته ٽپالي اهو رسالو ڏئي ويو هو، جنهن ۾ سنجي جي ڪهاڻي ۽ تصوير ڇپي هئي. هن ڇپيل ڪهاڻيءَ جون ڪئين پيرائون پڙهيون. ڪهاڻي پنهنجي ئي لکيل هوندي آهي، پر هر لکڻ واري جي اها فطرت هوندي آهي ته هو ڇپيل ڪهاڻيءَ کي پاڻ به پڙهندو آهي. شايد انڪري جو ان ڏينهن هو لکڻ وارو گهٽ ۽ پڙهڻ وارو وڌيڪ ٿي ويندو آهي.

ڪهاڻيءَ جا ڪيترا حصا هن جي ذهن کي اهڙيءَ طرح لڳا جو جڏهن پنهنجي تصوير تي نظر پيس ته اها تصوير ڪنهن ستن سالن جي ٻار جي بڻجي وئي...... "راهُل" سنجي جي واتان گهبرائجي نڪتو. ان تصوير واري ٻار جو نالو وٺي مخاطب ٿيندي چيو، ڇڻ چوندو هجي، هيءَ ڪهڙي مذاق آهي؟

"تنهنجو نالو راهُلَ آهي، ڏس....."

"صرف ڪهاڻيءَ ۾ لکيل آهي...."

"پر ڪهاڻيءَ ۾ ته گهڻو ئي ڪجهه فرضي هوندو آهي، سو، نالو به...."

"نه، ڪهاڻي فرضي ناهي، صرف نالو فرضي آهي....."

"تنهنجو نالو؟ مان ڇا ڄاڻان ته تنهنجو نالو ڇاهي؟"

"تون ڄاڻين ٿو."

"نه، مون اها ڪنهن خاص ٻار تي نه لکي آهي. پر ان عام ٻار تي لکي آهي، جيڪو جائز ٻار نه ڪوٺيو ويندو آهي، جيڪو هيڪلائيءَ ۽ اداسي برداشت ڪندوآهي....."

"ڇا ڇيئهءِ.....؟"

"اهو ئي تہ جيڪو جائز ٻار نہ ڄڻائيندو آهي......"
"تون اها ڳالهہ ڇو نہ ٿو چوين، جيڪا چوڻ گهرجي....."
"ڇا؟"
"تہ جنهن ٻار کي حرامي چوندا آهن......"
"ساڳي ئي ڳالهہ آهي."
"نہ ساڳي ڳالهہ ناهي."
"ڪيئن؟"
"اهو لفظ هڪ زخم آهي، رت سان ڀريل زخم، تو ڪهاڻيءَ ۾ زخم کي ڏيکاريو آهي، پر ڪپڙي سان ڍڪي....."
"تون ڪير آهين؟"
"اهو ئي ستن سالن جو ٻار، جنهن جو تو ڪهاڻيءَ ۾ ذڪر ڪيو آهي."
"راهُلَ!"
"نہ، منهنجو نالو راهُلَ ناهي."
"اهڙا اداس ٻار ڪافي هوندا آهن. سوين، شايد هزارين......"
"هوندا."
"پر ڪنهن ڪهاڻيءَ ۾ هزارين نالا لکڻ گهربا هئا."
"پوءِ هڪ نالو ڪهڙو بہ ٿي سگهي ٿوٗ. راهُلَ بہ ڪو ٻيو بہ......"
"گولا ڪبوتر جو ناهي؟"
"مون ڏانهن نهار!"

ءَ سنجي ويهہ سال ڪن پوئتي نهار ڪئي. هو ڏيوڍيءَ جي فرش تي، ديوار سان لڳي هٺ ۾ ڪيترن رنگن جا ڇدا ڪنبو ٻيٺو آهي. بک وگهي وات سڪي ٺوٺ ٿي ويو اٿس..... ساڄهر اسڪول وڃڻ تائين ماني تيار نہ ٿي هئي. انڪري ماڻس سندس هٿ ۾ چار آنا ڏنا هئا تہ هُو اسڪول ۾ نيرن جي موڪل مهل ڪجهہ وٺي کائي. پر هن ڪجهہ بہ نہ ڪاڌو هو ءَ اسڪول جي دُڪان تان ڇٿين آني جا ڇدا وٺي ٿيلهي ۾ رکي ڇڏيا هئا..... پر ان وقت ڪيس بک ياد نہ هئي..... هُو بک ۾ سڪل وات هوندي بہ خوش هو.
"ڏنئُءِ!" تصوير واري ٻار جو آواز آيو.
سنجي اڪيون ڇنيپي تصوير ڏانهن نهاريو.

"تنهن جو نالو ڳولا ڪبوتر ڪنهن رکيو هو؟" ٻار پڇيو.....
شايد دائيءَ......... پر وري سچو ڳوٺ ئي ان نالي سان سڏڻ لڳو هو."
"ها منهن جو وڏو ڀاءُ."
"هو تنهن جو وڏو ڀاءُ هو. پر ماٽيلو..... سندس نالو ڇا هو؟"
"پرشوتم."
"اڄ به هن جو نالو ٻڌائيندي تون ڊڄين ٿو؟"
"ڊپ؟"
"هن کي ڳوٺ وارا جابلو ڪانءُ چوندا هئا......"
"ها، چوندا هئا، پر اها ته مذاق هئي، صرف ان لاءِ ته هو ڪجهه ٿلهو هو ڪارو به، ۽ ويڙهو به......."
ڳوناٿا اهڙيءَ نموني شڪل ۽ فطرت کي ڏسي نالو رکي ڇڏيندا هئا..... ماٺهو توهان ٻنهي کي انهن نالن سان ڪوٺيندا هئا پر توکي ياد آهي، تو ڪڏهن به هن کي انهيءَ نالي سان نه سڏيو هو، نه هن ئي توکي..... ها، مون هن کي جابلو ڪانءُ ڪڏهن به نه چيو هو. نه هن ئي مون کي ڪڏهن ڳولا ڪبوتر ئي ڪوٺيو.
"ڇو؟"
"خبر ناهي."
"توکي خبر آهي. تون هن کان ڊڄندو هئين. انڪري نه چوندو هئين، ۽ هو صرف ان ڪري جو هو توکان نفرت ڪندو هو."
"شايد....... پر مان ڪيس هميشه ادا ڀِرو چوندو هوس."
"۽ هو توکي؟"
"هو...... هو ڪجهه به نه."
"هو توکي هميشه حرامي چوندو هو."
"ها...... پر هو ته سيني کي گاريون ڏيندو هو. پنيان هو پنهنجي پيءُ کي...... ڪراڙو ڪنجر چوندو هو."
"اصل ۾ هو پنهنجي پيءُ کان خفا هو، ڇو جو سندس ماءُ جي مرڻ کان پوءِ سندس پيءُ ٻي شادي ڪري ورتي هئي."
"هن جو پيءُ تنهن جو پيءُ به هو، پر جڏهن هو هن کي گار ڏيندو هو،

توکي منيان نہ وڻندي هئي؟"

"مون کي گاريون ڏاڍيون خراب لڳنديون آهن. پر شايد ڪاوڙ نہ ايندي هئي."

"ڇو؟"

"شايد انڪري جو........"

"هو صرف پنهنجي ئي پيءُ کي گاريون ڏيندو هو. ڪنهن ٻئي جي پيءُ کي نہ........"

"هائو!"

"تنهنڪري تون پنهنجي ئي پيءُ کي صرف هن جو پيءُ سمجهندو هئين، پنهنجو پيءُ نہ......."

"هُو سچ پچ هن جو پيءُ وڌيڪ هو."

"پيءُ گهٽ يا وڌ بہ ٿيندو آهي؟"

"خبر ناهي، پر هو مون کي هُن جو ئي لڳندو هو."

"نہ. مون کي پڪي طرح ياد آهي منهن جو پيءُ منهنجي ماءُ کي ڪٿان ڪٿي يا خريد ڪري نہ آيو هو، شادي ڪري وٺي آيو هو. ۽ مان اهڙيءَ طرح گهر جو ڀار هوس، جيئن هو ڀهريون هو......."

"تنهن ڪري تو ان ڏينهن بکيو رهي شيشي جا چدا خريد ڪيا هن کي ڏيڻ لاءِ. پَرو ڪافي ڏينهن کان چدا وٺڻ لاءِ پئسا گهري رهيو هو، پر هن کي پئسا نہ ٿي مليا."

"تو اهي چدا ڏئي کيس خوش ڪرڻ پئي چاهيو......"

"ها"

"سو تون هن کي رشوت ڏيڻ چاهين پيو."

"رشوت؟ نہ. مان صرف اهو پئي چاهيو تہ هو مون کي پيار ڪري......"

"انڪري تون سندس پيار حاصل ڪرڻ لاءِ سڄو ڏينهن بک تي رهئين...... پوءِ هو خوش ٿيو هو."

اڄ ستاويهين سالن جي عمر ۾ بہ سنجي جي اکين ۾ پاڻي ڀرجي آيو. ڳالهايو نہ ٿي ٿيس. هن ميز تي پيل رسالي جا ورق ورايا تہ اها تصوير لڪائي ڇڏيائين، جنهن ۾ سٺن سالن جو سنجي ڪهاڻيءَ جي سٺ سٺ مان نڪري

آيو هو...... پر ستن سالن جي عمر جو اهو ٻار جهڙيءَ ريت ڪهاڻيءَ جي ستن مان نڪري تصوير ۾ هليو ويو هو، تصوير مان نڪري ڪمري ۾ هليو آيو...

سنجي بستري تي ويٺي ڇرڪي پيو......

"تون مون کي ڏسڻ نہ ٿو گهرين؟ توکي منهن جي تصوير پسند نہ آئي؟ ٻار بستري جي آڏو بيهي پڇيس."

"پر اخبار ۾ منهنجي تصوير ڇپي آهي، تنهنجي نہ."

"انڪري تون چاهين ٿو تہ مان اتي بيٺو رهان، دروازي جي پويان، هٽ مان رنگين ڇدا هن ڪسي ورتا هئا، جڏهن تو مٺ کولي هن کي ڏيکاري هئي. ۽ هن پيارڪرڻ بدران مون کي زوردار چماٽ هڻئين هئي."

"تون سوچي رهيو هئين، اڄ هو مون کي گولا ڪبوتر چوندو."

"پر هن چيو هو، حرامي! هي ڇدا ڪٿان ورتا اٿئي؟"

"۽ تون ديوار سان لڳي روئي رهيو هئين."

"مان اڄان تائين ان ديوار وٽ ئي بيٺو آهيان."

"پوءِ هتي منهنجي ڪمري ۾ ڪيئن اچي وئين؟"

"تنهنجي ڪهاڻي پڙهي...... منهنجو مطلب آهي پنهنجي ڪهاڻيءَ پڙهي. پر اها تہ تنهنجي ڪهاڻي ناهي. اها هڪ ناجائز ٻار جي ڪهاڻي آهي. تو پنهنجو پاڻ کي ناجائز ڪيئن ڄاتو آهي؟"

"مان نہ، تون ٿو سمجهين اڄان تائين."

"نہ، مان نہ ٿو سمجهان."

"توکي اهو ڏينهن ياد آهي جنهن ڏينهن تنهنجي ماءُ ڪنيون پڇايون هيون. تڏهن تون مشڪل سان پنجن سالن جو هوندين."

"مون کي اها ياجي تمام گهٽو وڻندي هئي."

"پر ان ڏينهن ماني کائيندي تنهنجي پيءُ ڇا چيو هو؟"

"هن مون کي چيو هو تہ جيڪڏهن تنهن جي ڏاڏي زنده هجي ها تہ اها پلجي بہ ماني نہ کائي ها."

"پوءِ؟"

"مون پڇيو هو ڇو؟ تہ هن ٻڌايو هو تہ حرام جي پيداوار جيڪا بہ هوندي آهي، هندو ماڻهو بورچيخاني ۾ ڪٿي ئي نہ ويندا آهن."

"پوءِ؟"

"مان کلڻ لڳو هوس. مون چيو هو. مون کي ڏاڏيون لذيذ لڳيون آهن ۽ امان کي چيو هوم امان، تون هيءَ حرام جي سبزي روز پچائيندي ڪر."

"پوءِ؟"

"بابا به کلڻ لڳو هو. پوءِ هن ماني کائيندي مون کان پڇيو هو. "ڪبوتر! توکي خبر آهي ته حرام ڇا هي؟" مون چيو هو. "نه."

انهيءَ تي هن ٻڌايو هو "ڪنهن جو ٻچ ڪوبه نه پوکيندو آهي، هي پنهنجو پاڻ ئي ڦٽي پونديون آهن، انڪري حرام جون سڏبيون آهن..... ٻچ..... ته پيءُ هوندو آهي، هنن جو ڪوبه پيءُ ناهي."

"تنهنڪري، توکي ان ڏينهن خبر پئي ته حرامي ٻار ڇا ٿيندو آهي؟"

"ها، ان ڏينهن، پر ماني کائڻ کان پوءِ، جڏهن بابا مون کي موڙي تان کڻي پنهنجي هنج ۾ ڪنيو هو ۽ پيار ڪندي هن امان کي چيو هو: هي ڀورو ڪنييءَ جهڙو ڇوڪرو تون ڪٿان کڻي آئي هئينءَ؟"

"پر تو اڃان هاڻي چيو ته تنهنجو پيءُ صرف پنهنجي وڏي پٽ کي پيار ڪندو هو، توکي نه....."

"مون اهو نه چيو هو ته هو مون کي صرف پروءَ جو پيءُ لڳندو هو، پنهنجو نه."

"پر ڇو؟"

"ڇو جو مان ڀورو هوس ڪنييءَ جهڙو ۽ منهن جي ماءُ مون کي ڪنييءَ جيان ڪٿان کڻي آئي هئي."

پوءِ؟"

"مان ڪاوڙ مان پيءُ جي هنج مان اٿي ويو هوس ۽ ڊڪي وڃي امان جي ڄنگهن سان چنبڙي پيو هوس."

"تون اڄ به اهو ٿو سوچين ته اهو پيءُ تنهنجو پيءُ نه هو؟"

"نه پر تڏهن مان ننڍو هوس. مان ان مذاق کي سمجهيو ئي نه هو.

"پر تون ڄاڻين ٿو اهو پنجن سالن جو گولا ڪبوتر اڄ به ماءُ جي ٽنگن سان چنبڙيو پيو آهي؟"

"اهو ڪيئن ٿو ٿي سگهي؟ امان ته هاڻ زنده ناهي."

"انهيءَ سان ڪهڙو فرق ٿو پوي. اهو پار به ته هاڻ پنجن سالن جو ناهي."

سنجي رسالو وري هٿ ۾ ڪنيو. هن ٻيهري سندس نظر ٻين صفحن تي پئي. ڏنائين ته اي. سي. مهرا جو هڪ مضمون آهي. جنهن ۾ گارين جهڙي زبان ۾ هن جي ناول تي سخت تنقيد ڪيل هئي.

سنجي اهو مضمون پڙهيو ۽ اپو ساهه ڪڻي رسالو پري رکي ڇڏيو. هو ڪيتري دير ڪمري جي خالي ديوارن کي ڏسندو رهيو. پوءِ لڳس، سچ پچ هو سچي دنيا کان ڊنل، ماءُ جي تنگن سان چنبڙيو بيٺو آهي.... ۽ هڪ بکايل پار هٿ ۾ چڊن جي رشوت ڪڻي، هڪ ديوار سان ٽيڪ ڏيو بيٺو آهي ۽ چڊن جي بدلي هو ڪنهن کان ٿورو پيار گهري رهيو آهي.

سندس اکيون ٿي اندر ۾ پيهي ويون، وات مان نڪتس: "يار سنجي! توکي به هي وطن، قوم، سماج پنهنجو نه ٿو لڳي، تون ڪنهن سان وڙهين نه ٿو، صرف چپ چاپ...."

۽ امان، سنجي جي اکين آڏو قلم بڻجي بيهي رهي. پانيائين، چڻ هو اڄ مهرا جي ڪوڙ جي آڏو ڪجهه نه چوندو. ڪڏهن ڪنهن ظلم جي آڏو نه ڳالهائيندو. هن کي هي پورو جهان اجنبي ٿو لڳي، هي ان سان نه وڙهندو. هو صرف ماٺ ميٺ ۽ اداس....

پانيائين، قلم جي جاءِ شايد امان والاري آهي ۽ هو ڊچي ان جي پرسان بيٺو آهي........

۽ وري محسوس ٿيس ته وقت چڻ ماتيلي پاءُ پروءِ جهڙو آهي. جنهن کي خوش ڪرڻ جي لاءِ هو بکيو رهي به ناولن ۽ ڪهاڻين جا چڊا گڏ ڪري رهيو آهي ۽ هر "پرو" سندس هٿن مان چڊا کسي ٿو وٺي ۽ هن کي چماٽ به ٿو هڻي. محسوس ٿيس، هو وقت سان ڪڏهن به نه وڙهندو. جڏهن ڪوئي "پرو" سندس ڪارروائي جو حق کسيندو. هو چپ رهندو. جڏهن ڪوئي مهرا هن جي مٿان الزام لڳائيندو هو ماٺ رهندو. جڏهن ڪوئي سماج هن کي گمنامي ۽ بدنامي ڏيندو، هو چپ رهندو. جڏهن ڪائي سرڪار هن جو حق کسيندي، هو چپ رهندو.......

نظر ڪمري جي ديوارن ڏانهن کڃي ويس. ديوارن تي چهرا ئي چهرا هئا...... جيتر ڪتاب هئا اوترائي چهرا- والميڪ جو به، ڪالي داس جو به

۽ اوپر ڪان اولهه تائين پکڙيل بي شمار چهرا ڪتابن جي ورقن مان نڪري ٻاهر سنجي جي ديوارن تي اچي ويا.....

۽ سنجي کي محسوس ٿيو، تہ سندس چهرو بہ بي شمار چهرن ۾ ملي ويو آهي...

هن پاڻ کي هيڪلو محسوس نہ ڪيو. نہ مات هو. سندس هٿ ۾ بہ اهو ئي هٿيار آهي جيڪو رامائڻ لکڻ مهل والميڪ جي هٿن ۾ هو.

هن اهو سمجهي ورتو حرفن جا هٿيار ڪنهن ٻئي جي نہ پر پنهنجي ئي رت ۾ ٻڏل هوندا آهن......

سنجي هڪ پيار ڀري نظر سڀني چهرن تي وڌي، پنهنجي چهري کي بہ ڏنائين. کيس محسوس ٿيو تہ وقت هر چهري کي هر زماني ۾ ڪافر چيو آهي ۽ هر چهري رد عمل جي طور تي بلهي شاهہ جيان "ها" ڪئي آهي. اها "ها" هڪ وڏي طاقت آهي. تمام وڏي بغاوت.......

ان ڏينهن جڏهن ڪريم بلهي شاهہ جو ڪلام ڳاتو هو. اها "ها" بلهي شاهہ جي هئي.

هن صرف اُن کي ٻڌو هو، اڄ اها ها سندس چپن تي اچي وئي آهي. هن جي پنهنجي طاقت بڻجي، هن جي پنهنجي بغاوت بڻجي.....

چوڪيدار دروازو کڙڪايو نہ پر ائين زور سان کڙڪايائين جڻ دروازو ڀڃندو هجي...... دروازو کوليندي ئي سنجي جي نرڙ ۾ گهنڊ پئجي ويو.

چوڪيدار سهڪي رهيو هو. چيائين: "ساب! جلدي هيٺ وڃو..... هتي باغيچي ۾ هُوءَ مٿين منزل واري ڪري پئي آهي..... هتي باغيچي ۾ پسار ڪري رهي هئي، گهمندي گهمندي ڪري پئي......"

"تہ بهادر! مٿي وڃي سندس گهروارن کي ٻڌائين ها......"

"مٿي تالو لڳو پيو آهي ساب! ڪوئي بہ ناهي اتي، سڀ فليٽ جا ساب ڪم تي هليا ويا آهن....."

هي صبح جو لڳ ڀڳ سادي ڏهين وڳي جو وقت هو. سنجي کي خيال آيو، هُو سچ پچ ڏينهن جي مهل، آچر کي ڇڏي، سڄي عمارت ۾ هيڪلو مدد لاءِ ئي رهجي ويندو هو ۽ اهڙيءَ مهل گهبرايل چوڪيدار ٻئي ڪنهن کي ڪوئي سگهيو ٿي؟

پر تنهن هوندي بہ سنجي گهبرائجي چيو: "هن جي گهر ۾ ڪوبہ ناهي هن مهل؟"

پر گڏوگڏ ڏاڪا لهڻ لڳو.

چوڪيدار پويان پويان ڏاڪڻ لهندي چئي رهيو هو. "ساب! هوءَ اڪيلي تہ رهندي آهي، بس هن سان هڪ ناني رهندي آهي، جيڪا هر روز هن مهل ٻاهر هلي ويندي آهي، سبزي وٺڻ..... روز ڏسندو آهيان....."

سنجي تڪڙا قدم کڻندي عمارت جي پويان پهچي سجي باغيچي ۾ نگاهہ ڊوڙائي پر ڪيس ڪجهہ بہ، ڪوبہ ڪريل ڏسڻ ۾ نہ آيو. هن پويان ايندڙ چوڪيدار ڏانهن سواليہ نگاهن سان ڏٺو.

"هو ساب..... هو..... "چوڪيدار اڳتي وڌيو ۽ ڪيلن جي هڪ وڏي جهڳٽي ڏانهن وڌيو.

ڏکڻ ڏکڻ ڪيلن جي وٽن واري حصي ڏانهن سنجي اڳ بہ ڏٺو هو. هڪ جاءِ تي هڪ وڻ وٽ ڪجهہ ڏسڻ ۾ بہ آيو هوس، پر ائين جيئن هڪ وڏو پن ڪريل هجي. سنجي وڏي بي هوش عورت جي نبض ڏٺي، ڇپن وٽ هٿ رکي هلڪي هلڪي ايندڙ ساهہ کي ڏٺو ۽ پوءِ چوڪيدار کي پاڻي آڻڻ لاءِ چيو.

چوڪيدار جي ڪوٺڙي باغيچي سان لڳل هئي، هو ڊوڙي هڪ لوٽو پاڻيءَ جو ڀري آيو. پاڻيءَ جا ڇنڊا پوڻ سان عورت جون پانهون چريون، سجو هٿ پنهنجي منهن ڏانهن ورايائين. پنل ڇهري کي اکهيائين..... ۽ چوڪيدار کي ڪتل نظرن سان ۽ سنجي کي ڏسندي وري پنهنجي آس پاس ڏسڻ لڳي، ڄڻ اوچتو هن جي سمجهہ ۾ نہ ايندو هجي تہ هُو ڪٿي آهي..... پر شايد چوڪيدار کي ڏسي هن جي سمجهہ واپس اچي وئي ۽ جنگهن تان گوڏ کي، جيڪا مٿي تي وئي هئي، هٿ سان ٺيڪ ڪندي اٿڻ لڳي پر ٻيهي نہ سگهي. پانيائين ڄڻ جسم بي ساهو هجي، هوءَ ڪيلي جي ٿڙ جو سهارو وٺي ويهي رهي.....

هن جو چهرو تمام نازڪ ۽ ڦڪو هو. جسم تي ڪچي سائي رنگ جي گوڏ هئس. سنجي کي تعجب ٿيو. هتي ڪابہ ڪرڻ جي جاءِ نہ هئي. پوءِ ڪيس ڇا ٿيو هو؟ پر ان کان وڌيڪ ڪيس پاڻ تي تعجب ٿيو تہ هن کي اتي پيل ڏسي بہ ڪيلي جي ٿڙ جو خيال ڪيئن آيو هو؟

شايد انڪري جو ڪيس هن جي گوڏ ڪيلي جي پنن جهڙي ٿي لڳي ۽ هن جو چهرو ڪيلي جي ڦڪي ميوي جهڙو.....

عورت وري اٿڻ جي ڪوشش ڪئي، ۽ ڪجهه ڏڪندي ڪيلي جي ٿڙ جو سهارو وٺي بيهي رهي......

"توهان شايد ڊچي ويون هيون، مون کي لڳي ٿو. مون اوهان جي ڪيهه ٻڌي هئي." چوڪيدار چيو ته عورت مرڪي ڏنو ۽ چيائين:

"ها، لڳي ٿو ڊچي وئي هئس- هاڻ ٺيڪ آهيان."

سنجي هٿ جو سهارو ڏيڻ چاهيس، پر عورت نه ورتو. هوريان هوريان هلي عمارت ڏانهن موٽڻ لڳي.

سنجي اڃان تائين ڪجهه پڇيو نه هوس، هاڻ صرف ايترو پڇيائينس:

"ڏاڪڻ چڙهي سگهنديون؟"

"ها." عورت جي آواز ۾ نرمي هئي. پر سندس اکين ۾ ان کان به وڌيڪ نرمي اچي وئي. شايد ڪنهن کي خواهه مخواهه زحمت ڏيڻ جي خيال کان ۽ هن ڪجهه حياء سان سنجي ڏانهن ڏٺو.

هيٺينءَ منزل جي درين کان هڪ ٻي عورت ٻاهر ڏٺو، پر ڪابه ٻاهر نه آئي. هن ڏاڪڻ چڙهندي چوڪيدار کان پڇيو: "ناني ٻاهر وئي هئي، اچي وئي؟"

"اڃان ڪٿي، مٿي ته تالو لڳو پيو آهي. تڏهن ته سنجي صاب کي سڏي آيو هوس" چوڪيدار چيو ته عورت ڇرڪي سنجي ڏانهن نهاريو.

"ڪنهن شيءِ جي ضرورت هجي.... ڊاڪٽر جي... .ياڪنهن به شيءِ جي....؟"

سنجي ڏاڪڻ چڙهندي هن کان پڇيو.

مائيءَ شايد اها ڳالهه نه ٻڌي، چيائين: "اوهان سنجي آهيو.....؟"

لفظن ۾ سوال هو، پر ائين جيئن ڪجهه پڇڻ لاءِ نه هجي..... صرف ياد مان نڪتل هڪ سڃاڻ هجي......

ٻهرين منزل جي ڏاڪڻ پوري ٿي وئي، پر عورت مان ٻي منزل جي ڏاڪڻ چڙهڻ جي همت به ختم ٿي وئي هئي.

هوءَ ٻيءَ ڏاڪڻ جي سري تي بيهي سهڪڻ لڳي.

اتي ئي ڏاڪڻ جي سري وٽ ڪاٻي پاسي سنجي جي کوٺي هئي. سنجي

ڪي حيرانگي تہ ٿي تہ عورت نہ چاڻ ڪهڙيءَ سڄاڻ سا هن جو نالو دهرايو هو. پر هن ڪجهہ پڇيو ڪونہ صرف ايترو چيائين.

"جيڪڏهن ڏاڪڻ چڙهڻ مشڪل آهي تہ ٿوري دير منهنجي ڪمري ۾ ويهو." هن انڪار نہ ڪيو. انهيءَ ڪري سنجي جلدي اڳتي وڌي ڪمري جو اڌ ڀيڪڙيل دروازو کولي ڇڏيو. هوءَ ڪمري وٽ آئي پر ٻاهر چائنٽ وٽ بيهي رهي، جڻ ڪمري ۾ ويهڻ لاءِ نہ صرف هڪ نظر ڪمري کي ڏسڻ لاءِ آئي هجي. چيائين: "پنهنجو ڪوئي ڪتاب ڏيندؤ. هڪ ڏينهن لاءِ. پنهنجو لکيل..."

سنجي حيران ٿي هن ڏانهن ڏٺو ۽ چيو: "منهنجو خيال هو، هن سڄي عمارت ۾ ڪوبہ نہ ٿو ڄاڻي تہ مان ڪجهہ لکندو آهيان......"

سنجي رئنڪ تي پيل اهو رسالو کنيو جنهن ۾ هن جي نئين ڪهاڻي ڇپي هئي ۽ اهو ئي ڏيندي چيائين: "ڇا پڙهڻ واري کي صرف لکڻ واري جو نالو معلوم هجڻ گهرجي؟ لکڻ واري کي پڙهڻ واري جو نہ؟ اوهان جو نالو ڇا آهي؟"

"ميتا!" عورت چيو ۽ اوچتو هن جي چهري تي لالي ڦري وئي.

ڪيلي جي لڏندڙ پن جيان سنجي پنهنجي جسم ۾ هڪ لرزش محسوس ڪئي. پاڻ تي وري تعجب ٿيس تہ اجان هڪ پل پهرين، جڏهن عورت جي چهري تي لالي آئي هئي، تہ مون کي وري ڪيلي جي ان گل جو احساس ڪيئن ٿيو جيڪو صرف ڦڪو نہ هوندو آهي ان ۾ سنهڙيون ڳاڙهيون ليڪون بہ هونديون آهن.

"مان روز ممتوءَ کي چوندي هئس، هن جمعدار چوڪري کي تہ مون کي اوهان وٽان ڪو اوهان جو ڪتاب وٺي آڻي ڏئي."

ميتا چيو تہ سنجي کي ڪل اچي وئي. پڇيائينس: "اها منهنجي لکڻ پڪڻ جي ڳالهہ ان ٻڌائي هئو؟"

"ها، پهرين ئي ڏينهن ، جڏهن گذريل آچر تي هو هيٺان منهنجون شيون کڻي مٿي آيو ٿي، ڪجهہ ڪتاب بہ هئا، ۽ انڪري ڪتابن کي ڏسي ئي چيو هئائين تہ هتي ٻيءَ ماڙيءَ تي اهو صاحب رهندو آهي، جيڪو ڪتاب لکندو آهي. ان کان ئي مون اوهان جو نالو ٻڌو هو."

"هو منهن جو بايو گرافر آهي." سنجي اهڙي سنجيدگيءَ سان چيو جڻ ڪائي وڏي رازداريءَ واري ڳالهہ چئي هئائين. ميتا کلي ڏنو.

سنجي ان وقت تائين هن کان اهو نہ پڇيو هو تہ هيٺ باغيچي ۾ هن کي اوچتو ڪوئي ڏک لڳو هو يا ڇا ٿيو هوس، پر هاڻ هن کي ڪلندو ڏسي پنهنجائپ جو احساس ٿيس..... ڪجهہ پريشاني ظاهر ڪندي پڇيائين:

"ميتا هيٺ باغيچي ۾ ڇا ٿيو هوء؟"

ميتا هوريان ڪمري ۾ اچي بستري جي ڪنڊ تي ويهي رهي. ڪجهہ دير ماٺ رهي، پوءِ چيائين: "ٻئي ڪنهن کي شايد نہ ٻڌائي سگهان. ڪوبہ نہ سمجهندو، اوهان پريان ڪيلن طرف جتي بوگن ويليا آهي، اتي هڪ شيءِ ڏٺي هئي؟"

"نہ. ڇا هو؟"

ميتا ڪجهہ چوڻ ٿي چاهيو، پر شرمائجي ماٺ ٿي وئي.....

"منهنجي ڏيان ۾ ناهي تہ مون ڪجهہ ڏٺو هو، ڇا هُو اتي؟"

ميتا جو چهرو عجيب ٿي ويو. هن هڪ ٿڌو ساهہ کنيو پوءِ پاڻ تي ٺي ڪلندي چوڻ لڳي: "اتي ڪنهن هڪ ڪتا مار رکيو هو..... مون کي پاڻ سمجهہ ۾ نہ ٿو اچي تہ ايترو زور سان مون ڪان ڇو ڪيهہ نڪري وئي..... صرف ايترو ياد آهي، تہ ياسيو هوم ڪنهن گلن کي ڪوٺن جيان جهلڻ لاءِ اهو پڃرو رکيو آهي...."

سنجي هن جي چهري ڏانهن ڏسندو رهجي ويو......

"آهي نہ منهن جو پاڳلپڻو....."

سنجي کان ڳالهايو نہ پڳو.

ڏاڪڻ تان ڪنهن جي لنگهڻ جو آواز آيو. ميتا ٻاهر ڏٺو پوءِ آواز ڏنائين: "ناني!."

نانيءَ مٿئين ڏاڪي تي رکيل پير ورائي هيٺ رکندي آواز ڏانهن ڪمري طرف مڙي ۽ چوڻ لڳي: "تون ٺيڪ آهين؟ هيٺ بهادر مون کي ٻڌايو تہ تون...."

"هاڻ ٺيڪ آهيان." ميتا چيو ۽ بستري تان اٿي کڙي ٿي.....

نيٺ سنجي جي خاموشي پنهنجي آواز سان ملي وئي. سندس وات مان نڪتو: "يار خليل جبران! تو هڪ ڏينهن چيو هو تہ مان پنهنجي روح جي پڪل ميوي سان ايترو ڳورو ٿي ويو آهيان جو دل ٿي چوي تہ ڪوئي اچي،

هي ميوو پٽي ۽ مون کي ان بوجهه کان هلڪو ڪري. ڏس! مان بہ اڄ تو جيان روح جي پڪل ميوي کي ڪنيو ائين بيٺو آهيان جو من ٿو چاهي تہ ڪوئي اچي......" ۽ سنجي محسوس ڪيو تہ اڄ ڪوئي ڪريم ئي اچي سگهي ٿو.

هن عمارت ۾ صرف هڪ ئي گهر هو، هيٺين ماڙيءَ تي، مسٽر چوپڙا جو، جنهن وٽ ٽيليفون هو. سنجي جي دل چاهيو، اڄ هو ڪريم واري پريس ۾ فون ڪري ڪريم کي گهرائي وٺي.

انهن ڏينهن ۾ پروفن جو ڪم نہ هو، هو ڪافي ڏينهن کان پريس نہ ويو هو. اڄ بہ وڃڻ تي دل نہ ٿي ٿيس.

ٽيليفون واري گهر جي فون هن صرف هڪ ڀيرو استعمال ڪئي هئي. سا بہ گهر ڌڻيءَ جي موجودگيءَ ۾. اڄ سندس عدم موجودگيءَ ۾ دروازو کڙڪائي، گهر جي ڪنهن عورت کان اجازت وٺڻ هن کي ڏکيو لڳو. پر روح جي پڪل ميوي جو وزن شايد ڪيس ڳورو لڳي رهيو هو. هن هيٺ وڃي نوڙندي دروازو کڙڪايو.

سنجي جڏهن ڪريم کي شام جو ڇهين وڳي اچڻ لاءِ چيو؛ تہ ڪريم چيو؛
"ڇهہ وڳا ڪنهن ڏٺا آهن، هاڻ ئي ٿو اچان......"

سنجي ڪيسي ۾ هٿ وڌو، ڪليل پنجاهہ پئسا نہ هئس. انڪري هن پورو رپيو فون وٽ رکي ڇڏيو.

ڪريم جي هاڻ اچڻ واري ڳالهہ جي ڪري هڪ رپيو بہ ٿورو ٿي لڳس، ان ڪري ڪمري مان ٻاهر ايندي هن ويل گهر ڌياڻيءَ جو سٺن لفظن ۾ شڪريو ادا ڪيو.

"هڪ منٽ." مسز چوپڙا هن کي ويهاريو.

سنجي ڪمري کان ٻاهر رکيل پير وري ڪمري ڏانهن ورايو.

"هڪ منٽ لاءِ اندر اچو. مون کي اوهان سان هڪ ڳالهہ ڪرڻي هئي، سوچيندي هئس تہ شام جو چوپڙا صاحب کي چوندس، هو اوهان کي چوندو، پر هاڻ اوهان اچي ئي ويا آهيو......"

سنجي ماٺ ميٺ ۾ ڪمري ۾ اچي هڪ ڪرسيءَ جي پرسان بيهي رهيو.

"ويهو." مسز چوپڙا چيو ۽ پاڻ بہ ڪرسيءَ تي ويهي چوڻ لڳي؛ "اوهان

مٿين ماڙيءَ واريءَ مسز پوريءَ کي سڃاڻندا آهيون؟"

"مسز پوري؟ نہ، مان نہ سڃاڻان."

"هوءَ، جيڪا سويل باغيچي ۾ ڪري پئي هئي."

"هُوءَ؟"

"مون اوهان کي ٻڌائڻ پئي گهريو تہ ڪيس نہ ڄاڻ ڪهڙي بيماري آهي، پر جيڪا بہ اٿس، سٺي نہ اٿس. انڪري سندس مڙد کيس پنهنجي گهر ۾ نہ رکيس، هتي الڳ ڪمرو مسواڙ تي وٺي ڏنو اٿس، نہ تہ سندس گهر تہ ڪافي وڏو آهي، ماڻهو لکا پتي آهي. مشهور آهي، لوهہ وارو "پوري."

"مان نہ سڃاڻانس."

"وڏي عمر جو آهي. ڏاڍي شوق مان ان نوجوان ڇوڪريءَ سان شادي ڪئي هئائين، هاڻ ائين ٿي تہ نہ هتي مسواڙ جي ڪمري ۾ رهايو اٿائينس. نہ ڪوئي نوڪر نہ چاڪر هن جي ناني ٿي ڳوٺ مان آئي آهي، هن سان رهڻ لاءِ. اڄان اٺ ڏهہ ڏينهن تہ ٿيا آهن هن کي آئي، هڪ پيرو ڊاڪٽر بہ اچي چڪو آهي..... مان صرف اوهانکي خبردار ڪرڻ پئي گهريو، بيماريءَ طرفان..."

سنجي کي اٺندي مسز چوپڙا جو هڪ رسمي شڪريو اداڪرڻو هو، پر چپن ڪان اها رسم ادا نہ ٿي سگهي. هن صرف ڪنڌ لوڏيو. جڻ ٻڌڻ جي تصديق ڪري چڏ يائين ۽ پنهنجي ڪمري ڏانهن موٽي ويو.

ڪمري ۾ اچي کيس محسوس ٿيو تہ فون ڪرڻ کان اڳ ڪريم جي ضرورت ڪنهن ٻئي نموني ۾ هئي ۽ هاڻ فون ڪرڻ کان پوءِ ٻئي نموني جي آهي.

پانيائين روح جو پڪل ميوو پنهنجو پاڻ ٽپڪڻ لڳو آهي. ڦڙي ڦڙي، ۽ هاڻ روح ۾ ڪجهہ خال اچي ويو آهي......

ٿوري دير ۾ ڪريم اچي ويو، پر هن جي ڪِل ڄڻ هن کان بہ اڳ ڏاڪڻ چڙهي آئي هئي. هُو دروازي وٽ اچي ڪليل دروازي سان لڳي بيهي رهيو. ڪريم چائنٽ تي پير رکندي چيو: "يا الله! سنجي جي ڇهري تي ڳوڙها......" سنجي ڇهري تي هٿ ڦيريو تہ هٿ آلو ٿي ويو. جهڙو کيس پتو ئي نہ هو تہ ڪيس ڪهڙيءَ ويل روئڻ آيو هو، پر هن مرڪندي ڪريم ڏانهن ڏٺو.

"اڄ تنهن جي ڪم جو نقصان ڪرائي ڇڏيم، ڪريم ميان!"

"ڪيئن، مان تہ روزانو اڌ ڏينهن ڪم ڪندو آهيان، اٺ ڏينهن ٿي ويا آهن."

"چو؟"

"ڪيترن ئي ڏينهن کان هي گوڏا ڏکي رهيا آهن....... مان تاريندو وهيس....."

"تو ڪڏهن ٻڌايو ئي نہ."

"ٻڌايان ڇا ها. سوچيم زال هڪ هجي ها تہ هڪ گوڏو پڇي ها. پر هو بہ آهن، تنهن ڪري ٻئي گوڏا پڇتا هئا."

سنجي ڪلڻ لڳو. "ڪريم ميان! ڇو هنن ويچارين کي هر وقت ڳالهائيندو ٿو رهين. ٻنهي گوڏن کي ٽڪور بہ تہ اهي ئي ٻئي ڪنديون هونديءَ."

ڪريم بہ کلي ڏنو. چيائين: "هڪ ڳالهہ تہ چڱي ٿي. مون کي بہ گوڏن جي سور جي ڪري هڪ ڏور هٿ اچي وئي آهي."

"ڪهڙي؟"

"هڪ ڏينهن سور وڌيڪ هو. مون کي ڪنهن اسپتال جو ڏس ڏنو ۽ اتي مون کي هر روز بجليءَ جي سيڪائي ڪرائڻي پوندي آهي. تڏهن تہ ائين ڏينهن کان اڌ ڏينهن جي موڪل ڪري ويندو آهيان. بس سائين، اتان ئي ڏور هٿ چڙهي وئي." ۽ وري ڪريم کلندي کلندي چوڻ لڳو: "اتي جنهن مشين سان تار ملائي سيڪ ڏيندا آهن، ان ۾ گهنٽي وڄندي آهي، ان جو مطلب هوندو آهي تہ هاڻ سيڪائي بند ڪريو."

"ها، فزيوٿراپي ائين ئي ٿيندي آهي."

"پهرين ڏينهن جو گهر ويندو هوس، پهچندي ئي ٻنهي جي ويڙهہ تيار هوندي هئي. پوءِ نہ ڄاڻ ڪيتري دير وڙهنديون ۽ ڪڏهن چپ ڪنديون آهن. مون بہ هڪ ڏينهن گهنٽيءَ واري گهڙي آڻي گهنٽي لڳائي ڇڏي، ۽ ماٺ ڪري کٽ تي ليٽي پيس. هنن ٻنهي پنهنجو ڪم شروع ڪري ڏنو. پوءِ سائين ويهن منٽن کان پوءِ جڏهن گهنٽي وڳي تہ مون چيو ان جو مطلب آهي تہ هاڻ ٻئي ماٺ ٿي وڃو."

"تہ هاڻ صرف ويهہ منٽ لڙائي ٿي آهي؟"

"بس ائين ئي ڄاڻو تہ اڄڪلهہ اسپتال ۾ ويهہ منٽ گوڏن جي ٽڪور ٿيندي آهي ۽ گهر ۾ ويهہ منٽ ڪنن جي ٽڪور ٿيندي آهي."

سنجي جي چپن تي درد جي هڪ ليڪ نڪري آئي. چيائين:" يار ٻڌاءِ!

جيڪڏهن اڄ تو وٽ تنهنجي هوءَ هجي ها......"
"اوهان ممتاز جي لاءِ ٿا چئو؟"
"تو نالو تہ ڪڏهن ٻڌايو ئي ناهي. صرف شيعہ سُني هجڻ جي ڳالهہ ٻڌائي هئي."
"اها ئي......"
"ڀلا تصور تہ ڪر. تون جڏهن گهر ويندو آهين تہ اتي هُوءَ ملئي ها. پوءِ تہ سائين هن جو آواز الله جي آواز جيان ڪنن ۾ اچئي ها....."
"ڪريم ميان! اهو جيڪو فرق آهي، تو ۽ مون جهڙن ماڻهن جو. سچو ڏک ان جي ڪري ئي آهي."
ڪريم ڪجهہ گهڙين لاءِ ماٺ ٿي ويو. صرف سنجي جي چهري ڏانهن ڏسندو رهيو. پوءِ چوڻ لڳو: "مون تہ اهو فرق پنهنجي سيني جي اندر محسوس ڪيو آهي، پر اوهان ڪي ان جو درد ڪيئن معلوم ٿيو؟"
"سوچيو هوم. چاڻن ۾ ورهيہ لڳي ويندا. پر خبر پئي تہ هڪ ئي ڏينهن جي ٿورين گهڙين ۾ ڪيترن زمانن جو فاصلو ڪيئن طئہ ڪري ورتو اٿم."
هُو ڪتي بيهڻ پيو گهري ۽ بيهي غور سان سچي رستي جو جائزو وٺڻ پيو گهري، پر هن جا پنهنجا ئي پير پنهنجي وس ۾ نہ ٿي آيا. انڪري هن ٿوري دير لاءِ ڪريم جي ڪلهي تي هٿ رکڻ لاءِ ڪيس گهرايو هو.
"ڪاڏي جو وقت ٿي ويو آهي، ڪريم ميان! جيڪڏهن توکي وڃڻ لاءِ تڪڙ نہ هجي تہ ماني گهرايان." سنجي کي اوچتو وقت جو خيال اچي ويو.
"هن دؤر تہ ماني بہ ڪسي ورتي آهي. هڪ ئي ويلو کائيندو آهيان. اهو بہ اوباريل ساڳ ڀاڄيءَ سان.....لوڻ ٻنا. پر اوهان کائو. مون کي چانهہ جو هڪ گلاس گهرائي ڏيو."
سنجي اسٽووِ تي چانهہ رکي. "منهنجي دل بہ چانهہ پيڻ تي ٿي پئي."
چانهہ پيئندي ڪريم چيو: "اوهان جي ڪهاڻي ڇپيل ڏٺي هئم."
"پڙهيءَ نہ؟"
"ڪافرن جي زبان جو تہ هڪ بہ حرف سڃاڻپ ۾ نہ ٿو اچي پڙهان ڪيئن ها؟"
ڪريم کلندي چيو: "پر ڏسو سائين، اسان جنهن کي ڪافرن جي زبان

چوندا آهيون، اها ڪڏهن اسان جي پڙ ڏاڏن جي زبان هئي.“
”ڏس! اهو به هڪ ٻيڙو آهي.....“
”ڇا سائين؟“
”هڪ ڪافر هئڻ جو ٻيڙو، هڪ مومن هئڻ جو ٻيڙو. ڀلا هڪ ماڻهوءَ ڪي هڪ مان ڪيڏي ٻئي ٻيڙي ۾ وجهي ڇڏبو ته ڇا ثواب ملي ويندو؟“
”اوهان اها ڪا ئي ڪهاڻي لکو نه......؟“
”نه يار! اڄ ته لڳي ٿو، اسان، من جون ڳالهيون به فضول ئي ڪهاڻين جي ٻيڙن ۾ آڻيندا آهيون.“
” ”اڄ اوهان ڏاڍا اداس پيا لڳو؟“
سنجي ڪلي ڏنو.
”ايشور، انسان کي وڻڻ لاءِ اداسيءَ جو به هڪ ٻيڙو ٺاهيو آهي.....“
”ته سائين اها اوهان کي اڄ خبر پئي آهي...... هاڻ اوهان ڇيو هو نه، ان درد جي خبر پئي ته هڪ ٻي ڏينهن ۾ پڄي وئي.“
”ڪريم ڏس! تو ڪولمبس جو نالو ٻڌوآهي؟ ان ماڻهوءَ زمين جو خطو ڳوليو هو جنهن کي اڄ آمريڪا چوندا آهن.“
”اڇا، هڪ ئي ماڻهوءَ ڳوليو هو؟“
”ها، هڪ ئي ماڻهوءَ، ڳولڻ ڪجهه ويو هو، ملي ڪجهه ويس ۽.....
نئين زمين جڏهن لڌي ته هڪ ٻي ڏينهن ۾ ليي وئي.“
”۽ اوهان کي؟“
سنجي هڪ سگريٽ دکايو ۽ چيو: ”مون کي به هڪ ڌرتي ملي وئي آهي. شايد اداسيءَ جي..... زمين به ته ٻيڙو هوندي آهي.....“
”سمجهي ويس.“
سنجي کلڻ لڳو ته ڪريم چيس: ”ته اوهان هي رنگ به ڏسي ورتو. ٻيڙي ۾ ڦاسڻ جو..... پر سائين....... ٻئي ٻيڙي مان ماڻهو نڪري به اچي..... هي ته دل جو ٻيڙو ٿيندو آهي.....“
”نه ڪريم ميان! هڪ اهو ٻيڙو نه هوندو آهي، باقي سڀ ٻيڙا هوندا آهن.“
”نه سائين- عشق ته سڀ کان وڏو ٻيڙو هوندو آهي، ماڻهوءَ جي سڄي حياتي ٻيڙي ۾ پڄي ويندي آهي.......“

"توکان وسري ويوڪريم ميان! هاڻ هاڻ تو چا چيو هو تہ گهر پهچڻ تي جيڪڏهن توکي ممتاز جو آواز ٻڌڻ ۾ اچي ها تہ ان جو آواز الله جي آواز جيان ڪنن تي پوي ها. جيڪڏهن تنهنجو نڪاح ممتاز سان ٿيل هجي ها تہ اها تنهنجو پيرو هجي ها يا تنهن جي لاءِ ٻانگ هجي ها......"

"هُوءِ..... هُوءِ سائين، هڪ ڏينهن هن مون کي چيو هو تون منهنجو قرآن شريف آهين...... ۽ سائين، هن منهنجي بدن تي ائين هٿ رکيو جيئن ڪوئي قران شريف تي رکندو آهي ۽ چيائين: قرآن تي هٿ رکي ٿي چوان تہ روح هميشہ تنهن جو رهندو."

ممتاز جي ڳالهہ ڪرڻ مهل ڪريم تي وجد طاري ٿي ويو تہ سنجي هن جي ڪلهي تي هٿ رکندي چيو: "هاڻ ٻڌاءِ محبت پيرو هوندي آهي يا اڏام..... هن تہ توکي هڪ منٽ ۾ ماڻهوءَ جي زندگيءَ مان ڪڍي..... قران شريف بڻائي ڇڏيو."

"اهو تہ سائين سچ ۾ ڪئي ڪرامتون هونديون آهن....."

"تہ ميان تنهنجو عشق پيرو نہ هو. پيرو تہ ماڻهوءَ جو شيما سني هجڻ هو. جيئن برهمڻ يا کتري هجڻ هڪ پيرو هوندو آهي، يا امير يا غريب ٿيڻ آهي... يا..."

"اوهان چا ٿي چوڻ چاهيو؟"

سنجي جواب ڏيڻ بدران هڪ سگريٽ دکايو ۽ ان جي دونهين ۾ پنهنجو پاڻ کي لڪائيندي چيائين: "قانون بہ هڪ پيرو هوندو آهي."

"اهو تہ هوندو آهي." ڪريم صرف ايترو چئي ماٺ ٿي ويو.

پر سنجي جي روح جو پڪل ميوو ٽيپو ٽيپو ٿي ڳڙندو سندس چپن تي اچي ويو. "ڪريم ميان! رسمون بہ ڪئا مار هونديون آهن. روحن کي قاسائڻ لاءِ......" ڪريم جي سمجهہ ۾ نہ ٿي آيو تہ سنجي ڪهڙي رسم ۾ ڦاسڻ کان ڊڄندي اها ڳالهہ ڪري رهيوآهي يا ڪنهن کي قاتل ڏسي چئي رهيوآهي، انڪري هو ماٺ رهيو.

سنجي جي چهري تي هڪ اداسي نرڙ تي رڳ جيان ڏيکاري ڏيڻ لڳي، تہ ڪريم ڳالهہ پاڻ ڏانهن ڦيرائي. چيائين: "اوهان کي هڪ ٻي ڪراماتي ڳالهہ ٻڌايان، ممتاز جڏهن مون کي قرآن شريف چيو تہ مون بہ کلي چيو مانس، چڱو اسان جي گهر ۾ جيڪي بہ چوڪريون ٿينديون، انهن جو نالو اسان

آيتون رکنداسون. اڄ منهنجي گهر ۾ ڍيئر آهن، هر پيري سوچيو اٿم تہ ڇوڪريءَ جو نالو آيت رکان، پر رکي نہ سگهيس....."

سنجي کلي ڏنو. "ڏسي وٺ ڪريم ميان! عشق جو سوچيل نالو بہ ڪنهن ڇهري جي قيد ۾ نہ ٿو ڦاسي."

ڪريم بہ کلي ڏنو. "ها سائين! ڍيئر تہ هي بہ پنهنجون ئي آهن. پر منهنجي قرآن جي آيتن کي تہ ممتاز ئي جنم ڏئي ٿي سگهي."

اڄ بہ ساڄهر اهو ئي وقت هو. ڪالهہ وارو جڏهن چوڪيدار زور سان دروازو کڙڪايو هو، ۽ سنجي جي نراڙ تي غصو نمايان ٿي پيو هو. پر هڪ راز جيڪو سنجي کي ڪالهہ معلوم نہ هئو، اڄ معلوم ٿي ويو. ڪالهہ چوڪيدار جي ويس ۾ قسمت دروازو کڙڪايو هو ۽ هن جي نراڙ تي غصي جي نہ پر قسمت جي ليڪ ابري آئي هئي.

اڄ سويل ئي هيٺ پويان ٿي آيو هو پر ميتا ڪٿي بہ نہ هئي. صرف اهو ڪوٺا مار ايجان تائين اتي پيل هو، جنهن کي ڪالهہ هن ڏٺو هو ۽ اڄ ان کي ڏسي ڪيس بہ وحشت محسوس ٿي، جنهنجو احساس ڪالهہ صرف ميتا کي ٿيو هو ۽ هن چوڪيدار کي سڏي اهو پڃرو اتان ڪٽائي ڇڏيو هو.

اوچتو ڇت جي طرفان هڪ آواز اچڻ لڳو ڄڻ مٿينءَ ماڙ تي ڪوئي هوريان هوريان گهمندو هجي.

ڪمري جي هڪ ڇيڙي کان ٻئي ڇيڙي تائين. وري هُن پرئين ڇيڙي کان هن ڇيڙي تائين.

سنجي کي خيال آيو. مٿين ماڙ تي بہ شايد هيٺين ماڙ جيان چار حصا هوندا. نہ ڄاڻ ڪير ڪهڙي حصي ۾ رهندو آهي...... يا شايد اتي هڪ بہ ئي ٺهيل هجن. باقي جڳهہ خالي آهي.

سنجي ڪڏهن مٿي وڃي نہ ڏٺو هو. پر محسوس ڪيائين، مٿي، هن ڇت جي مٿان، هن وقت هوءَ ئي آهي.

پيرن جو هلڪو هلڪو آواز. هڪ چال ۾ ٻڌل مال جيان سنجي جي ڪنن مان گذري هڪ ئي ليڪ جيان هن جي پٺيءَ ۾ پکڙجي ويو. جڏهن هن هڪ ڪوئي جيان گلن کي جهلڻ وارو دنيا جو پيانڪ راز ڄاڻي ورتو هو.

سنجي کي پنهنجو ساهہ بہ پنهنجي ڪنن ۾ ٻڌڻ ۾ پئي آيو.

پيرن جا آواز اچان جاري هئا. پورن چوڏهن فوٽن جي مفاصلي ۾ پکڙيل ۽ سنجي کي محسوس ٿيو. شايد پندرهين فوٽ جي لاءِ پيرن وٽ ڪابہ ڏرتي ڪانهي. نہ انهن پيرن وٽ جيڪي مٿينءَ ماڙ تي آهن ۽ نہ هن جي پيرن وٽ..... پندرهون فوٽ؟

سنجي تصور ڪرڻ گهريو، پر پندرهون فوٽ تصور کان بہ پري ٿي ويو.

پانيائين، هو اڄ ڏينهن تائين جو ڪجهہ لکندو آيو آهي، ڌرتيءَ تي پندرهون فوٽ حاصل ڪرڻ لاءِ لکندو رهيو آهي.

نہ..... سنجي کي لڳو، دنيا ۾ اڄ تائين جيترا بہ ڪتاب لکيا ويا آهن، اهي ڌرتيءَ جي پندرهين فوٽ کي حاصل ڪرڻ لاءِ لکيا ويا آهن.

سنجي جا پير پاڻ مرادو دروازي ڏانهن هليا ويا. محسوس ڪيائين، چوڏهن فوٽن ۾ هلندڙ پيرن کي اڄ ڪنهن بہ چوڏهن فوٽن ۾ هلڻ وارن پيرن ڏانهن ضرور وڃڻ گهرجي. هن اڳتي وڌي نانيءَ جي هٿن مان پٺي ٽوڪريون ورتيون ۽ چيائين: "مان پهچائي ٿو اچان."

هوا ۾ ڪجهہ حرف پکڙجي ويا. شايد نانيءَ ڪا دعا ڏني هئي، پر سنجي جي ڪنن ۾ صرف انهن پيرن جو کڙڪو هو، جيڪي مٿينءَ ماڙيءَ تي چوڏهن فوٽن جي گهيري ۾ هلي رهيا هئا.

مٿئين ڪمري جو دروازو کليل هو، سنجي هٿن ۾ جهليل ڇهيون دروازي جي اندران پيل ميز تي رکيون تہ ڏٺائين تہ ميتا جا پير جتي هئا اتي ئي ڄمي ويا. شايد ميتا جي پيرن هيٺان صرف پيرن جيتري ئي زمين بچي هئي.

"اوهہ-!" ميتا جو آواز بہ چپن وٽ اچي بيهي رهيو. هوريان هوريان ڏاڪا چڙهندي ناني آئي تہ ڪمري جو بيٺل ساهہ معمول تي اچي ويو.

ڪمري ۾ بہ بسترا هئا. شايد اهي ڏينهن جو ويهڻ جي لاءِ ۽ رات جو سمهڻ لاءِ هئا. نانيءَ سنجي جي ويهڻ لاءِ پنهنجي بستري تي نئين چادر وڇائي ۽ چيائين: "بہ منٽ ويهہ پٽ! چانهہ پي پوءِ وڃج."

ڪمري ۾ هڪ بند ڪٻٽ هو. شايد ڪپڙن جو، بہ کليل جارا هئا. جن مان هڪ ڪتابن سان ڀريل هو، ٻيو دوائن سان. سنجي انهن ٻنهي ڪٻٽن ڏانهن نهاري کلي ڏنو. "ايترين دوائن جي ضرورت پئجي ويئي؟ مان ڪتابن کي دوائن جيان پيئندو آهيان."

سنجي جي اچڻ ڪري جيڪا اوچتو حيرانگي ۽ خوشي ميتا جي چهري تي آئي هئي، اجان تائين انهن جذبن تي غالب اچي وئي هئي. پنهنجي بستري تي ويهندي هن چيو: ”نه، ڪتابن جا جزا جذهن منهن جي اندر گهٽا تي ويندا آهن، تڏهن دوائون پيٽيون پونديون آهن.“

”دنيا جي قلمڪارن تي ايڏو وڏو الزام؟“

جواب ۾ ميتا ڪالهوڪو سنجي جي ڪهاڻيءَ وارو رسالو واپس ڪندي چيو: ”ها، هن ڪهاڻيءَ جي ڪهاڻيڪار تي به، جو ته ان کي پڙهڻ کانپوءِ شام جو زوردار بخار تي پيو هو....... انڪري اڄ سويل.....“

ميتا ٿورو ڇرڪي سنجي ڏانهن ڏٺو. چيائين: ”انڪري سوير مان هيٺ نه ويس. جو جيڪڏهن اڄ بيهوش ٿي ويس ته روز روز سنڀالڻ لاءِ ڪوبه نه ايندو.“

سنجي کلي ڏٺو: ”ٻه چار ڏينهن ته بيهوش تي ڏسين ها.“

ميتا جي اکين ۾ پاڻي پرجي آيو. محسوس ٿيس ته سنجي جو چهرو ان پاڻيءَ ۾ تري رهيو آهي. انڪري پري دريءَ ڏانهن نهارڻ لڳي.

”سڄو ڏينهن هتي هڪ ئي ڪمري ۾.....“

ميتا جلدي وراڻيو: ”سڄو ڏينهن مشغول رهندي آهيان، ڪڏهن هن ڪم ۾ ڪڏهن هُن ڪم ۾.....“

”ڪم؟“ سنجي چٽني پاسن ڏي نظر ڦيرائي، ڪنهن به ڪم جو ڪو نشان نه هو. ميتا کلي ڏٺو. ”اول ڪوئي ڪتاب پڙهندي آهيان، ۽ جيوڙا گڏ ڪندي آهيان، وري انهن کي مارڻ لاءِ دوا پيئندي آهيان. جڏهن اهي مري ويندا آهن ته نوان حاصل ڪرڻ لاءِ وري ڪوئي ڪتاب پڙهندي آهيان.“

ميتا پنهنجي اکين جي پاڻيءَ کان ڊني نه هئي، پر سنجي جي اکين جي پاڻيءَ کان ڊڄي وئي. انڪري هن کي اکين جي پاڻيءَ کان بچائڻ لاءِ چيائين: ”دنياداريءَ ۾، ڏاڍي سياڻي عورت آهيان..... عمر وڏي ناهي، پر ننڍيءَ وهيءَ ۾ ئي تمام وڏو ڍنگ سکي ورتو هوم...... جلد ئي هڪ امير ماڻهوءَ سان شادي ڪري ڇڏيم، جيڪو هو منهن جي دوائن جي رقم ادا ڪندو رهي، مان آرام سان ويٺي رهان...... ۽ هو مون کي کاڌو، ڪپڙا، ميوو، دوائون سڀ ڪجهه ڏيندو رهي.“

نانيءَ به اها ڳالهه ٻڌي. هوءَ ٽپائيءَ تي چانهه رکندي چانهه جيان ٺهڪي

وٺي. ”هن جون ڳالهيون ڏس....... نٿين ڦتندڙ گونج جهڙي پرٺي هئي. هن پوک، پوڙهي جهور سان..... من تہ هن جو ماريو ويو...... هُن جو ڇا ويو؟ چار ڏينهن بخار تيس تہ مکِ جيان هکلي گهر مان ٻاهر ڪڍيائينس........ دوائن جا پئسا ٿو ڀري تہ وڏو احسان ٿو ڪري.....“

نانيءَ جو ڪجهہ چيو، سنجي اهو سڀ ڪجهہ ٻڌي ورتو هو. پر جڏهن ان ڳالهہ کي جيئن ميتا چيو هو، سنجي کان برداشت نہ ٿيو. هن چيو: ”اها ڳالهہ تو ڪالهہ بہ ٻڌائي هئي.“

”ڪالهہ صبح؟“

”جڏهن ٻڌايو هوءَ ڪنهن گلن کي ڪوئن جيان جهلڻ لاءِ پڃرو ٺاهي رکيو آهي.“

ميتا انهيءَ احساس جي شديد درد کان اکيون ٻوٽيون..... هوريان هن جي واتان نڪتو؟ ”اوهان سمجهي ويا هئا؟“

اڄ سنجي جي وات تي ميتا جي لاءِ ”تون“ ڇا لاءِ آيو هو، سنجي کي بہ خبر نہ پئي. ميتا کي بہ ڪڙڪ نہ پئي.

○

"قسمت جا ياڳ! اڄ تہ دروازو بہ کڙڪائڻو نہ پيو."

دروازي جي طرفان اهو آواز آيو، سنجي مينڪا ڏانهن نهاريو.

هو بستري تي آهلي ڪتاب پڙهي رهيو هو. ڪتاب کي پاسي تي رکندي هو بستري تان اٿيو. وات مان نڪتس: "اوهہ مسز چوڌري!"

مينڪا کي محسوس ٿيو ڄڻ هن کي اندر اچڻ ويهڻ جي لاءِ نہ پر اٿڻ لاءِ چيو هجي. پر هن سنجي جي آواز کي ڪنن ۾ ايندي ٻہ ڪنن مان ٻاهر ڪڍي ڇڏيو ۽ بستري تي ويهندي چوڻ لڳي: "سرڪار! غير حاضريءَ جي معافي گهرڻ آئي آهيان."

سنجي چوڻ گهريو: "غير حاضريءَ جي يا حاضريءَ جي؟" پر نہ چيائين.

مينڪا ئي چيو: "چوڌري صاحب جي ماءُ جو آپريشن ٿيڻو هو، انڪري مجبوراً ايترا مهينا اتي وڃي رهڻو پيو. پر هاڻ غير حاضريءَ جو وڏو ڏنڊ ادا ڪنديس...... تمام اونچي ترڪيب سوچي اٿم. ٻڌايانءِ؟"

"ٻڌاءِ؟"

"مان هڪ اخبار شروع ڪرڻ ٿي گهران."

"اخبار!"

"روزانہ اخبار نہ، هفتيوار يا پندرنهن روزا...... مسٽر چوڌريءَ مڃيو آهي، هوئي پئسا لڳائيندو...... ۽ سائينءَ جن ان جا ايڊيٽر هوندا....."

"مان ..... ڇو؟"

"سائين جن کي ڪم نہ کپي؟"

"سو اهو ڏنڊ آهي! پر ڏنڊ مون کي تہ نہ ڀرڻو هو؟"

"نہ سائين! ڏنڊ مان ڏئي رهي آهيان." مينڪا کلي ڏنو. پر وري سنجيده

ٿي چيائين: "ڏس سنجي! مان ڄاڻان ٿي تہ توکي منهن جي گهر اچي مون سان ملڻ پسند ناهي، اتي مان توکي هر وقت مسز چوڌري لڳندي آهيان ۽ هتي ايترو ڏکيو آهي. هي اخبار وارو بهانو هوندو تہ اسان ڪنهن هوٽل ۾ بہ وڃي سگهنداسون...... بہ بہ چار چار ڏينهن شهر کان ٻاهر بہ......"

"مهربان مسز چوڌري!"

سنجي کي خبر نہ هئي تہ هن جو آواز ڪڏهن ايترو بہ زوماڻتو ٿي سگهي ٿو. مينڪا حيران ٿي هن ڏانهن نهارڻ لڳي.

سنجي جي چپن مان ٿڌو شوڪارو نڪتو. "منهن جو خيال هو، مون زندگيءَ ۾ ڪوئي ڏوهہ نہ ڪيو آهي..... پرلڳي ٿو هڪ تمام وڏو ڏوهہ ڪيو اٿم؟"

"ڪهڙو ڏوهہ سنجي؟"

مينڪا کلي ڏنو "هڪ ٻيو گناهہ هوندو آهي، جيڪو سڀ ڪندا آهن."

سنجي ڀرندڙ اکين سان مينڪا ڏانهن ڏٺو. شايد پاڻ ڏانهن بہ. پوءِ چيائين: "سن آف اگنورنس!" (اڻڄاڻائيءَ جو پٽ)

۽ سنجي ڪمري جي چاٻي هٿ ۾ ڪٺندي چيو: "مون کي ڪم آهي، مون کي ٻاهر وڃڻو آهي."

"ان جو مطلب آهي تہ مان وڃان....."

سنجي جيئن ئي جن ڪپڙن ۾ هو ٻاهر وڃڻ لاءِ وڌيو. تہ مينڪا ڪمري کان ٻاهر ايندي صرف ايترو چيو: "تون حرامي" ۽ پوءِ ڏاڪڻ لهي وئي.

سنجي ڪيترين پريسن ۾ پروف ڏسڻ جو ڪم ڪندو هو. هاڻ مارچ وارو پروفن جي گهڻائيءَ وارو زمانو گذري ويو هو، پوءِ بہ مٽي جون ۾ ڇپجڻ وارن نصابي ڪتابن جي پروف پڙهڻ جو ڪم هن جي مانيءَ جي سهاري لاءِ ڇهيو پيو هو.

هو سائيڪل کڻي ڪريم واري پريس ڏانهن روانو ٿيو. هيءَ پريس ٻين کان وڏي هئي. هن ۾ سيلنڊر مشين هئي. جنهن ڪري هن کي وڏين آفيسن جو ڪم بہ ملي ويندو هو. گڏوگڏ اهو ڪم بہ جيڪو ڪيترائي سفارتخانہ ترجمو ڪرائڻ جي ذميداريءَ سان گڏ هن پريس کي ڇاپڻ جي لاءِ ڏئي ڇڏيندا هئا.

"پروفن جو ڪم تہ اڄڪلهہ ڪونہ هوندو؟" سنجي وڃي پريس جي مالڪ کان پڇيو..

"اهو ئي تورو گهڻو جيڪو اسان اوهان کي ڏيندا آهيون."
"ترجمي جو؟"
"اهو اوهان ڪندا ناهيو."
"ڪندس-؟"
"پر اوهان چاڻو ٿا.....؟"
"چاڻان ٿو اهو اوهان انهن کي ڏيندا آهيو جيڪي ميجيلن جي قطار ۾ هوندا آهن. پر اهي پاڻ تہ ترجموُ ڪندا ناهن."
"سڀ ئي ٻين کان ڪرائيندا آهن، تورا پئسا ڏئي....."
"مون اها ئي ٻين کان ترجمو ڪرائڻ واري ڳالهہ ڪئي آهيَ......"
"پر انهن جا پئسا...... مشڪل سان هڪ رپيو صفحو......"
"ٺيڪ آهي......"
"۽ ڪتابن تي بہ اوهان جو نالو نہ هوندو، سائين......"
"عمارت تي ڪڏهن بہ ڪنهن مزدور جو نالو نہ هوندو آهي......"
سنجي ڪلي ڏنو.
پريس جي مالڪ انگريزيءَ جو هڪ ڪتاب سنجي کي ڏيندي چيو: "هي ڪم تہ مون اڳ بہ اوهان کي چيو هو......."
جواب ۾ سنجي صرف ڪتاب جا صفحا ڏٺا. ٽي سؤ پنجويهہ هئا. ۽ دل ۾ حساب لڳايائين تہ ڏينهن ۾ اٺ يا ڏهہ صفحا ڪري ٿا سگهجن.
"ذرا لکائي صاف هجي...... پر ڪا ڳالهہ ناهي، پروف بہ اوهان پاڻ ڏسندا."
پريس جي مالڪ هوريان سنجي کي چيو....... ۽ پوءِ مشين مين کي سڏڻ لاءِ پٽيوالي کي موڪليائين.
سنجي ورانڊي مان لنگهندي ڪريم جي حصي ڏانهن نظر وڌي. هو پٽيوالي سان گڏ..... هيڏانهن آيو ٿي.
"سلام ميان" جواب ۾ ڪريم، سنجي جي هٿ ۾ هڪ انگريزي ڪتاب ڏٺو، ۽ هوريان چيائين: "سنجي صاحب! اڪين جو خدا کان ويمو ڪرائي چڪا آهيو يا هاڻ ڪرائڻو اٿو؟"
سنجي ڪلي ڏنو. چيائين: "ڪريم ميان! ڪنهن ڏينهن ويمي جي انهيءَ ايجنٽ کي وٺي اچجانءِ. ويمو ڪرائي وٺندس."

○

سنجي کي اڄ اهو ئي محسوس ٿيو. جيڪو اڄ ڪان ٽي سال اڳ تڏهن ٿيو هوس جڏهن پئسن جي سخت ضرورت پوڻ تي هن ڪجهه ڏينهن سرڪاري لکڻين جو ترجمو ڪيو هو. تڏهن به ٿورن صفحن لکڻ تي روز هن جي آڱرين ۾ سور پوندو هو. اڄ به ائين ئي ٿيو. بس ڪي ڏهه صفحا ئي لکيا هئائين ته سڄي هٿ جون آڱريون ائين ڪڙجي پيس جو هٿ مان قلم ڪرڻ لڳس.

سنجي کي پنهنجو ناول يا ڪهاڻي لکڻ مهل ڪڏهن ائين محسوس نه ٿيو هو. هن هڪ ڏينهن ۾ ويهه ويهه صفحا به لکيا هئا. ڪڏهن به آڱرين ۽ قلم جو ساٿ ڇڄندو نه محسوس ٿيو هوس.

اڄ وري آڱرين ۾ سور پيس، ته اڌ رات مهل من ۾ چڙهيل اُس جهڙو خيال آيس. ڇا صرف سرڪاري لکڻين ۽ تقريرن جو ترجمو ڪرڻ سان ئي سور ٿيندو آهي؟

اهڙو ڪتاب پنهنجي وطن جي سرڪاري اشتهار بازي نه هئي، ڪنهن ٻئي ملڪ جي هئي، پر هن کي محسوس ٿيو، ملڪ ڇاهي ڪهڙو به هجي، هر سرڪار جي سوچڻ ۽ ڪم ڪرڻ جو ڍنگ ساڳيو ئي آهي، انهن جي ٻولين ۾ ڪوئي ڪهرو لاڳاپو آهي. هر لکڻي ڄڻ لفظن جو واپار هجي. ماڻهو، ماڻهوءَ جي روح کي خريد به ڪندو آهي ۽ وڪڻندو به آهي.......

نه، سنجي کي لڳو، روح کي نه صرف جسم کي...... ۽ جسم جي ذريعي انسان جي حال ۽ مستقبل کي به وڪڻندو ۽ خريد ڪندو آهي.....!

تنهنڪري، اهڙو ڪتاب، حرفن جو واپار، هڪ پاسي رکي سنجي هڪ

ڪاغذ تي پنهنجي نئين ڪهاڻيءَ جا ڪجهه ٽپ لکڻ لڳو. جيڪي ڪيترن ئي ڏينهن کان، هڪ ڪڪر جيان هن جي ذهن ۾ ڪِهڙي رهيا هئا.

نچاڻ ڪڏهن ڪاغذ هٿ مان ڇڏائجي ويس ۽ ميز کان هيٺ ڪري پيو. هن نوڙي ڪاغذ کنيو، پر ڏٺائين ڪاغذ خالي هو.

سنجي وري ميز هيٺان ليٿو پاتو تہ شايد هي اهو ڪاغذ نہ هجي جنهن تي هو ڪهاڻيءَ جا ٽپ لکي رهيو هو. پر ميز جي هيٺان ٻيو ڪوبہ ڪاغذ نہ مليس.

هن وري هٿ ۾ ڪنيل ڪاغذ کي ڏٺو تہ ان تي جيڪو ڪجهہ لکيو هئائين، ڪاڏي ويو؟ ڪا خبر نہ ٿي پيس. انڪري هن ميز تان بجليءَ جي ٻتي ڪٽي وري ميز جي هيٺان کوليو.

پاڻ مرادو جسم مان ڌمرڙي نڪري ويس. هيٺ، هن جي آڏو سڀ حرف فرش تي پيا هئا. ائين پانيائين، ڄو آنگرين سان هڪ هڪ حرف ميڙي ٿو سگهي.

ميز جي هيٺان هٿ ڌڪهيري هو حرفن کي ڪٺڻ لڳو. ننڍا، گول ۽ ڪارا. پجن جهڙا حرف......

ترِيءَ کي روشنيءَ ۾ آڻي ڏٺائين. سڀ حرف هڪجهڙا هئا. ننڍن ننڍن داڻن جيان......

سڄيءَ ترِيءَ تي رکيل حرفن کي هِن کاٻي هٿ جي آنگرين سان اٿلائي پٿلائي ڏٺو. پر محسوس ٿيس تہ سڄي هٿ جي تري جنهن تي اهي حرف رکيل هئا، اهو آلو، نرم ۽ ڪوڪلو ٿي ويو آهي.

هن کاٻي هٿ سان سڄي هٿ جي ترِيءَ کي زور ڏئي ڏٺو. هٿ سچ پچ مٽيءَ جيان نرم ۽ آلو هو. ايترو جو ان تي پيل حرف ترِيءَ ۾ ڪهڙي ويا. هن ڇرڪي ساڄي هٿ جي آنگوٺي سان پنهنجي کاٻي هٿ جي ترِيءَ کي هٿ لاتو تہ انگوٺي کي محسوس ٿيس ڪٻي هٿ جي تري بہ اهڙي ئي آلي ۽ نرم آهي..... جهڙي ڦيڦي.....

سنجي حيران ٿي سڄي هٿ جي ترِيءَ تي جيڪي حرف هئا اهي کٻي هٿ جي ترِيءَ تي لاهي ڇڏيا ۽ جڏهن سڄي آنگوٺي سان زور ڏئي ڏٺائين تہ اهي سڀ حرف ترِيءَ ۾ ڪهڙي ويا.

ساهہ مان پنل مٽيءَ جي خوشبوءِ آيس تہ هن ٻئي هٿ سنگهي ڏٺا..... ٻئي هٿ مٽيءَ مان ٺهيل هئا.

هاڻ هٿن تي ڪوبہ حرف ڏسڻ ۾ نہ ٿي آيو. ڀٽي تريون خالي هيون.

سيني مان هڪ ڊپ اٿي هن جي ذهن ۾ پکڙجي ويو. هاڻ بنا هٿن جي مان ڪيئن لکندس؟

سنجي جي سڄي بدن ۾ زندهہ بدن واري چرپر هئي. هو سوچي رهيو هو. اکين سان ڏسي رهيو هو. گهبرائجي بستري تي ٻہ وينو. وري بستري تان اٿيو ٻہ. ننگون، پير، ٻانهون ۽ مٿو..... سڀ ڪجهہ اڻين ئي هوس..... پر هٿ؟

محسوس ڪيائين تہ جيڪڏهن هن هٿ لوڏيا تہ ڀٽي هٿ سندس جسم مان مٽيءَ جيان ڪري پوندا.

هو ڪيتري ئي دير تائين، اڻين ئي هيسيو رهيو..... پوءِ هن هڪ ٻانهن چنڊي، اهو ڏسڻ لاءِ تہ ٻانهن سان لڳل هٿ ڪري ٿو يا نہ. پر هٿ اڳ جيان ٻانهن ۾ لڳو پيو هو. هن ٻي ٻانهن کي بہ چنڊي ڏٺو. ان ٻانهن جو هٿ بہ اڻين ئي ڪرائيءَ سان ڳنڍيل رهيو.....

هو وري حيران ٿي هٿن ڏانهن ڏسڻ لڳو پر هن ڀيري سندس اکيون ڏسنديون ئي رهجي ويون...... هٿن ۾ ننڍا ننڍا گل ٽڙي رهيا هئا...... يقين نہ آيس.......

اکيون چنڀي وري ڏٺائين. هٿن تي سچ پچ ڏاڍا ڪومل ۽ ڳاڙهي رنگ جا گل ٽڙيا بيٺا آهن........

سڄون تريون گلن سان ڀريون پيون هيون........

هن وري هٿن کي سنگهي ڏٺو. هن جي هٿن مان مٽيءَ جي نہ گلن جي مهڪ اچي رهي هئي.

وقت جي خبر سنجي کي نہ پئي، پر سج نڪري آيو. انڪري وڏندڙ روشني جڏهن سنجي جي دريءَ مان اندر اچي سڄي ڪمري ۾ پکڙجي وئي، تہ سنجي چرڪي اٿي وينو.......

ڏٺائين، هو بستري تي اونڌي منهن ستو پيو هو.

اٿي ڏٺائين، آڏو ڪمري جون اهي ئي ديوارون هيون. هڪ ديوار جي ڪنڊ ۾ اها ئي سندس لکڻ واري ميز آهي، ۽ ميز تي اڃان تائين راتوڪي بتي ٻري رهي هئي......

هن تڪڙ ۾ پنهنجي هٿن ڏي ڏٺو. پر اهي بہ سڄي جسم جيان هن جا

هٿ آهن، مٿيءَ جا نہ.....

هن ميز تي پيل رات وارن ڪاغذن ڏانهن نهاريو. جنهن تي هو پنهنجي ڪهاڻيءَ لاءِ تپ لکي رهيو هو. ڪاغذ بہ ائين لفظن سان پريل ڏسڻ ۾ آيس.

سنجي ڪيتري ئي دير حيرت مان ڪمري ۾ بيٺو رهيو. پوءِ هن ڪان بيٺو نہ تي پڪو ۽ هو ائين ئي ڪمري کي ڪليل ڇڏي، جلدي مٿي وڃڻ واري ڏاڪڻ چڙهڻ لڳو.

مٿي ميتا جو ڪمرو خالي پيو هو. خيال آيس تہ شايد ناني بازار هلي وئي هجي ۽ ميتا هيٺ باغيچي ۾ هجي..... هو تڪڙو ورڻ وارو هو تہ ڪمري جي پرينءَ دريءَ وٽان آواز آيو: "اچو!"

"ميتا!" سنجي ڪمري ۾ اندر هليو ويو. پر هن جي حيرت سندس چهري تي ائين ئي لکيل هئي، ويجهو ايندي ميتا گهبرائجي هن ڏانهن ڏٺو.

"ميتا! توکي ڪجهہ نہ ٿيندو، ڪجهہ نہ..... تون بلڪل ٺيڪ ٿي ويندينءَ." سنجي حوصلو وڌائيندي ميتا ڏانهن ڏٺو.

هن مرڪيو ۽ چيائين: "لکڻ وارن جي لاءِ ڪهاڻيون تہ شايد آسمان مان لهنديون آهن، اهو بہ الهام ئي ٿيندو آهي."

"ڪهڙو؟"

"صرف اهو تہ جڻ ڪيلي جي وڻ جو هڪ وڏو پن ڪل سميت هيٺ گاهہ تي ڪريو پيو آهي."

"سچ؟"

"سچ تنهنجا ڪپڙا ڪيلي جي وڏن وڏن پنن جيان ڏسڻ ۾ تي آيا. ۽..."

"۽؟"

"تنهنجو چهرو ڪيلي جي پيلي گلن جيان....." سنجي جوش ۾ هو پر ميتا جي اکين ۾ پاڻي تري آيو.

"سمجهين؟"

"ها، سچ پچ پن جيان ٿي پئي آهيان."

"پر نہ......"

"نہ سنجي! وڻ مان ڇنل پن وري ڌرتيءَ ۾ نہ لڳندو آهي....."

"لڳندو آهي....."

ميتا بستري جي ويجهو اچي، بستري تي ٻانهن رکي فرش تي ويهي رهي.

"رات مون کي عجيب خواب ڏسڻ ۾ آيو. سمجهه ۾ نه ٿي آيو ته ڇو هي خواب ڇاهي، پر مون پاڻ ئي فرائڊ جيان خواب جو تجزيو ڪري ورتو آهي..... تعبير ڳولي ورتو اٿم."

"ڪيئن؟"

"رات جو ميان هڪ ڏاڍو ٿڪائيندڙ ڪم ڪندو رهيس. پوءِ ان مان ڪِڪ ٿي پيس ته پنهنجي ڪهاڻيءَ جا ٽپ ولندو رهيس..... نه ڄاڻ ڪڏهن منهن جي اک لڳي ويئي..... خواب ۾ ڏٺم..... ڪاغذ تان لهي سڀ حرف منهنجي هٿ ۾ اچي ويا آهن..... منهنجا..... منهنجا ٻئي هٿ مٽيءَ جا ٿي ويا آهن، ۽ ...... سڀ حرف ٻج جيان پاڻ ئي هٿن تي ڦٽي پيا......."

"ٻڌي رهي آهين؟"

شايد ميتا جو ڳلو ڀرجي آيو هو. هوءَ ڳالهائي نه سگهي، هن صرف "ها" ۾ ڪنڌ لوڏيو.

"۽ وري منهن جي ڏسندي ڏسندي اهي سڀ ٻج ڦٽي پيا ۽ منهنجا ٻئي هٿ تمام سهڻن گلن سان ڀرجي ويا."

ميتا هٿ ڊگهيري سنجي جي هٿ کي هٿ لاتو، وري سنئون ڪري هن جي ترِيءَ کي ڏسڻ لڳي.

ميتا جنهن ڏينهن بيهوش ٿي هئي، ان ڏينهن سنجي هن کي پنهنجي هٿ جو سهارو ڏيڻ چاهيو هو، پر ميتا ورتو نه هو.

اڄ ٻهريون ڀيرو هو، جو ميتا هن جي هٿ کي هٿ لاتو هو. سنجي جي پوري بدن ۾ هڪ حرارت ڊوڙي ويئي......

ڀانيائين، هيءَ ان طرح جي لرزش آهي، جهڙي رات جو گلن سان ڀريل هٿ کي سنگهي محسوس ڪئي هئي.

سنجي ٻيو هٿ به اڳتي وڌايو. چيائين: "گل ٻنهي ترين ۾ ڦٽا هئا."

ميتا ڀريل اکين سان سنجي ڏانهن نهاريو ته سنجي ميتا جو هٿ ٻنهي ترين تي رکندي چيو: "ڏس، خواب ساپيان ٿي ويو."

"ڪيئن؟"

"منهنجي ٻنهي ترين تي تنهنجو هٿ هڪ اچي گل جيان ڦٽو پيو آهي...."

ميتا کان پنهنجي اکين جو پاڻي جهيلو نہ ٿيو. انڪري هن پنهنجو مٿو ڪٽ جي ٻانهنءَ تي رکي ڇڏيو.

"هتي ترين تي گل جو ڦٽڻ ڪيلي جي ٿنل پن جو واپس لڳڻ جو نشان آهي."

ميتا کلي ڏنو.

"اهو ٿي فرائڊ جو تجزيو آهي؟ اهو ئي خواب جو تعبير آهي.؟"

سنجي کلي ڏنو.

"سچ پچ فرائڊ زندهہ هجي ها تہ اهو بہ ائين چوي ها."

ميتا جو ساهہ اٽڪڻ ويو. چيائين: "هاڻ مان فرائڊ ٻنجي ڏيکاريانءِ؟"

"ڪيئن؟"

"مان ان خواب جو تجزيو ڪريان؟"

"ان جو صرف اهو تجزيو آهي جيڪو مون ڪيو آهي....."

ميتا کلي ويئي.

"تہ فرائڊ ڪي اهو منظور نـاهي تہ دنيا ۾ ڪو ٻيو بہ فرائڊ ٿي ٿو سگهي."

"نہ...... مون ائين نہ چيو......"

"چڱو، ڇڏءِ......"

"ان خواب جو مطلب آهي تہ اسان جي زبان جا حرف ترين مان ڪهاڻيون ۽ ناول ٻنجي ڦٽندا......"

"نہ......"

سنجي ميتاجي هٿ جي هيٺان هٿ ڪڍي ورتو. چيائين: "مون ڪي اها برابري نہ گهرجي......"

ميتا هٿ اڪتي وڌائي، وري سنجي جي هٿ ڪي هٿ لائي چيو: "وڏا گل ٽڙندا..... پر مان نہ هونديس...... مون ڪي هاڻ ڏسڻ ڏي......"

سنجي ميتا جو هٿ مٿي ڪٽي ڇپن سان لڳايو ۽ چيائين:

"ٻيو ڪوبہ گل نہ گهرجي..... صرف هن هٿ جو گل...... تنهن جي هٿ جو گل...... ميتا!"

○

هڪ ڏينهن منجهند جو ناني هيٺ آئي. سنجي جي ڪمري ۾ ء چيائين:

"تنهن جي لائق هڪ ڪم آهي پٽ! ڊڄندي ڊڄندي آئي آهيان."

سنجي اهو ئي ترجمي وارو ڪم ڪري رهيو هو. قلم جنهن لفظ تي هوس، ان کي اتي ئي ڇڏي اتي ويٺو.

"ناني! مون ۾ ڪوبہ ڪم هجي، چئي ڏينديون ڪريو. ڪهڙيء بہ مهل...... وچ ۾ اها ڊڄڻ واري ڳالهہ نہ چونديون ڪريو."

"نہ پٽ! تو کان نہ ميتا کان ڊڄندي آهيان. هوء پڙهندي پڙهندي هاڻ ستي آهي تہ مان لڪي آئي آهيان."

"چئو!"

"مون کي ٽيليفون ڪرڻ ايندي ناهي..... هي ڏس! هن ڪاغذ تي نمبر لکيل آهي." سنجي نانيء جي هٿ مان ڪاغذ ورتو. ڏٺائين، مسٽر پوريء جو ليٽر فارم هو. جنهن تي گهر جو، ڪارخاني جو، ٻئي نمبر لکيل هئا.

"تون مون سان بازار هل تہ اتي ڪيترن ئي دوڪانن تي ٽيليفون لڳل آهن. بس تون نمبر ملائجانء، ڳالهائيندس مان پاڻ ئي."

سنجي کي فڪر ٿيو تہ ميتا شايد اڳ کان وڌيڪ بيمار ٿي آهي. پڇيائينس:

"اتان ڪنهن کي گهرائڻو آهي؟"

"نہ پٽ! جيڪو پاڻ اچي خير خبر نہ ٿو وٺي، ان کي سڏي ڇا ڪبو...... تو ڪڏهن ڏٺو آهي؟ ڪڏهن ڪنهن ڳالهہ پڇڻ لاء ڪوڙ سوڙ مان ئي هيڏانهن نہ لڙيو، نہ تہ ماڻهو دنياداريء جي ناتي ئي سهي...."

سنجي کي محسوس ٿيو تہ هن نانيءَ جي ڪنهن ڏکندڙ رڳ تي هٿ رکيو آهي، هوءَ نہ ڄاڻ ڇا پئي چوڻ چاهي..... جيڪا ميتا کان بہ لڪائي چوڻ ٿي چاهي. "آهي تہ مري مٽي ٿيڻ واري ڳالهہ. پر ڇا ڪريان.....؟" نانيءَ چيو تہ سنجي هن کي ويهڻ لاءِ چئي، پڇيائين: "پوءِ مون کي ٻڌاءِ جيڪو چوٿو هو، مان وڃي ٿو چئي اچان، اوهان هتي ئي ويهو....."

"نہ پٽ! تون پنهنجي واتان ڇا چوندين......... هو ڏهن قسمن جا سوال پڇنداءِ..... تہ تون ڪير آهين؟"

سنجي کي ان ڳالهہ جو خيال نہ هو، ٻانيائين ناني ٺيڪ ٿي چوي.

"تو وٽ سائيڪل آهي نہ..... مون کي پويان ويهاريندين؟ پنڌ هلڻ ۾ ڪافي وقت لڳي ويندو ۽ اسان جي پويان جيڪڏهن هُوءَ جاڳي پئي...."

نانيءَ کي ميتا کان چوريءَ چوٿو آهي. سنجي کي اهو اندازو ٿيو تہ چيائين: "جيڪا ڳالهہ ميتا نہ ٿي چاهي ناني! اها نہ چوڻ گهرجي."

"پر ڪريان ڇا پٽ؟ جيڪڏهن منهن جي هڙ ۾ ڪجهہ هجي...." نانيءَ مٽي تي ويڙهيل رئي کي ڏکندڙ هٿن سان وٽ کان کولي چيو: "هن پلوءَ ۾ بدقسمتيءَ تنگ ڪري وڌا آهن، نہ تہ اڄ ڇوڪريءَ کي جيئن هن ڏکو ڏئي ڇڏيو آهي، مان پنهنجي گهر نہ وڃي وڃان ها؟"

سنجي نانيءَ کي ٻانهن کان وٺي بستري تي ڄڻ زوريءَ ويهاريو، چيائين: "وڃي پئسن لاءِ چوٿو آهي؟"

"ها پٽ! وات سڙندو آهي اهڙي ڳالهہ ڪندي..... پر هوڏانهن ڊاڪٽر ٿو چوي، روز هيترن ميون جي رس ڏيوس..... ڪٿان آڻيان.....؟ ديوار تي ٻارڻ جون ڦتيلون رکڻ سان ڇت نہ جڙي پوندي. نانيءَ جو آواز ٽٽڻ لڳو. هُوءَ ڄڻ سنجي جي آڏو نہ قسمت جي اڳيان دانهيندي هجي. "باهہ لڳي هن جي لکن کي، منهنجي ڌيءَ لاءِ ڪجهہ نہ رهيو آهي هن وٽ. چوندو هو، هر پهرين تاريخ مان پاڻ ئي اوڏانهن موڪلي ڏيندس..... اڄ پندرنهن ڏينهن گذري ويا آهن."

سنجي جنهن ڏينهن ترجمي وارو ڪم وٺڻ ويو هو، هن کي پاڻ ۾ ڪجهہ محسوس ٿيو هو، اهو جيڪو هن پنهنجي ڇپن سان بہ ڪنهن کي چوڻ نہ ٿي چاهيو. پر هن مهل ٻانيائين تہ ڪن نانيءَ جي واتان اهوئي ٻڌي رهيا آهن.

"هل پٽ! ات، پر اڄي ڇوڪريءَ کي ڪجهه نه ٻڌائج. هوءَ مون تي ڪاوڙبي. ڀانهن ۾ سون جون ٻہ چوڙيون اٿس چوي ٿي اهي وڪڻي ڇڏ..."

ناني بستري تان اٿي ته سنجي هن کي ڪلهي تي هٿ رکي ڪيس وڃڻ کان جهيلو ۽ چيائين: "پوءِ ماءُ پٽ هڪ واعدو ڪن."

ناني هن جي منهن ڏانهن ڏسڻ لڳي، سنجي چيو: "هاڻ اوهان چيو ته مان اوهان جي ڳالهه ميتا کي نہ ٻڌايان، چيو هوءَ نہ؟"

نانيءَ اثبات ۾ ڪنڌ لوڏيو. سنجي چيو: "نہ مان اوهان جي ڳالهه ميتا کي ٻڌائيندس نہ ئي توهان ميتا کي ڪنهن جي ڳالهه ٻڌائيندا يون." ۽ سنجي ڪپڙ مان ٽي سؤ ڪڍي نانيءَ جي اڳيان رکندي چيو: "اهو اسان جو ماءُ پٽ جو واعدو ٿيو آهي."

"پر پٽ!" نانيءَ جو آواز نڙيءَ مان هيٺ لهي ويو. شايد نڙيءَ ۾ نہ هن جي سيني ۾..... هوءَ سيني مان نڪرندڙ ٻاهہ جيان چوڻ لڳي: "ڏس! منهنجي قسمت! منهن جي اڪيلي ڌيءَ هئي، اها بہ پنهنجي مڙس جي هٿان چيچلائي چيچلائي مري وئي، مون هن ڇوڪري کي سيني لاتو، مور کان وڌيڪ وياج پيارو هوندو آهي ۽ ڏس اڄ اهو بہ....."

سنجي ڪڏهن ڪڏهن محسوس ڪندو هو تہ ڪوبہ پٽ پنهنجي ماءُ جي جواني سکي ڪري نہ سگهندو، سندس حصي ۾ صرف ماءُ جو پيڙهو ايندو آهي، جنهن کي هو چاهي تہ جيءُ ڀري سکي ڪري ٿو سگهي ۽ هن جي سيني ۾ هڪ حسرت ڪر ڪٽندي هئي تہ اهو وقت هن جي زندگيءَ ۾ ڇو نہ آيو؟ اڄ سامهون نانيءَ ڏانهن ڏنائين تہ سندس ان حسرت ۾ جڻ ساهہ پئجي ويو.

چيائين: "نہ، ناني، روئبو ناهي."

○

پوياڙيءَ مهل، ترجمو ڪري ٽڪجي سنجي سڀ ڪاغذ هڪ پاسي رکيا ۽ هيڪلو ويهي وهسڪي پيئڻ لڳو.

ڪنن ۾ ميتا جو آواز پڙڏاءَ ۾ آيس. پانيائين، وهسڪي سچ پچ هڪ ڪرامت هوندي آهي. پرآواز وهسڪيءَ جي ڪرامت نه هئي، سچ پچ ميتا چائنٽ ڪان اندر اچي بلڪل پرسان بيٺي.

"ڊاڪٽر ڏانهن وئي هئس." ميتا چيو.

سنجي بستري تان اٿي ميتا کي ويهڻ لاءِ چيو، پر هوءَ ڪانه ويٺي، وهسڪيءَ جي گلاس ڏانهن نهارڻ لڳي.

"ڊاڪٽر ڇا چيو.....؟"

"اهو ئي ته وهسڪي نه پيئجانءِ."

سنجي کلي ڏنو. "ڇگو ٿيو، ڊاڪٽر اڄ تنهنجي بدران مون کي مريض بڻايو....."

ميتا جي چهري مان نه ڄاڻ ڪهڙيون پريشانيون جهلڪي پيون. چيائين: "سچ ته پيدائش کان ئي وهسڪيءَ کان واقف آهيان......"

"هان، وهسڪيءَ جي چسڪي ورتي هيءِ؟" سنجي کلڻ لڳو.

"وهسڪيءَ جي نه، پر ان جي انجام جي چسڪي ورتي هئي."

ميتا بستري تي ويهي رهي، چوڻ لڳي: "اها ئي وهسڪي هئي، جنهن جي ڪري منهن جي پيءُ منهن جي ماءُ جي زندگي گروي رکي هئي."

سنجي اڄ تائين ميتا کان ڪجهه نه پڇيو هو. هاڻ ميتا پاڻ ڪجهه ٻڌائي رهي هئي ته سنجي اوچتو پڇيس: "سچ ميتا! تون جو ڪجهه آهين، جو

ڪجهہ هئينءَ، اهو ڪيئن ٿي وئينءَ. منهنجو مطلب آهي.... تون...."

"سمجهي ورتم تہ پئسن لاءِ ڇو وڪجي ويس؟"

"مان اها ڳالهہ ڇٽي نہ ٿو سگهان......"

"پر اهو سچ آهي......"

"جيڪڏهن سچ آهي تہ ڇو؟..... ڇو.......؟"

"ٻڌائي تہ رهي آهيان....... منهن جي پيءُ منهنجي ماءُ جي زندگي اهڙين پريشانين وٽ گروي رکي هئي جو هو وري ڪڏهن ڇڏائي نہ سگهيو..... امان سچ پچ فڪرن وٽ گروي رکي وئي هئي."

سنجي کي ڪجهہ چوڻ ڏاڍو مشڪل لڳو. هو صرف ميتا ڏانهن ڏسندو رهيو...... ميتا ئي اڳتي چيو:

"انڪري امان ڪان پوءِ منهنجو وارو هو...... پر شادي تہ ڪنهن بہ شيءِ کي گروي نہ رکندي آهي جنهن کي ڪڏهن ڇڏايو وڃي..... تنهن ڪري هن مون کي وڪڻي ڇڏيو...... هي سڀ ڪجهہ وهسڪيءَ جو نتيجو آهي سنجي! انڪري ٿي چوان......."

"وعدو ڪريو، نہ پيئندؤ."

"هڪ شرط تي."

"ڪهڙو؟"

"تہ هڪ ڀيرو اها ڳالهہ مون سان هر روز ڪندي ڪر..... هميشہ....."

"۽ جيڪڏهن هر روز نہ چوان؟"

"جنهن ڏينهن نہ چوندينءَ ان ڏينهن پيئندس."

ميتا، سنجي جي ڇيل شرط ۾ هڪ التجا ڏسي ورتي. اکيون هيٺ ڪيائين. جڻ زندگيءَ سان گلا ڪري رهي هجي، ان معصوم ڳالهہ جي چوڻ لاءِ تون مون کي مهلت ڇو نہ ٿي ڏين.

"ڏس!"

ميتا سنجي ڏانهن ڏٺو ۽ هاريل اکين سان......

"تو چيو هو نہ تہ جيڪو ڪجهہ شاديءَ جهڙي شيءِ جي آڏو گروي رکبو آهي..... اهو ڇڏائي نہ سگهبو آهي..... مان اقرار ٿو ڪريان، اهو ڇڏيندس،

ڪنهن بہ قيمت تي.....“
۽ سنجي نوڙي بستري تي ويٺل ميتا جا چپ چمي ورتا.
اهو اوچتو ٿي ويو هو، انڪري ميتا گهبرائجي سنجي ڏانهن ڏٺو، چيائين:
”وري ائين ڪڏهن نہ ڪجان.“
سنجي کي محسوس ٿيو، ميتا جي لفظن سان دل کي ڪٿي زخم رسيو آهي، ان جاءِ تي جتي نہ لڳڻ گهربو هو.
”مون ڪان وسري ويو هو.“ سنجي جي واتان اڌورو جملو نڪتو ۽ هو ماٺ ٿي ويو.
”بيماري بہ ڪا وسارڻ جي شيءِ هوندي آهي؟“
ميتا چيو تہ سنجي هن ڏانهن عجيب تسليءَ سان نهاريو.
”اوهان غلط سمجهيو منهنجي وفا قانوني ناهي، دل سان آهي...... زندگيءَ سان هئي، پر هن پيجي وڌي......“
”ميتا!“سنجي جو آواز زندگيءَ جي لونءِ لونءِ ۾ شامل ٿي ويو. ”تو جو سمجهي ورتو آهي تہ تون جِي نہ ٿِي سگهين..... توکي جيئڻو پوندو......“
”هيمشہ چاهيندي هئس تہ ڪوئي ائين چوي.“
”مان چوانءِ ٿو.“
”پر هاڻ ڏاڍي دير ٿي وئي آهي.“
”نہ....... نہ....... نہ......“
”هاڻ ٻيو ڪجهہ نہ، هڪ ئي شيءِ جي گهرڻ جو وقت آهي.“
”ڇا؟“
”ڇٽي ڏيان؟ من تو چاهي.“
”ڇڏ ميتا! منهنجي جان بہ گهري وٺ.“
”جيڪڏهن پنهنجي جان پاڻ وٽ سلامت هجي ها تہ ضرور اها گهران ها، اها گهري سگهان ها تہ مون کي..... دنيا کان ٻيو ڪجهہ نہ گهرجي ها.“
”ميتا......؟“
”پر هاڻ بہ هڪ شيءِ گهرڻ جو وقت آهي..... منهنجي دل ٿي چاهي..... منهنجو ڪفن ٻئي ڪنهن جي هٿ ۾ نہ هجي صرف تنهنجي هٿ جو..... سنجي-!“

اڄ ڀيريون ڀيرو ميتا جي وات مان سنجي جي لاءِ "تون" نڪتو. شايد وات مان نه روح مان..... جهڙو هڪ روح کي پرسان ويهاري ٻئي روح ڳالهايو هجي. سنجي کي ڀيريون ڀيرو هڪ درياءَ کي ٻئي درياءَ سان ملڻ جهڙو احساس ٿيو. گذريل ڏينهن جي پنهنجي اڄ ياد اچي ويس ۽ اها تڙپ جڏهن هڪ ڀيري هن ڪافڪا کي مخاطب ٿي چيو هو: "يار ڪافڪا! تون ڄاڻين ٿو ته هڪ درياءَ کي جيڪا اڄ لڳندي آهي اها ٻئي درياءَ جي هوندي آهي. راهگير جي ملڻ سان ڇا ٿيندو. جيسين درياءَ کي درياءُ نه ملي....."

۽ سنجي اڄ ڪافڪا جي جاءِ تي اها ڳالهه ميتا کي ٻڌائي.

ميتا ڪافي دير تائين ماٺ رهي، پوءِ چوڻ لڳي: "پر سنجي! هي ريگستان آهي جيڪو منهنجي چئني پاسي پکڙيو پيو آهي ۽ مان ان کان لڪي هڪ ڪمري ۾ پئي آهيان..... نه ڄاڻ ڪهڙي ڏينهن صبح، شام، ڪهڙيءَ به مهل هو منهنجي ڪمري ۾ گهڙي ايندو."

شام جو پنجين وڳي جڏهن سنجي ترجمي واري ڪم جي آخري پيرا پوري ڪئي، اتي هڪ نظر لکيل ڪاغذن جي ڍير ڏانهن ڏنائين ته محسوس ٿيس، اڄ هن جو ڪمرو هنن لفظن جي فريب کان آجو ٿي سمهڻ ٿو گهري. سنجي جي هٿ مان سگريٽ جي دونهين مان اوچتو هڪ ٻيو دونهون به نڪتو.

"خدايا! ڪڏهن اسان جي ڌرتي به انهن ٻولين جي فريب مان آزاد ٿيندي؟" ان ئي شام جو سنجي سڄي محنت وڃي پريس جي مالڪ کي سونپي. معاوضو نه ورتائين، وقفو ڏنائين، ۽ جڏهن اٿڻ لڳو، پريس جي مالڪ ويهڻ لاءِ چيس.

"ٻيو ڪم ملي ٿو سگهي؟"

"ڪافي گهڻو.... جيڪڏهن ڪرين ته.....؟"

"ڪندس....."

"پر ترجمي جو ناهي.. اهو به ملي ٿو سگهي. پر ان کان به وڏو ڪم آهي هزارن جو ....."

هزارن جي نالي تي سنجي جي دل ۾ شڪ پيدا ٿيو، پانيائين، جنهن ڏينهن محنت جو معاوضو پيٽ ڀرڻ جيتري ماني ڏيندو، اهو وقت اڃا نه آيو آهي. هي ضرور ڪو ٻيو وقت آهي. پر چيائين ڪجهه نه....

"هڪ ڪم ڏياري ٿو سگهان، پئسا بہ اوهان جي مرضيءَ مطابق، جيترا گهرو..."

پريس مالڪ جو لهجو ايترو مهربان لڳس جو سنجي جي نرڙ جي رڳن ان مهربانيءَ ڪري ڇڪجي وئي.

"هڪ ڪتاب لکي ڏي....!"

هن چيو ٿي تہ سنجي ڀانيو تہ ان مهل سندس نالو ڪنهن نقلي نالي جي قبر ۾ وڏو وڃڻ وارو آهي. ان ڪري هن جي چپن تي هڪ ڪلنڊڙ گهپ پئجي ويو. واتان نڪري ويس "پر اهو ڇپبو ڪنهن ٻئي جي نالي سان؟"

"نہ، نہ، اوهان جي نالي سان ڇپبو.... سنجي ڪمار جي نالي سان...."

"مون نئون ناول لکي ورتو آهي... اهو...."

"نہ، نہ، ناول نہ......"

"تہ پوءِ....؟"

"هڪ مذهبي جماعت آهي، انهن وٽ گهڻو ڪجهہ آهي.... سندن گروءَ وٽ لکين رپيا آهن.... هو چاهي ٿو تہ هن تي ڪتاب لکيو وڃي...."

سنجي ڪلي ڏنو. "ڇا لکان؟ هن جي ڪرشمن تي....؟"

"ٻيو نہ تہ .... ڇا لاش ڏسڻ ايندا تہ سچ ڇاهي ۽ ڪوڙ ڇاهي؟"

"اهو مون کي بہ ناهي ڏسڻو...."

"اوهان ڏسي ڇا ڪندؤ، بس ڏهہ هزار وٽ ۽ اکيون بند ڪري لکي ڏيڻ. ڏهہ نہ چاهين تہ ويهہ هزار ئي وٺ."

سنجي کي محسوس ٿيو، نہ ڪڏهن اهڙو روئڻ آيو آهي، نہ ڪڏهن ان جهڙي ڪل. چيائين، "پر اکيون ٻوٽي صرف ڪيئن ڏسي سگهندس؟"

پريس جو مالڪ ڪجهہ دير تائين سنجي کي ڏسندو رهيو. پوءِ چوڻ لڳو:

"اوهان کي هڪ ڳالهہ ٻڌايان سنجي صاحب! ڪيترا ڪم اکيون ٻوٽي ئي ٿيندا آهن.... هي مشينون جيڪي هلي رهيون آهن، رات ٿيڻ کان اڳ ئي بيهي وڃن، جيڪڏهن ڪيترائي ڪم اسان اکيون بند ڪري نہ ڪريون .... ڪيترائي بيڪار ڪتاب ڇاپيندا آهيون آفيسرن جا، نہ تہ هو خاڪ ليکڪ آهن؟"

بس، سؤ پنجاهہ جيترا هو گهرندا آهن. ڏئي باقي ڪباڙيءَ کان ڪٺائي

ڇڏيندا آهيون. ڪيترا ترڪ ۽ تي پئسا وٺندا آهن، ڪي اونڌي ترڪ ۽ تي. اسان کي چاهي... جيئن ڪجهه ڪندا آهيون..."

پريس جي مالڪ اڳ سنجي سان پنهنجون ڳالهيون نه ڪيون هيون. اڄ ڪجهه ڪيائين ته سنجي کي محسوس ٿيو: انسان ڪجهه ڪري، هو پل ڪيڏو ئي وڏو واپاري ڇو نه هجي. هن ڪان به ڪڏهن ڪڏهن من جو بوجهه ڪنيو نه ويندو آهي.

هن کي پريس جي مالڪ سان ڪجهه همدردي ٿي وئي. هن جي روزگار جي ڪري نه پر انڪري ته صحيح ۽ غلط جي ڄاڻ ڪٿي بچائي ٿورو ئي رکي سگهيو آهي. هو ٻڌائي رهيو هو...."۽ جن جي هلندي آهي، اهي پنهنجا ڪتاب، ماڻهن کي زوري ۽ ته نه پڙهائي سگهندا، پر اسڪولن ڪاليجن ۾ ڪٿائي پڙهائي ڇڏيندا آهن. زوري ۽ هنن جي نڙي ۽ مان لهرائي ڇڏيندا آهن."

ڪجهه گهڙين جي لاءِ سنجي جي من جو درد پريس جي مالڪ ڪان واقف ٿي ويو. وات مان نڪتس: "پر ٻارن جو مستقبل ...."

"ڪڏ ۾ پوي ٻارن جو مستقبل.... ان جو ڪنهن کي فڪر آهي..."

سنجي جي ذهن ۾ ميتا جا لفظ گهمي ويا. منهنجي پيءُ منهنجي ماءُ جي زندگي پريشانين وٽ گروي رکي هئي... من ئي من ۾ ان مهل ميتا کي چيائين: "ڏس ميتا! .... ڪنهن ڪنهن، ڪنهن ڪنهن جو ڇاڇا گروي رکي ڇڏيو آهي... ڏس! اسان جي دنيا ۾ ماڻهو ايندڙ نسلن جو آئيندو به گروي رکي ڇڏيندا آهن...."

"ڇا سوچي رهيا آهيو؟" اوچتو پريس جي مالڪ پڇيو.

"ڪجهه نه...."

"پوءِ ڪتاب لکندؤ؟"

"لکي نه سگهندس!"

"سوچي وٺو....."

"ترجمي جو ڪم هجي ته ڪري ڏيندس."

پريس جي مالڪ هڪ ننڍڙو ڪتاب ڏيڻ ساڻ ئي چيو: "اها ته گذارو ڪرڻ واري ڳالهه آهي."

سنجي ڪلي ڏٺو. ڪتاب وٺي ۽ ٻاهر اچي مشين واري حصي ۾ ڪريم کي

ڏسڻ ويو. ڪريم ٻاهر نل تي هٿ منهن ڌوئي رهيو هو. هن پري ڪان ئي سنجي کي سڏيو ۽ ويجهو اچي سندس هٿ ۾ نئون ڪتاب ڏسي پراڻي ڳالهه دهرائي.

"سنجي صاحب! خدا ڪان اڪين جو ويمو ڪرائي چڪا آهيو يا هاڻ ڪرائڻو اٿو؟"

سنجي ڪريم سان هٿ ملائيندي چيو: "مون ته ڪريم ميان توکي چيو هو ته هڪ ڏيهن ويمي جي ان ايجنٽ کي وٺي اچج.... مان ويمو ڪرائي وٺندس."

تون آئين ئي ڪونه...."

"هاڻ ڪيڏانهن، گهر ڏانهن تا هلو يا.....؟"

ڪريم دروازي جي پويان ٽنگيل ڪپڙا ڪڍندي ۽ بدن تان مشين جي تيل ۾ ٿڪيل ڪپڙا لاهيندي چيو.

"سڌو گهر...."

"پوء مان اوهان سان گڏ هلان ٿو."

"مان توکي چوڻ وارو ئي هوس."

"توهان وات کي ڳالهين جي نلڪي جو لڳائي ڇڏي آهي، ڪجهه ڏينهن ٿي ويندا آهن اوهان سان ڳالهائڻ کي ته ايمان سان نشو ٿيي پوندو آهي."

ڪريم به پنهنجي سائيڪل ڪٽي ورتي ۽ سنجي به. رستي ۾ سنجي ڪريم کي چيو: "ميان! تون جيڪڏهن وراڻي تي ٿورو ترسين ته مان ڪجهه دارو وٺي اچان."

"مون کي ته سائين اسپتال وارن پرهيز گار بڻائي ڇڏيو آهي، اوهان پيئڻ چاهيو ته اوهان جي مرضي." ڪريم چيو.

سنجي سائيڪل نه بيهاري، چيائين: "هون، ته مون کي به ڪنهن پرهيزگار بنائي ڇڏيو آهي."

"هلو، پوء هلي چانهه تا پيئون." رستي ۾ ڪريم پنهنجي دل جو غبار ڪڍيو. "سنجي صاحب! ماڻهو پرهيز گارن جي ڏاڍي عزت ڪندا آهن. پر سائين جيڪڏهن ڪنهن ڏڪ به ڏڪ پي ورتا، ته ماڻهن کي ايترو فڪر ڇو ٿي پوندو آهي؟ جن ڳالهين لاء پرهيز گار هڻڻ گهرجي، انهن ڪان ته ڪو به نه ٿيندو آهي....."

ڪريم ٻي ڳالهہ ٻڌائي: "پريس جي مالڪ جو سرڪاري دربار ۾ چڱو اثر رسوخ آهي. ڪيس مشين جي لاءِ آسانيءَ سان لائسنس ملي ويندو آهي ۽ پل ڪيس نئين مشين جي ضرورت نہ بہ هجي، هو لائسنس وٺي اچي وڪڻي ڇڏيندو آهي." وري هن اداس ٿي چيو:

"محنت جو ملهہ تہ ٻڌو هوسون. پر هاڻ تہ چوٽيون بہ ڪوڙيون ٿي ويون آهن. هاڻ تہ رسوخ جو ملهہ ٿيندو آهي... آنگر لوڏڻ جو...." سنجي ڪلي ڏنو تہ ڪريم ڏک مان ورائيو:

"سرڪار بہ انڌي هوندي آهي سائين! اڪ پٽي ڪڍهن بہ نہ ڏسندي آهي تہ ڪاغذ ڪنهن ڪي ڏنا آهن ۽ مشين ڪٽي پهچي وئي آهي. هن صرف صحيءَ لاءِ آنگر لوڏي ۽ هزارن جا نوٽ ڪيسي ۾ وجهي ڇڏيا."

"ڪريم ميان! اها ڳالهہ تہ خدا تعاليٰ پاڻ شروع ڪئي آهي، پوءِ ماڻهو ويچارو ڇا ڪري." سنجي چيو ۽ کلڻ لڳو.

ڪريم ڏاڍو پريشان ٿيو تہ سنجي وري ڳالهايو: "ڏس ميان! الله ڪي بہ لائسنس مليو هو ماڻهو ڻاهڻ جو پر هن بہ لائسنس وڪڻي ڇڏيو. ڪنهن ڪاريگر ڪي وڪڻي ها تہ ڪا ڳالهہ ٿئي ها، هو ماڻهو گهڙي ڻاهي ها، پر هن ان ۾ تميز نہ ڪي، نہ ڄاڻ ڪهڙي سيڪڙات ڪي ڏئي ڇڏيائين ۽ روز نيڪي تي ماڻهو ڻاهڻ لڳو...."

ڪريم ڪي جيئن ئي کل اچڻ لڳي تہ سامهون سڙڪ تان هن جو ڌيان لهي ويو. اتفاق سان سنجي جي سائيڪل نہ اڳتي هئي نہ پوئتي، بلڪل گڏ هئي.... هن پنهنجي سائيڪل جي بريڪ تي هٿ رکندي ڪريم جي سائيڪل جي هينڊل ڪي بہ هٿ سان جهلي ورتو. تہ ڪريم جا حواس جاءِ تي آيا.

سامهون سائيڪل سان لڳندي هڪ ٻار نڪري ويو تہ ڪريمُ هن جي بچي وڃڻ تي سک جو ساهہ ڪنيو. چيائين: "بچي وياسون، سائين! ورنہ الله جي مال جي گهٽتائي ٿي وڃي ها....."

سنجي ڪمري ۾ اچي چانهہ ٺاهي.

صبح واري چانهہ جا گلاس اڃا نہ ڌوتا هائين، ان ڪري ڪريم گلاس ڌوئڻ لڳو.... گڏوگڏ ٻڌائڻ لڳو: "اڄ تہ سائين مون بہ هٿن ڪي بہ پيرا صابڻ سان ڌوتو هو.... وڏو ڏوهہ ڪيو اٿم اڄ هنن هٿن سان..."

"مان نہ ٿو ميڄان."

"ڇو سائين؟"

"تون ميان! انهن هٿن سان ڏوهہ نہ ٿو ڪري سگهين."

"پر مس تہ ٺاهي هئم."

پوءِ ڪريم سنجي کي ٻڌايو تہ اڄ هڪ نئون رسالو پريس ۾ ڇپجڻ آيو آهي. جنهن ۾ ڪيترا ئي صفحا سنجي کي ڳارين سان ڀريل هئا.

سنجي چانهہ پيئندي پيئندي کلڻ لڳو. "پوءِ تہ لڳي ٿو، مان سچ پچ ڪوئي وڏو ليکڪ آهيان. ورنہ ڪريم ميان ڪنهن کي ڪهڙي مصيبت پئي هئي جو ڪاغذ جا پئسا بہ خرچ ڪندو ۽ پنهنجي پاران پئسا خرچ ڪري ڳاريون ڏيندو."

"اهي آهن گهڻن پئسن وارا! پر اهو سمجهہ ۾ نہ ٿو اچي، تہ جيڪڏهن پئسو آهي تہ ڪي سٺا سٺا ڪتاب ڇپرايو. ڪاغذ بہ اوتروئي لڳندو ۽ خرچ بہ اوترو ايندو.... خوامخواهہ ٻڌو وڪڻڻ ۾ لڳا پيا آهن.... ڪريم ميان! جيڪڏهن تو وٽ پئسو هجي ها تہ بس مزو اچي وڃي ها...."

"الله جو قسم! اوهان منهنجي دل جي ڳالهہ چئي ڇڏي. بابا مرحوم زنده هو، تڏهن مون کي ڇيو هٽائن، مان اردوءَ جا چند حرف پڙهي ٿو وٺان مون کي ڪتابن جو هڪ دڪان کولائي ڏي.... دل چاهيو ٿي، قصن کي خوبصورت ڍنگ سان ڇاپيندس بہ ۽ وڪڻندس بہ... واهہ واهہ وارث شاهہ جي هير هئي، پيلوءَ جو مرزا، بلهي شاهہ، جون ڪافيون، شاهہ حسين جون ڪافيون.... سلطان باهُوءَ جا دوهڙا...."

"پوءِ تہ ميان! مان بہ پنهنجو ناول ڪٿي تو وٽ ئي اڇان ها...."

"بس سائين! پوءِ تہ موج ئي ٿي وڃي ها. اوهان بہ ملي وڃو ها تہ منهن جو ڪم ٿوري پڙهائيءَ مان هلي وڃي ها...."

"پر اڄ ميان! تو اهو ڪيئن پڙهي ورتو، جيڪو منهنجي خلاف لکيل هو....؟"

"هي لڳائڻ وسائڻ وارا ڪمپوزيٽر جو آهن...."

"ها، سچ؟"

"منهن جي دل ۾ ٿو اچي تہ ان اميرزاديءَ ڪان پيڇان تہ تو موٽر هلائڻ تہ

سکي ورتي آهي، پر لکڻ نہ سگھيو اٿئي؟"

"ڪنهن ڪان....؟"

"اهائي، جيڪا ان رسالي جي مالڪ آهي سائين! هڪ ڀيري آئي هئي پريس ۾، گهڻو ڪري تہ هن جو پيءُ ٺي ايندو آهي. اهوئي مهرا، جنهن ڪي هن رسالي جو ايڊيٽر بڻايو آهي......"

"اي. سي. مهرا؟ اهو رسالي جو ايڊيٽر آهي؟"

"نجاڻ خاڪ جو ايڊيٽر آهي.... هن ڪي لکڻ تہ اچي نہ ٿو."

"ءِ رسالي جي مالڪياڻي...."

"ڪا چوڏي چوڌري آهي."

سنجي ڪان ٺهڪ نڪري ويو، ايڏو جو ڪريم بہ حيران ٿي ويو.

پڇيائينس: "اوهان ڪيس ڄاڻندا آهيون؟"

"ها ميان! سڃاڻانس."

"پوءِ هن کي اوهان سان ڪهڙي دشمني آهي؟"

"دشمني اها تہ هن ايڊيٽر ٿيڻ لاءِ مون کي چيو هو ءِ مون انڪار ڪيو هو."

"پر سنجي صاحب! هن وٽ پئسو تہ ڏاڍو ٿو محسوس ٿئي، اوهان ميجي ويجو ها تہ رسالو بہ سنو هلي ها ءِ روزگار بہ جڙي پوي ها."

"نہ ڪريم! تون ان عورت کي نہ ٿو ڄاڻين."

"سمجهي ويس سائين!"

پوءِ سنجي ڪريم کي اجوڪي پريس واري ڳالهہ ٻڌائي، تہ ڪنهن گروءِ جي ڪرشمن تي هڪ ڪتاب لکڻ واري.

تہ ڏهہ هزار، ويهہ هزارن جي ڳالهہ ٻڌي ڪريم چيو: "پر هڪ ڳالهہ آهي سائين! جيڪڏهن هڪ ڀيرو اوهان ڪڙو ڏڪ ڀري ولو تہ، پوءِ تہ ڀل سڄي عمر پنهنجي مرضيءَ جو آرام سان لکلندا رهو."

"ڪريم ميان! ڪوڙو ڏڪ ڀرڻ لڳندو آهي تہ ماڻهو ان سان ڀرڻ لڳندو آهي."

"ڀري تہ پوندو آهي."

"سچ پچ ٻڌاءِ تہ توکي سچو سنجي نہ گهرجي؟ توجيان کو ڀيو بہ آهي. جنهن کي پڳل نہ، ثابت سنجي گهرجي......"

"ڀيو ڪير؟" ڪريم اڄ پهريون ڀيرو اچرج ۾ پئجي ويو.

"ان سان ملندين؟"

"جيڪڏهن توهان ملائيندؤ تہ...."

"پوءِ اٿ!" سنجي ڪريم کي مٿي ميتا جي ڪمري ۾ وٺي آيو. پوين ڏينهن ۾ ميتا سنجي جو ڇپيل ناول پڙهي ورتو هو ۽ ٽيو ڏينهن کان هُوءَ نئون لکيل ناول پڙهي رهي هئي، جيڪو اڃا ڇپيو نہ هو. انڪري اوچتو سنجي کي ڪمري ۾ آيل ڏسي هن جي واتان ناول جي ڪردار جو نالو نڪري ويو. "اقبال.......!"

هُوءَ ڪجهہ وڏيڪ چوڻ واري هئي، پر سنجي سان گڏ ڪنهن ٻئي کي ڏسي ماٺ ميٺ ۾ بستري تان اٿي ڪڙي ٿي.

"هي منهنجو دوست آهي، ڪريم قادر...." سنجي، ميتا سان تعارف ڪرايو ۽ ڪريم کي چيائين: "هيءَ منهنجي ممتاز آهي، ڪريم ميان!"

"سبحان الله!"

ڪريم وڏي ادب سان ميتا کي سلام ڪيو ۽ سنجي ڏانهن نهاريندي چيائين:

"اهڙي صورت خدا پنهنجي هٿن سان ٺاهيندو آهي."

ميتا، ممتاز نالي جو مطلب سمجهڻ لاءِ سنجي ڏانهن ڏٺو.

سنجي هن ڏانهن نہ پر رڌڻي ڏانهن ڏسندي آواز ڏنو. "ناني! چانهہ پياريو.... تمام سٺي، ڦوٽن واري."

ناني هڪ منٽ ۾ رڌڻي مان ٻاهر آئي.

ڪريم بستري تان اٿي دعا سلام ڪيس.

نانيءَ سنجي کي وڏي شفقت سان ڏٺو ۽ چيائين: "هاڻ ٿي آئيان، پٽ!"

"ادا ڪريم! اوهان جو نئون ناول پڙهيو آهي؟" ميتا ڀيهر بستري تي ويهندي پڇيو.

ڪريم کي زندگيءَ ۾ پهريون ڀيرو پنهنجي اڻ پڙهيل هجڻ تي پڇتاءُ ٿيو. هن ڪلندي چيو: "اسان تہ صرف پنهنجي يار کي پڙهيو آهي، ٻيو ڪجهہ بہ نہ پڙهيو آهي."

"جيڪو ڪريم پڙهيو آهي ميتا، اهو ڪنهن ٻئي نہ پڙهيو آهي.... جيڪڏهن تون ڪريم جي واتان ڪجهہ بلهي شاهہ کي ٻڌين...."

سنجي چيو تہ ميتا جي چهري تي چمڪ اچي وئي، چيائين: "پوءِ نانيءَ

ڪي سڏيو. اها تہ ديواني ٿي پوندي. منهنجو نانو تمام سٺيون ڪافيون ڳائيندو هو. هُو تہ مريد هو بلهي شاهہ جو..... سلطان باهو بہ ڳائيندو هو.... جنهن جي هڪ ٿي هوڪ سان سڄو ڳوٺ گونججي ويندو هو."

"ڪهڙي ڳالهہ ڪبي سائين، حضرت باهوءَ جي....."

ڪريم جي من ڇلانگ ڏنو واتان نڪتس: "پوءِ تہ سائين اوهان سڀ روح وارا ماٺهو آهيو."

ناني چانهہ کڻي آئي ۽، رکي وڃڻ لڳي تہ ڪيس ميتا وڃڻ نہ ڏنو.

چيائين: "اڄ ڀائو ڪريم اسان جي مراد پوري ڪرڻ آيو آهي. هي سلطان باهُوءَ جو ڪلام ڳائيندو آهي."

"تنهن جو نانو ڳائيندو هو." نانيءَ ڀرجي آيل من سان چيو. پر هڪ حسرت سان ڪريم ڏانهن ڏٺائين.

چانهہ پي ڪريم ٻول ڪنيو.

"الف الله چنبي دي بوٽي، مرشد من وچ لائي هُو،
نفي اثبات دا پاني مليا، هر رنگ هرجائي هُو،
اندر بوٽي مُشڪ رچايا، جان ڦلن پر آئي هُو،
مرشد باهو هردم جيوي، جس ايهہ بوٽي لائي هُو.

(الله چنبيليءَ جو ٻوٽو آهي، جيڪو مرشد من ۾ لڳايو آهي،
هر رنگ هر جڳهہ، نفي ۽ اثبات جو پاڻي مليس،
ٻوٽو جڏهن ٻوريو تہ منهنجو اندر مهڪ سان ڀرجي ويو،
باهو چوي ٿو منهنجو مرشد هردم جيئي، جنهن هي ٻوٽو لڳايو آهي)

نانيءَ جي اکين مان ٽپ ٽپ ڪري ڳوڙها ڪرڻ لڳا ۽ سنجي، اڄ ڦيريون ڀيرو ميتا جي چهري تي اهڙو وجد ڏٺو جو هاڻ ميتا جي عمر جي ورهين کي بہ وساري ويٺو.

ڪريم ميان من جي لهر ۾ ان سان ٻيون مصراعون بہ ڳنڍي ڇڏيون:

رانجهن نون مين ڍونڊ چلي، مينون رانجهن مليا ناهين،
رب مليا مينون رانجهن نہ مليا، رب رانجهن ورگا ناهين.
(مان رانجهڻ کي ڳولڻ نڪتس، مون کي رانجهڻ مليو ناهي،
رب مليو، مون کي رانجهڻ نہ مليو، رب رانجهي جيهو ناهي.)

ميتا ڪان نانيءَ جي، ڪريم جي ۽ شايد پنهنجي موجودگي بہ وسري وئي.
هن سنجي کي ڏسندي نہ چاڻ ڪهڙو من جو عالم اکين ۾ اوتي ڇڏيو سنجي کي لڳو: "جڏهن ايشور بہ ڪنهن جي هستيءَ جي آڏو نِنڊو ٿي ويندو آهي، هن اها گهڙي جي ورتو."

ڪريم کي وقت جو خيال آيو ۽ هو ميتا کي سلام ڪندي، بستري تان اٿي کڙو ٿيو.

"اڄ خبر ناهي، ڪريم ڀائو! اوهان مون کي ڇا ڏيو ٿا وڃو." ميتا ڀريل اکين سان ڪريم ڏانهن ڏسي چيو. "ائين ٿو لڳي تہ ڄڻ مون کي پنهنجو پاڻ ڳولي ڏيو ٿو وڃين."

سنجيءَ ڪريم کي وٺي، هيٺ پنهنجي ڪمري ۾ آيو، هن جي من جا بند ڀڄي پيا.

ڪريم کي بستري تي ويهاري ۽ اوڪڙو فرش تي ويهندي ڪريم جي هنج ۾ مٿو رکي روئي ويٺو. سڏڪندي چيائين:

"هي جو ڪجهہ مليو اٿم ڪريم ميان! جلد وڃائجي ويندو...... جيڪا بہ ممتاز هوندي آهي، اها دنيا جي شيءِ نہ هوندي آهي....."

ڪريم سمورو دک چاتو، سمجهيو ۽ چيائين:

"خدا وند! ڏس، پنهنجي آدم جا آنسو، جيڪي تون بہ نہ ٿو اگهي سگهين."

○

سنجي ڪيتري دير تائين دريءَ مان نظر ايندڙ آسمان جي ان ٽڪريءَ ڏانهن ڏسندو رهيو. جتي ٿوري دير اڳ ميتا اشارو ڪيو هو!

"سنجي يقين ڪندين؟" هن پڇيو.

"ها، ڪندس ميتا!" سنجي چيو هو. هن نه ٿي ڄاتو ته ڪهڙي ڳالهه جو، ۽ ڇو؟ پر يقين نه ڪرڻ کان يقين ڪرڻ ئي ڪيس آسان لڳو. ان سان ميتا جي چهري تي به هڪ اطمينان جي جهلڪ اچي وئي هئي ۽ هن چيو هو: "هتي نيري بادل ۾ مان هوندس.....".

۽ سنجي ڏٺو، سامهون هڪ ڪڪري آهي ۽ آسمان ۾ هڪ سفيد پکي ان ڪڪريءَ ڏانهن اڏامي رهيو آهي.

وري محسوس ٿيس. اهو اڏامندڙ پکي ڪڪريءَ جي وچ ۾ وڃي ويهي رهيو آهي.

هڪ ئي جاءِ تي، اٿين ئي سفيد پر پکيڙي، ۽ ڪڪريءَ جي نيري رنگ ۾ پکيءَ جي ڪير کان به سفيد پرن جو رنگ اڃان به نکري پيو. پکي ان ئي نموني هڪ ئي جاءِ تي ڄمي ويو آهي...... وري لهندڙ سج جي لاليءَ سان بادل جو اهو ٽڪرو به ريٽو ٿي ويو، پکيءَ جا پر به.....

نانيءَ کان دانهن نڪري وئي..... پر سنجي جي هنج ۾ هڪ خاموشي هميشه جي لاءِ پنجي وئي...... جيئن ان مهل ميتا جو مٿو هنج ۾ پيو هو. نيٺ رات جي اونده آسمان جي ڳاڙهاڻ پنهي هٿن سان اگهڻ لڳي.

○

پڇاڻي:

ڪجھہ آواز شايد صدين کان هوا ۾ ترسيل هئا. سي سنجي جي ڪنن ۾ پُريا......

"اي پٽ! جيڪڏهن تون هن مها ڀڏ کي ڏسڻ گهرين تہ توکي دوئي درشتي ڏئي ٿو سگهان......."

"اي برهمر ديو! ديد باس! انهيءَ ڀڏ ۾ منهنجي ٺي سڀ جو خاتمو ٿيندو. انڪري ٺي ڪيس اکين سان ڏسڻ نہ ٿو گهران. مان ڌرت راشٽر انڌو ٺي رهڻ ٿو گهران. مان صرف ڀڏ جو حال ٻڌي سگهان، اهڙي ڪا مهرباني ڪريو......"

سنجي جا ڪن ٻڌي چرڪي پيا. هڪ آواز ڪنن ۾ آيس. "سنجي! تون جهڳڙي جو پورو حال، ظاهر، غيبي يا من جو..... سڀ چاٽي ويندين. مان توکي غيب ڏسڻ جي نظر ٿو ڏيان. تون ٺي ڌرت راشٽر کي سڄو ڀڏ جو اکين ڏٺو احوال ٻڌائيندو رهجانءِ."

ڪنن ۾ وري آواز گونجيس. هن ڀيري نظر وياس جي ڌرت راشٽر جي آهي. "سنجي! هن مقدس ڌرتيءَ کي روڪيشتر جي ميدان ۾ گڏيل ڪوروئن ۽ پانڊوئن ڪيئن ڀڏڻ شروع ڪيو؟"

هڪ الست جو عالم طاري ٿي ويو. گهگهہ اوندهہ جو راڄ مڙهجي ويو..... ماحول ۾ خاموشي ڇانئجي وئي. نہ ڪوئي آواز، نہ ڪائي صورت شڪل..... وقت جو احساس بہ گم ٿي ويو..... سنجي کي ڪابہ خبر نہ ٿي پئي تہ هو ڪهڙي جاءِ تي آهي؟ ڪهڙي دؤر ۾؟

اوچتو هڪ رت جي ڦيٽن جو آواز ڪنن ۾ آيس. اُن سان گڏ هڪ آواز.

"اچو سارتي! رت هلايو!"

اوندهہ ۾ خبر نہ پئي، انڪري سنجي حيران ٿي پڇيو: "راجن! اوهان پاڻ ڪيئن رت ڪاهي آيا؟"

جواب مليس: "هي ڌرت راشٽر جو رت ناهي. تاريخ جو رت آهي، ويهين صديءَ جي تاريخ جو. اڄ سنجي، منهن جا فنڪار رت هلاءِ ۽ مون کي ٻڌاءِ تہ من جي مقدس ڌرتيءَ تي هن ويل ڇا ٿي رهيو آهي؟ جيڪو بہ زندگيءَ جو خواب قلم ۾ پيري ٿو، ان جي من جو حال ٻڌاءِ."

سنجي رٿ جي واڳ ورتي ۽ چيائين: "جو حڪم.!"

آواز آيو: "ٻڌاءِ! قلم جي طاقت ڪيئن آهي؟"

"رتو ڇاڻ حرفن ۾ ٻڌل." سنجي چيو ۽ پنهنجي من جي ورق ورق جو حرف حرف کولي ڇڏيائين.

سنجي شعوري ۽ لاشعوري طور تي، جيڪو ڪجهہ زندهہ رهيو، پوڳيائين، اهو ٻڌايو. هي ڪتاب حرف بحرف اهو ئي آهي.

OOOOOOOOOO

۽ تاريخ ڪنڌ هيٺ ڪري ٻڌندي رهي. صرف هڪ پيرو هن ڪنڌ مٿي ڪنيو. سنجي ڏانهن ڏنائين ۽ چيائين: "پراڻن ۽ سمرتين ۾ ڏارا ڏار مهين جي لاءِ الڳ الڳ سج جو تصور آهي. تنهن ڪري ٻارنهن سج ڳڻايا ويا آهن. اندر، ڌاتا، ڀڳ، پوشا، متر، ورُن،' اريما، انشو، وِد سوت، تستہ، سويتا ۽ دشنو، پر انسان جي تفڪر ۾ دروئي درشٽي غيبي نظر مجيندو آهيان. انڪري منهن جا سارتي! تنهن جو هي سجو دک، سڀ سوچون، تنهن جي دماغ جي روشني آهن. انهيءَ روشنيءَ کي مان تيرهون سج، تو ڪوٺيان ۽ نسلِ انسانيءَ کي وردان ٿو ڏيان: "سندس تيرهون سج هميشہ جي لاءِ آسمان تي ايريو رهندو."

ناول مان ڪنيل

- تصور انسان جي بغاوت جو سڀ کان وڏو ذريعو هوندو آهي.
- درياءَ جي وهڻ جهڙي عام ڪيفيت جيڪا جيت ۽ هار جي ڪنارن وٽان بي نيازيءَ سان وهندي اڳتي هلندي ٿي وڃي.
- درياءَ مان ڪوئي ٻه دل ڀري پاڻي پي ٿو سگهي، درياءَ کي ڪوئي اعتراض نہ هوندو آهي. پيئڻ واري جي اڃ ٽي ڪا جهل پل ڪائي بندش نہ هوندي آهي.
- ڪيئن درياءَ! ڪنهن اَجاري هڪ ڍڪ ڀري ورتو تہ توهان جي ڪجهہ گهٽيون تہ نہ؟
- ماڻهو ماني خريد ڪري يا ڇهرا، گهٽ ۾ گهٽ ايئن تہ ٿيندو تہ ڇهرا خيرات ۾ وٺڻا نہ پوندا.
- بغاوت تہ نڙين ۾ گهٽي پئي آهي. اتي صرف مانيءَ جي صحي هجڻ گهرجي.
- جڏهن کان دنيا جڙي آهي، تڏهن کان ڪجهہ ماڻهو لڳاتار حرفن کي قتل ڪندا آيا آهن ۽ ڪجهہ ماڻهو اهڙا هوندا آهن، جيڪي پنهنجو پاڻ کي حرفن ۾ وڃائي ڇڏيندا آهن.
- منهنجو ساهہ انهن ڪاغذن ۾ آهي، اهي رهندا تہ مان مري نہ سگهندس.

□ امرتا پريتم

پڙهندڙ نسُل . پَ نَ

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ” اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻڪَ ”لُڙهندڙ نَسُل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ ڄڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لُڙهندڙ، ڪَڙهندڙ، ڪُڙهندڙ، ٻَرندڙ، جُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙُ، ياڙي، ڪاٺُو، ياڄوڪڙُ، ڪاوڙيل ۽ وِڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پَر اسان اِنهن سڀني وِچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان کڻي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ناهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪ ٻِئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻِڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پَڙهندڙ نَسل (پَنَ) ڪا بہ تنظيمَ ناهي. اُنَ جو ڪو بہ صدر، عُهديدار يا پايو وِجهندڙ نہ آهي. جيڪڏهن ڪو بہ شخص اهڙي دعوىٰ ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو ڪُوڙو آهي. نہ ئي وري پَنَ جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو تہ پَڪَ ڄاڻو تہ اُهو بِہ ڪُوڙو آهي.

جهڙيءَ طَرح وڻن جا پَنَ ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اَهڙيءَ طرح پَڙهندڙ نَسُل وارا پَنَ بہ مختَلِف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اُداس ۽ پڙهندڙ، بَرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وِڙهندڙ ۽ پڙهندڙ بہ ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَنَ ڪا خُصوصي ۽ تالي لڳل ڪِلَب Exclusive Club نہ آهي.

ڪوشش اها هوندي تہ پَنَ جا سڀ ڪَم ڪار سَهڪاري ۽ رَضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي تہ ڪي ڪم اُجرتي بنيادن تي بہ ٿِين. اهڙي حالت ۾ پَنَ پاڻ هِڪَٻِئي جي مدد ڪَرڻ جي اُصولَ هيٺ ڏي وَٺُ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پَنَ پاران ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز digitize ڪرڻ جي عَملَ مان ڪو بہ مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نہ ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊِجيٽائِيز ڪرڻ ڪان پو ٻيو اهم مرحلو وِرهائڻ distribution جو ٿيندو. اِهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو تہ پلي ڪمائي، رُڳو پَنَ سان اُن جو ڪو بہ لاڳاپو نہ هوندو.

پَنَن کي کُليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي تہ هو وَسَ پٽاندڙ وڏِ کان وَڏِ ڪتاب خريد ڪَري ڪتابن جي ليڳڳَن، چپائيندڙن ۽ چاپيندڙن کي هِمٿائِن. پر ساڳِئي وقت عِلم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪَنهن بہ رُڪاوٽَ کي نہ مڃن.

شيخ اَيازَ علمَ، ڄاڻ، سمجهہَ ۽ ڏاهپَ کي گيتَ، بيتَ، سِٽَ، پُڪارَ سان تَشبيهہ ڏيندي انهن سيني کي بَمن، گولين ۽ بارودَ جي مدِ مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو تہ:

گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪَرن ٿا.

... ...

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳَ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇُپن ٿا؛
ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي مَنجهہِ پهاڙ ڇُپن ٿا؛

... ...

ڪالهہَ هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهہ نيلا پيلا آهن؛
گيتَ بہِ جڻ گوريلا آهن........

... ...

هي بيتُ اَٿي، هي بَم- گولو،
جيڪي بہ ڪٽين، جيڪي بہ ڪٽين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فَرَقُ نہ آ، هي بيتُ بہ بَمَ جو ساٿي آ،
جنهن رِڻ ۾ رات ڪَيا راڙا، تنهن هَڏَ ۽ چَمَ جو ساٿي آ -

اِن حسابَ سان اڄڪلهہ اُپاٽائي کي پاڻ تي اِهو سوچي مَڙهڻ تہ ”هاڻي ويڙهہ ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نہ وڃايو“ ناداني‌ءَ جي نشاني آهي.

پَڻَ جو پڙهڻ عام ڪِتابي ڪيڙن وانگر رُڳو نِصابي ڪتابن تائين محدود نہ هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۾ سماجي حالتن تان نظر ڪجي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَڻَ نِصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نَسُل جا پَڻَ سيني کي **چو، چالاءِ ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بَيانَ تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺَ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جوابَ ڳولڻ کي نہ رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اٽل گهرج necessity unavoidable سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان بہ پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي اِن سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا. بَس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏِسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون ڀاڪي پائي چيو تہ ”منهنجا ڀاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ“.
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)